

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗΝ
ΕΝΕΡΓΕΙΑ: ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ, ΔΙΚΑΙΟ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ**

Διπλωματική Εργασία

Η Ενέργεια ως εργαλείο της Ρωσικής Υψηλής Στρατηγικής

Σιδέρη - Τσάμη Μαρία

**Πειραιάς
Απρίλιος 2018**

Δηλώνω υπεύθυνα ότι το έργο που εκπονήθηκε και παρουσιάζεται στην υποβαλλόμενη διπλωματική εργασία είναι αποκλειστικά ατομικό δικό μου. Όποιες πληροφορίες και υλικό που περιέχονται έχουν αντληθεί από άλλες πηγές, έχουν καταλλήλως αναφερθεί στην παρούσα διπλωματική εργασία. Επιπλέον τελώ εν γνώσει ότι σε περίπτωση διαπίστωσης ότι δεν συντρέχουν όσα βεβαιώνονται από μέρους μου, μου αφαιρείται ανά πάσα στιγμή αμέσως ο τίτλος.

*Σε εκείνον που, αν και δεν είναι πλέον μαζί μας,
πρόλαβε να μου μάθει πώς να προχωρώ πάντοτε
με ψηλά το κεφάλι και χαμογελώντας.*

Στον μπαμπά μου...

Η Ενέργεια ως εργαλείο της Ρωσικής Υψηλής Στρατηγικής

Σιδέρη-Τσάμη Μαρία του Ιωάννη

Σημαντικοί όροι: Ενέργεια, Εξωτερική Πολιτική, Υψηλή Στρατηγική, Κρατικά Επενδυτικά Ταμεία, Γεωπολιτική, Γεωοικονομία

Abstract

This paper is a master thesis on the Russian grand strategy and the important role of energy in it. We will refer to the Sovereign Wealth Funds and how they affect the international financial system, having a significant impact on geopolitics as well. By studying the largest energy company in the world, GAZPROM, we will see that it operates not only as a profitable business, but also as a means of promoting national interests, as well as a leverage for achieving Russia's foreign policy goals.

Vladimir Putin, with his rise to power, made it clear that Russia is claiming a dominant position in the international system. The country's efforts are focused on energy diplomacy, which has direct consequences regarding economic and political relations.

The purpose of the study is to show how Russia, being the world's largest natural gas supplier, exploits its wealthy natural resources in order to achieve its foreign policy goals, how Vladimir Putin achieves his stay in power through state capitalism, and whether this policy will continue to thrive in the long run.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου κύριο Πλατιά Αθανάσιο για την επίβλεψή του στην παρούσα εργασία, τις χρήσιμες συμβουλές και παρατηρήσεις του, καθώς και για τον πολύτιμο χρόνο που διέθεσε. Κυρίως όμως, θα ήθελα να τον ευχαριστήσω για την ευκαιρία και το κίνητρο που μου έδωσε μέσα από την διδασκαλία του, να γνωρίσω και εν τέλει να αγαπήσω τη γεωπολιτική.

Η Ενέργεια ως εργαλείο της Ρωσικής Υψηλής Στρατηγικής

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	i
Ευχαριστίες.....	ii
Περιεχόμενα.....	iii
Συνομογραφίες.....	vi

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1. Ορισμοί.....	σελ.1
1.1.1. Υψηλή Στρατηγική.....	σελ.1
1.1.2. Ενέργεια.....	σελ.3
1.1.3. Γεωοικονομία.....	σελ.3
1.1.4. Γεωπολιτική.....	σελ.4
1.1.5. Διεθνής Πολιτική.....	σελ.5
1.1.6. Κρατικός Καπιταλισμός.....	σελ. 6
1.2. Δομή της εργασίας.....	σελ.6

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΑΠΟ ΤΗΝ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΣΤΗΝ ΡΩΣΙΑ ΤΟΥ PUTIN

2.1. Η Σοβιετική Ένωση ως διεθνής ενεργειακή δύναμη.....	σελ.8
2.2. Η μετασοβιετική περίοδος	σελ.11
2.2.1. Η προεδρία του Yeltsin.....	σελ.11
2.2.2. Η προεδρία του Putin.....	σελ.13

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Η ΑΜΕΣΗ ΧΡΗΣΗ ΤΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΩΣ ΜΕΣΟ ΕΞΑΝΑΓΚΑΣΜΟΥ

3.1. Το φυσικό αέριο ως κυρίαρχος στρατηγικός πόρος στο σύγχρονο περιβάλλον ασφαλείας.....σελ.15	σελ.15
3.2. Τα ρωσικά κοιτάσματα.....σελ.17	σελ.17
3.3. Η ρωσική βιομηχανία φυσικού αερίου.....σελ.18	σελ.18
3.4. Το φυσικό αέριο στηρίζει τη ρωσική οικονομία.....σελ.20	σελ.20
3.5. Η Gazprom.....σελ.21	σελ.21
3.5.1. Ποια είναι η Gazprom.....σελ.21	σελ.21
3.5.2. Οι εξαγωγές της Gazprom.....σελ.24	σελ.24
3.5.3. Η Gazprom στην Ευρωπαϊκή αγορά.....σελ.28	σελ.28
3.5.4. Τα έσοδα από τις εξαγωγές και οι διαφοροποιημένες τιμές.....σελ.29	σελ.29
3.6. Το φυσικό αέριο ως εργαλείο κρατικής ισχύος.....σελ.31	σελ.31
3.7. Το φυσικό αέριο ως εργαλείο μονομερών κυρώσεων στην Ανατολική και Κεντρική Ευρώπη.....σελ.33	σελ.33
3.8. Πώς και γιατί η Ρωσία χρησιμοποιεί το φυσικό αέριο ως μέσο επιρροής.....σελ.40	σελ.40

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: Η ΕΜΜΕΣΗ ΧΡΗΣΗ ΤΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΑΣΚΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΡΡΟΗΣ

4.1. Κρατικός καπιταλισμός.....σελ.44	σελ.44
4.2. Τα εργαλεία του κρατικού καπιταλισμού.....σελ.46	σελ.46
4.2.1. Οι Εθνικές Εταιρείες Πετρελαίου (NOCs).....σελ.47	σελ.47
4.2.2. Τα Κρατικά Επενδυτικά Ταμεία (ΚΕΤ).....σελ.48	σελ.48
4.3. Ο ρωσικός κρατικός καπιταλισμός.....σελ.53	σελ.53

4.4. Η εξωτερική ενεργειακή πολιτική της Ρωσίας.....σελ.60	
4.4.1. Η Ρωσο-ουκρανική κρίση.....σελ.62	
4.4.2. Η πολιτική των αγωγών στην Ευρασία.....σελ.72	
4.4.3. Η χρήση του Αντανακλαστικού Ελέγχου (RC) στο πλαίσιο του NATO και της ΕΕ.....σελ.74	
4.4.4. Απειλή για το NATO - Οι αγωγοί Nord Stream και South Stream μετατρέπουν το σύγχρονο περιβάλλον ασφάλειας στην Ευρώπη.....σελ.84	

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΑΞΙΟΛΟΓΩΝΤΑΣ ΤΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΤΟΥ ΚΡΑΤΙΚΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ

5.1. Η κρίση του καπιταλιστικού συστήματος της Δύσης.....σελ.88	
5.2.Ο Κρατικός Καπιταλισμός είναι η λύση;.....σελ.90	

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

6. Συμπεράσματα.....σελ.95	

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική.....σελ.99	
Ξενόγλωσση.....σελ.99	
Άρθρα.....σελ.102	
Ιστοσελίδες στο διαδίκτυο.....σελ.105	

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΥΦΑ - Υγροποιημένο Φυσικό Αέριο

ΕΕ - Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΣΣΔ - Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών

ΟΟΣΑ - Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης

Χώρες ΑΚΕ - Χώρες Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης

ΚΕΤ- Κρατικά Επενδυτικά Ταμεία

LNG - Υγροποιημένο Φυσικό Αέριο (Liquefied natural gas)

KGB - Υπηρεσία της Κρατικής Ασφάλειας της Ρωσίας (Komitjet Gosudarstvjennoj Bjezopasnosti)

NATO - Οργανισμός Βορειοατλαντικού Συμφώνου (North Atlantic Treaty Organization)

IEA – Διεθνής Οργανισμός Ενέργειας (International Energy Agency)

RC- (Reflexive Control)

NOCs – Κρατικές Εταιρείες Πετρελαίου (National Oil Companies)

SOEs – Κρατικές Επιχειρήσεις (State-Owned Enterprise)

SWF – Κρατικά Επενδυτικά Ταμεία Sovereign Wealth Funds)

CIC – Κινεζική Επενδυτική Εταιρεία (China Investment Corporation)

NISS – Εθνικό Ινστιτούτο Στατιστικών Επιστημών (National Institute of Statistical Sciences)

bcm – δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα (billion cubic metres)

mcm – εκατομμύρια κυβικά μέτρα (million cubic metres)

tcm – χιλιάδες κυβικά μέτρα (thousand cubic metres)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Εισαγωγή

1.1. Ορισμοί

1.1.1.Υψηλή στρατηγική

Το πεδίο της υψηλής στρατηγικής είναι κυρίως το διεθνές σύστημα. Η υψηλή στρατηγική ενός κράτους είναι εκτεταμένη και επηρεάζεται από παράγοντες όπως η δομή του διεθνούς συστήματος, η διεθνής ισορροπία εξουσίας, η διεθνής διπλωματική σκηνή και οι τάσεις στη διεθνή οικονομία¹. Επιπλέον, καλύπτει το σύνολο του κυρίαρχου χώρου και του πληθυσμού, ενώ χρησιμοποιεί όλα τα εθνικά μέσα, υλικά και μη, ώστε να εξασφαλίσει την εσωτερική της νομιμότητα.

Η υψηλή στρατηγική διατυπώνεται από την πολιτική ηγεσία και ασχολείται με τα θεμελιώδη ζητήματα του πολέμου και της ειρήνης. Η υψηλή στρατηγική αποφασίζει πότε και αν ένα κράτος θα πάει σε πόλεμο με σκοπό την επίτευξη των στόχων που τέθηκαν από την πολιτική ηγεσία. Ευθυγραμμίζει τη στρατιωτική στρατηγική του πολέμου με τις πολιτικές, διπλωματικές και οικονομικές στρατηγικές, που αποτελούν μέρος της πολεμικής προσπάθειας, διασφαλίζοντας έτσι ότι αλληλεπιδρούν αρμονικά και ότι μία από αυτές τις στρατηγικές δεν έχει επιζήμιες συνέπειες για μια άλλη².

Η ασφάλεια παραδοσιακά περιλάμβανε τη διατήρηση της κυριαρχίας, της εδαφικής ακεραιότητας και της θέσης στην παγκόσμια σκακιέρα (η τελευταία ήταν το απαραίτητο μέσο στα πρώτα δύο). Τα σύγχρονα εθνικά κράτη είναι συνήθως πρόθυμα να δεχθούν κινδύνους για τον πληθυσμό τους εάν ο πόλεμος αποδειχθεί απαραίτητος για την προστασία της κυριαρχίας, της εδαφικής ακεραιότητας και της εξουσίας. Η υψηλή στρατηγική απαριθμεί και δίνει προτεραιότητα στις απειλές και σε πιθανές πολιτικές και στρατιωτικές λύσεις για τις συγκεκριμένες απειλές. Επίσης, περιλαμβάνει εξηγήσεις για τη συγκεκριμένη σειρά προτεραιότητας των απειλών και γιατί και πώς θα μπορούσαν να λειτουργήσουν τα προτεινόμενα μέσα αντιμετώπισης αυτών. Πρόκειται για μια σειρά από έννοιες και επιχειρήματα που πρέπει να επανεξετάζονται τακτικά. Η υψηλή στρατηγική αποτελεί βασική συνιστώσα της συνολικής εξωτερικής πολιτικής του κράτους, αλλά η εξωτερική πολιτική μπορεί να έχει πολλούς στόχους πέρα από την ασφάλεια, συμπεριλαμβανομένης της βελτίωσης της ευημερίας των πολιτών ή της οικονομικής ευημερίας.

---

¹ Platias Athanasios & Constantinos Koliopoulos, "Thucydides on Strategy", Chapter one

² Στο ίδιο

Ο Basil Liddell Hart στο έργο του «Στρατηγική της έμμεσης προσέγγισης»³ δίνει έναν ευρύτερο ορισμό της στρατηγικής, υποστηρίζοντας ότι αυτή δεν ασχολείται απλά και μόνο με την κίνηση των δυνάμεων στη μάχη, αλλά και με τα αποτελέσματα και τις επιπτώσεις. Υποστηρίζει, επίσης, ότι στρατηγική είναι η τέχνη της κατανομής και της χρησιμοποίησης των στρατιωτικών μέσων για την επιτυχία των σκοπών της πολιτικής και την διαχωρίζει από την τακτική που είναι η άμεση δραστηριότητα της χρησιμοποίησης αυτών. Δίνοντας έναν πιο σύγχρονο ορισμό θα μπορούσαμε να πούμε ότι στρατηγική είναι η σύζευξη μέσων και σκοπών υπό το πρίσμα πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης.⁴ Άρα, με την εφαρμογή της στο πεδίο της διεθνούς πολιτικής, στρατηγική είναι η σύζευξη μέσων και σκοπών ενός κράτους υπό την επίδραση του διεθνούς ανταγωνισμού, τόσο στην ειρήνη όσο και στον πόλεμο.

Συνοπτικά, η υψηλή στρατηγική είναι το ανώτερο επίπεδο στρατηγικής ενός κράτους κατά το οποίο χρησιμοποιούνται όλα τα διαθέσιμα μέσα, όπως διπλωματικά, οικονομικά και στρατιωτικά για την επίτευξη του πολιτικού αντικειμενικού σκοπού ενόψει πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης. Η διάσταση αυτή της ανάλυσης της υψηλής στρατηγικής υπερβαίνει, όμως, τα όρια του συγκρουσιακού στοιχείου της διεθνούς πολιτικής και επεκτείνεται στα στοιχεία της συνεργασίας μεταξύ των κυρίαρχων κρατών. Όταν μια δύναμη προωθεί σχήματα συνεργασίας μεταξύ των κυρίαρχων κρατών που είναι ελκυστικά για άλλα κράτη ή όταν προωθεί πανανθρώπινες αξίες, που χαίρουν ευρείας αποδοχής διεθνώς, η δύναμη αυτή αυξάνει τα διεθνή της ερείσματα και την επιρροή της. Για τις μεγάλες δυνάμεις, η προώθηση διεθνών θεσμών και ιδεολογικών εννοιών για την εμπέδωση της επιρροής και της ισχύος τους αποτελεί συνήθως κεντρικό στοιχείο της μακροσκοπικής υψηλής τους στρατηγικής⁵. Στην ουσία, ο Liddell Hart εστιάζει την ανάλυσή του στο ολικό και όχι μόνο στο γενικό ή τοπικό πλαίσιο. Η στρατηγική ενός μεγάλου στρατού δεν είναι απαραίτητα υψηλή στρατηγική. Επιπλέον, δεν υπάρχει καμιά στρατιωτική απαραίτητη συνθήκη για το μέγεθος μιας χώρας που διαθέτει υψηλή στρατηγική. Η τοποθέτηση του Liddell Hart όσον αφορά στη στρατηγική ως τέχνη της κατανομής και της χρησιμοποίησης των στρατιωτικών μέσων προς επίτευξη μερικών πολιτικών σκοπών, δίνει την εντύπωση της αντιπαράθεσης, ενώ στην πραγματικότητα οριοθετεί μερικά αυτονόητα όρια. Ο πολιτικός και ο στρατιωτικός τομέας εμπλέκονται με εξαρτημένο τρόπο στη θεωρία των αποφάσεων, αλλά ειδικότερα στη θεωρία παιγνίων. Ο διαχωρισμός δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχει αλληλεξάρτηση των δομών, κι αν το πολιτικό φαίνεται να υπερισχύει του στρατιωτικού, στην πραγματικότητα δεν είναι παρά μόνο ένας παράγοντας της νοητικής στρατηγικής, όπου αυτοί οι δύο τομείς αλληλεπιδρούν.

Βάσει των ανωτέρω, δεν μπορούμε να αποδεχτούμε την επιφανειακή παρουσίαση της κριτικής του Liddell Hart κατά τον Clausewitz, μέσω του ορισμού της στρατηγικής ως τέχνης της χρησιμοποίησης των μαχών ως μέσον προς επίτευξη των σκοπών του πολέμου. Το νοητικό σχήμα του Clausewitz είναι πιο βαθύ και πιο

³Basil Liddell Hart, "Στρατηγική της έμμεσης προσέγγισης", μτφ Κ. Γεωργαντάς, Θεσσαλονίκη, Βανιάς, 1995

⁴Κολιόπουλος Κων/νος, "Η Στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα", Ποιότητα, Αθήνα, 2008, σελ.44

⁵Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, "Βυζαντινή υψηλή στρατηγική", Ποιότητα, Αθήνα, 2007, σελ.15

Θεμελιακό απ' ό,τι νομίζουμε και μπορεί να εφαρμοστεί ως γνωστικός πυρήνας της γεωστρατηγικής, αλλά και της γεωπολιτικής. Στην πραγματικότητα, η εισαγωγή του πολιτικού παράγοντα δεν σημαίνει αναπόφευκτα την κατάρρευση της μεθοδολογίας του Clausewitz. Στρατηγική σύμφωνα με τον Clausewitz είναι η χρήση της συμπλοκής για τους στόχους του πολέμου και η οποία οφείλει να ορίσει στο σύνολο της πολεμικής πράξης έναν σκοπό που να ανταποκρίνεται στο αντικείμενο του πολέμου⁶. Επιπλέον, τα μεγέθη αυτών των δομών δεν επηρεάζουν τα κρίσιμα και χαρακτηριστικά σημεία τους. Έτσι, η γεωστρατηγική αν και ανήκει φυσιολογικά στη γεωπολιτική, παραμένει μια ιδιομορφία, όπου καταρρέει η γενική κατανόηση δίχως την ολική προσέγγιση. Κατά συνέπεια, η υψηλή στρατηγική δεν είναι απλώς μια γενίκευση, αλλά μία δημιουργική απαγωγή.

1.1.2. Ενέργεια

Με τον όρο Ενέργεια, αναφερόμαστε στους πλουτοπαραγωγικούς πόρους ή τις διασυνδέσεις με αυτούς (αγωγοί, LNG φορτία, τάνκερ) ενός κράτους. Επίσης, ο όρος αυτός είναι έμμεσα συνδεδεμένος με την ενεργειακή πολιτική που ακολουθεί ένα κράτος. Προτεραιότητα και κορυφαίος στόχος της ενεργειακής πολιτικής είναι η εξεύρεση, η εξασφάλιση και η διαχείριση ενεργειακών πόρων, έτσι ώστε να διασφαλίζεται η ασφαλής, ομαλή, αδιάλειπτη και αξιόπιστη κάλυψη των ενεργειακών αναγκών της χώρας, σε όλη της την επικράτεια, και με τους καλύτερους δυνατούς όρους για τους πολίτες. Επιπλέον, στόχος της είναι η δημιουργία ενεργειακών αποθεμάτων, συμμαχιών και εναλλακτικών οδών για την κάλυψη των αναγκών της εγχώριας ενεργειακής αγοράς σε περιόδους ενεργειακών κρίσεων και η προστασία των καταναλωτών μέσω της εφαρμογής μηχανισμών εξομάλυνσης εξωγενών, έκτακτων αποσταθεροποιητικών φαινομένων και τάσεων. Είναι προφανές πως η ενέργεια έχει καταλυτικό ρόλο στην άσκηση διπλωματίας. Τα πλούσια σε φυσικούς πόρους κράτη διαθέτουν ένα αναφαίρετο πλεονέκτημα διαπραγματεύσεως. Η ενεργειακή ισχύς χρησιμοποιείται ως όπλο πολιτικής και οικονομικής επιρροής για την επίτευξη των στόχων ενός κράτους. Είναι μοχλός άσκησης εξωτερικής πολιτικής τόσο για τα κράτη που διαθέτουν φυσικούς πόρους όσο και για εκείνα που προσπαθούν διασφαλίσουν την ενεργειακή τους ασφάλεια μέσω της πρόσβασης σε ενεργειακά αποθέματα άλλων κρατών.

1.1.3. Γεωοικονομία

Η γεωοικονομία συχνά θεωρείται ως υποπαραλλαγή της γεωπολιτικής. Μελέτες έχουν αναλύσει την δύναμη της γεωοικονομίας ως ένα ακόμη εργαλείο της γεωστρατηγικής.⁷ Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 όπου και άρχισαν οι πρώτες συζητήσεις σχετικά με τη γεωοικονομία, ο Daniel Bell, υποστηριζόμενος από τον

---

⁶Clausewitz Carl, "Περί του Πολέμου", Βανιάς, Θεσσαλονίκη, 1999, σελ. 201

⁷Tomas G. Grosse, "Geo-economic relations between the EU and China: the lessons from the EU weapon embargo and from Galileo", *Geopolitics* 19: 1, 2014, σελ. 40–65, David Scott, "The Great Power "great game" between India and China: the logic of geography", *Geopolitics* 13: 1, 2008, σελ. 1–26

Samuel Huntington, ισχυρίστηκε ότι «τα οικονομικά είναι η συνέχιση του πολέμου με άλλα μέσα»⁸. Οι σύγχρονοι σχολιαστές σχετικά με την κρίση στην Ουκρανία, επικαλούνται τον Clausewitz, δηλώνοντας ότι οι οικονομικές κυρώσεις είναι «πόλεμοι με άλλα μέσα»⁹, παραβλέποντας τις διαφορές μεταξύ της στρατιωτικής και της οικονομικής δύναμης, και κυρίως των αποκλίσεων των αντικειμένων τους και των αντιδράσεων που αυτές προκαλούν. Η γεωοικονομική πλευρά της εξουσίας, είναι συγκεκαλυμμένη, διεξάγεται με οικονομικά μέσα και η επιχειρησιακή της λογική είναι η επιλεκτική διευκόλυνση. Η γεωοικονομία, δημιουργεί φυγόκεντρες δυνάμεις, χαμηλή ή μεσαία αντίληψη απειλής και συμπεριφορά εξισορρόπησης. Αυτά τα χαρακτηριστικά υποδεικνύουν ότι η οικονομική δύναμη μπορεί να μην είναι λιγότερο αποτελεσματική από τη στρατιωτική δύναμη ως μέσο για την επίτευξη γεωστρατηγικών στόχων, ειδικά επειδή παρέχει ένα πιο άμεσο μέσο για την αναζήτηση σχετικών κερδών, με μικρότερο κίνδυνο σημαντικών αντιδράσεων, που θα μπορούσαν να αποδειχθούν δαπανηρές σε μια κατάσταση αλληλεξάρτησης.

Ο όρος «γεωοικονομία» γίνεται όλο και πιο δημοφιλής στις πολιτικές συζητήσεις αλλά, υπόκειται σε εννοιολογική σύγχυση.¹⁰ Πλέον χρησιμοποιείται ευρέως, προσεγγίζοντας την οικονομική γεωγραφία, καλύπτοντας επίσης τις εμπορικές τακτικές των χωρών.¹¹ Έτσι, η γεωοικονομία αναφέρεται στην προώθηση των γεωστρατηγικών στόχων, και όχι σε αμοιβαία επωφελείς εμπορικές σχέσεις. Σύμφωνα με αυτή την κατανόηση, η γεωοικονομία μπορεί να οριστεί ως «η γεωστρατηγική χρήση της οικονομικής δύναμης». Σύμφωνα με τον πιο πρόσφατο ορισμό (2016), «Γεωοικονομία είναι η χρήση οικονομικών οργάνων για την προώθηση και άμυνα εθνικών συμφερόντων και η παραγωγή επωφελών γεωπολιτικών αποτελεσμάτων, καθώς και οι επιδράσεις των οικονομικών δράσεων άλλων κρατών στους γεωπολιτικούς στόχους μιας χώρας».¹²

1.1.4. Γεωπολιτική

Η γεωπολιτική προβάλλεται, ως επιθετική επιχείρηση εξωτερικής πολιτικής, είναι τυπικά ανοικτή, διεξάγεται με στρατιωτικά μέσα και η επιχειρησιακή της λογική είναι η αντιπαράθεση. Η παραδοσιακή γεωπολιτική παράγει συνήθως κεντρομόλους δυνάμεις, υψηλή αντίληψη απειλής και αντισταθμιστική συμπεριφορά. Στην παραδοσιακή γεωπολιτική συζήτηση, η στρατιωτική εξουσία

---

⁸Samuel Huntington, "Why international primacy matters", *International Security* 17: 4, 1993, σελ. 82, Daniel Bell, "The cultural contradictions of capitalism: twentieth anniversary edition" (New York: Basic Books, 1996), σελ. 330

⁹-Sanctions: war by other means", *Financial Times*, 30 Μαρτίου 2014. Δείτε επίσης: "Financial war: subject to sanction", *Bloomberg*, 17 Δεκεμβρίου 2014

¹⁰Mikael Mattlin and Mikael Wigell, "Geo-economics in the context of restive regional powers", *Asia Europe Journal*, forthcoming 2016, online first: <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs10308-015-0443-9>

¹¹Priya Chacko, "The new geo-economics of a "rising" India: state transformation and the recasting of foreign polic", *Journal of Contemporary Asia* 45: 2, 2014, σελ. 326–344, Mona Domosh, "Geo-economic imaginations and economic geography in the early twentieth century", *Annals of the Association of American Geographers* 103: 4, 2013, σελ. 944–966

¹²Robert D. Blackwill & Jennifer M. Harris, "War by Other Means", *The Belknap Press of Harvard University Press*, 2016, σελ.20

είχε κεντρικό ρόλο. Ο Colin Flint στην ιστορική του επισκόπηση της ιδέας της γεωπολιτικής σημειώνει ότι κατά τον Ψυχρό Πόλεμο οι ορισμοί της εξουσίας «κυριαρχούνται από την επικέντρωση στην ικανότητα μιας χώρας να διεξάγει πόλεμο με άλλες χώρες».¹³ Σήμερα, αρκετοί μελετητές και σχολές σκέψης, ιδίως ο «επιθετικός ρεαλισμός» του John Mearsheimer, συνεχίζουν να θεωρούν τη στρατιωτική δύναμη το κεντρικό θεμέλιο της γεωπολιτικής και τη μελέτη της εξουσίας ως τη μελέτη της στρατιωτικής δύναμης και της χρήσης της.¹⁴

Πλέον, με τον όρο αυτό αναφερόμαστε στη μέθοδο της ανάλυσης της εξωτερικής πολιτικής, η οποία προσπαθεί να κατανοήσει, να εξηγήσει και να προβλέψει τη διεθνή πολιτική συμπεριφορά βάσει της εξουσίας την οποία ασκεί ένα κράτος σε μία γεωγραφική έκταση, αναλύοντας τι συγκροτεί αυτή την εξουσία και πώς αυτή αυξάνεται, συντηρείται και διαχέεται. Είναι δεδομένο πως υπάρχει μία συνεχής σύγχυση μεταξύ γεωοικονομίας και γεωπολιτικής. Παρά το γεγονός ότι γεωπολιτική και γεωοικονομία συσχετίζονται ή αλληλοεξαρτώνται στη διεθνή βιβλιογραφία, είναι αναγκαίο να επισημανθεί η διαφορά τους. Το βασικό παράδειγμα διαφοράς είναι ότι η χρήση στρατιωτικής ισχύος είναι μορφή άσκησης γεωπολιτικής, ωστόσο δεν κρίνεται ωφέλιμη, από την άποψη του συσχετισμού του κόστους και του οφέλους στην περίπτωση της γεωοικονομίας, ούτε έχει λάβει χώρα ως τώρα με άμεσο τρόπο. Υπάρχει έτσι διάκριση μεταξύ σκληρής δύναμης (στρατιωτικής) και ήπιας (οικονομικής).¹⁵ Άλλωστε είναι συχνό φαινόμενο μικρά κράτη, όπως οι χώρες τις Αραβικής Χερσονήσου, με εξαιρετικά περιορισμένη στρατιωτική ισχύ να έχουν έντονη γεωοικονομική δραστηριότητα.¹⁶

1.1.5. Διεθνής πολιτική

Η θεωρία της διεθνούς πολιτικής, έχοντας ως σημεία αναφοράς τις αναλύσεις και προσεγγίσεις του Kenneth N. Waltz, καθώς και τις προεκτάσεις που έδωσε σε αυτές ο John J. Mearsheimer, υποστηρίζει εν ολίγοις τα εξής: Η πολιτική συμπεριφορά των κρατών στερείται σταθερότητας επειδή το διεθνές πολιτικό σύστημα στερείται ρυθμιστικής εξουσίας. Λόγω της έλλειψης σταθερότητας διατηρείται μία άναρχη κατάσταση. Έτσι, οι σχέσεις μεταξύ κρατών βασίζονται στον ανταγωνισμό, αλλά και στις συγκρούσεις, οι οποίες προωθούν ποικίλες πιέσεις και εξαναγκασμούς όταν δεν εκδηλώνονται άμεσα με τη μορφή βίας ή πολέμου.

Η διεθνής πολιτική είναι το πεδίο εμφάνισης της κρατικής ισχύος, της ανάπτυξης, της διατήρησης ή του περιορισμού αυτής. Η ισχύς καθώς είναι ευκόλως διακριτή,

---

¹³ Colin Flint, "Introduction to geopolitics" London, Routledge, 2006, σελ. 28

¹⁴ John J. Mearsheimer, "The tragedy of great power politics", New York, Norton, 2001, R. Harrison Wagner, "War and the state: the theory of international politics" Ann Arbor- University of Michigan Press, 2007

¹⁵ Ο Joseph Nye εισήγαγε το νόημα "ήπια δύναμη" στην μελέτη του "Bound to Lead: The Changing Nature of American Power", N.Y., Basic Books, 1990, όπου αναφέρει "Όταν μια χώρα κάνει άλλες χώρες να θέλουν αυτό που θέλει - μπορεί να ονομαστεί συντηρητική ή μαλακή δύναμη, σε αντίθεση με τη σκληρή δύναμη ή την εντολή που δίνει στους άλλους να κάνουν ό, τι θέλει. Το 2005, κυκλοφόρησε το έργο του "Soft Power: The Means to Success in World Politics", PublicAffairs, U.S, d, δίνοντας χάρη στο βάθος, την πληρότητα και την πυκνότητα της ανάλυσής του και στον όρο "ήπια δύναμη" στη διεθνή πολιτική και στη μελέτη των διεθνών σχέσεων.

¹⁶ Michael Mandelbaum, "The Road to Global Prosperity", Simon & Schuster, 2014, σελ. xvi

προκαλεί εμφανείς ή πιθανολογούμενες άμεσες και έμμεσες απειλές, μεταβάλλοντας την υπάρχουσα πολιτική κατάσταση ενός κράτους ή διαφόρων κρατών σε σχέση με άλλα κράτη, μεταδίδοντας ένα αίσθημα ανασφάλειας. Συνεπώς, η δημιουργία και η διατήρηση μίας ισορροπίας ισχύος ανατροφοδοτεί την ανασφάλεια και δεν συμβάλλει στην διαμόρφωση σταθερότητας. Σε αυτό το πλαίσιο, τα κράτη λειτουργούν ως δρώντες οργανισμοί στο άναρχο, ασταθές και διαρκώς ανταγωνιστικό διεθνές σύστημα, με τις διακρίσεις μεταξύ κρατών-πρωταγωνιστών όσο και τις διακρίσεις από κράτος σε κράτος να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στους συσχετισμούς ισχύος.

Η αναρχία, ο ανταγωνισμός μεταξύ των κρατών και οι συσχετισμοί ισχύος είναι αναπόσπαστα μέρη των υπό διαμόρφωση ή ήδη διαμορφωμένων κρατικών στρατηγικών. Σε συνθήκες αστάθειας και καθολικής αναρχίας στις διεθνείς πολιτικές σχέσεις, εντείνεται ο διακρατικός ανταγωνισμός και τα κράτη σπεύδουν να κατοχυρώσουν την επιβίωσή τους, εξασφαλίζοντας την ασφάλειά τους στον μέγιστο δυνατό βαθμό. Η επιδίωξη ενισχυμένης ισχύος δεν αποτελεί αυτοσκοπό, αλλά μέσο άσκησης πολιτικής ενός κράτους. Δηλαδή, τα κράτη μέσω των συμμαχιών και των συνασπισμών επιδιώκουν πρωτίστως την εξισορρόπηση της ισχύος του αντιπάλου ή των αντιπάλων τους και την αντιμετώπιση των απειλών τους¹⁷.

1.1.6. Κρατικός καπιταλισμός

Ο κρατικός καπιταλισμός είναι ένα σύστημα στο οποίο το κράτος δραστηριοποιείται ως ηγετικός οικονομικός παίκτης και κυριαρχεί στις αγορές με απώτερο σκοπό το πολιτικό κέρδος. Ωστόσο, ο διαχωρισμός μεταξύ χωρών κρατικού καπιταλισμού και χωρών ελεύθερης αγοράς δεν είναι πάντα σαφής. Δεν υπάρχει ένα όριο που να χωρίζει τις δύο πλευρές καθαρά σε αντίθετα στρατόπεδα. Σε κάθε χώρα υπάρχουν τόσο η άμεση συμμετοχή της κυβέρνησης στη ρύθμιση της οικονομικής δραστηριότητας όσο και κάποιες συναλλαγές στην αγορά που γίνονται χωρίς καμία κρατική ανάμιξη. Σε μία κρατική καπιταλιστική οικονομία, ο βαθμός της κυβερνητικής παρέμβασης κυμαίνεται διαχρονικά. Υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ των χωρών όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο οι κυβερνήσεις τους ρυθμίζουν την εμπορική δραστηριότητα και σε ποιο βαθμό επεκτείνουν την εξουσία τους ασκώντας επιρροή.

1.2 Δομή της εργασίας

Η μελέτη αυτή προσπαθεί να αναλύσει το πώς χρησιμοποιεί η Ρωσία το φυσικό αέριο ως όργανο για την εφαρμογή πίεσης ισχύος. Με βάση τους ανωτέρω ορισμούς και τις εννοιολογικές αποσαφηνίσεις, στο επόμενο κεφάλαιο (κεφάλαιο 2) γίνεται μία ιστορική αναδρομή από την εποχή της Σοβιετικής Ένωσης έως και σήμερα. Στο κεφάλαιο 3 περιγράφεται η χρήση του ρωσικού φυσικού αερίου ως

---

¹⁷ Kenneth N. Waltz, "Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής", μετ. Κ. Κολιόπουλος, εισαγωγή στην ελληνική έκδοση Αθανάσιος Πλατιάς, εκδ. Ποιότητα, 2011 και John J. Mearsheimer, "Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων", μετ. Κ. Κολιόπουλος, εκδ. Ποιότητα, 2006

εργαλείο μονομερών κυρώσεων στην Ανατολική και Κεντρική Ευρώπη. Επίσης, γνωρίζουμε την Gazprom και τον σημαίνοντα ρόλο αυτής στην ενεργειακή πολιτική της Ρωσίας και την ρωσική οικονομία.

Εν συνεχεία στο κεφάλαιο 4, αναλύουμε τον ρόλο των Εθνικών Εταιρειών Πετρελαίου και των Κρατικών Επενδυτικών Ταμείων ως εργαλεία του κρατικού καπιταλισμού. Κάνοντας μία ανασκόπηση στην εσωτερική πολιτική κατάσταση της Ρωσίας και στην εξωτερική ενεργειακή της πολιτική, βλέπουμε πως μέσω του κρατικού καπιταλισμού, η εκμετάλλευση των φυσικών πόρων αποτελεί το κλειδί τόσο για την αποκατάσταση της θέσης της Ρωσίας στην διεθνή πολιτική σκηνή, όσο και για την αδιάκοπη παραμονή του Putin στην εξουσία. Στο κεφάλαιο 5 αξιολογούμε το μοντέλο του κρατικού καπιταλισμού, σε μία προσπάθεια να προβλέψουμε κατά πόσο οι κρατικοκαπιταλιστικές χώρες θα εξακολουθούν να αναπτύσσουν τις οικονομίες τους μακροπρόθεσμα. Τέλος, στο τελευταίο κεφάλαιο (κεφάλαιο 6) γίνεται η διατύπωση των συμπερασμάτων και η εργασία κλείνει με την παράθεση της βιβλιογραφίας της οποίας έγινε χρήση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Από την Σοβιετική Ένωση στην Ρωσία του Putin

2.1 Η Σοβιετική Ένωση ως διεθνής ενεργειακή δύναμη

Σε κανέναν άλλο τομέα, η Ρωσία και η Ευρώπη δεν συνδέονται μεταξύ τους τόσο στενά όσο στον τομέα της ενέργειας. Κατά τη διάρκεια του εικοστού αιώνα, οι ροές ενέργειας μεταξύ Ανατολής και Δύσης ξεπέρασαν ιδεολογικά εμπόδια, πολέμους και κυρώσεις. Το 1917 έγινε η κατάληψη της εξουσίας από τους μπολσεβίκους και εκείνοι λίγο μετά εξομοίωσαν την προσέγγιση των Τσάρων προκατόχων τους, εξάγοντας το πετρέλαιο που παράγεται στον Καύκασο στην καπιταλιστική Δύση, προκειμένου να αγοράσουν τη δυτική τεχνολογία που είναι απαραίτητη για τη σοβιετική εκβιομηχάνιση. Στη δεκαετία του 1930, μια αποτυχημένη ενεργειακή πολιτική μείωσε σημαντικά τη σημασία της Σοβιετικής Ένωσης ως προμηθευτή πετρελαίου στις διεθνείς αγορές. Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η Σοβιετική Ένωση έπρεπε ακόμη να εισάγει καύσιμα, κυρίως για την αεροπορία, από τις Ηνωμένες Πολιτείες. Οι εντατικές προσπάθειες για την ανάπτυξη νέων κοιτασμάτων πετρελαίου στην περιοχή των Ουραλίων αποκατέστησαν τη σημασία της Σοβιετικής Ένωσης στην ευρωπαϊκή πετρελαϊκή αγορά από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 και έπειτα.

Στην παγωμένη ατμόσφαιρα της πρώιμης εποχής του Ψυχρού Πολέμου, η σοβιετική "πετρελαϊκή επίθεση", ώθησε το NATO να συμβουλεύει τα μέλη του να δείξουν συγκράτηση στην αγορά σοβιετικού πετρελαίου. Το 1962, η Δυτική Συμμαχία επέβαλε ακόμη ένα εμπάργκο στην πώληση χαλυβδοσωλήνων και τεχνολογίας αγωγών στη Σοβιετική Ένωση. Παρά τα μέτρα αυτά, οι εισαγωγές σοβιετικού πετρελαίου στη Δυτική Ευρώπη αυξήθηκαν σταθερά και το εμπάργκο άρθηκε το 1966. Ειδικότερα, οι παγκόσμιες ενεργειακές κρίσεις της δεκαετίας του 1970 οδήγησαν πολλές χώρες της Δυτικής Ευρώπης να θεωρούν τα ενεργειακά εφόδια από τη Σοβιετική Ένωση ως πιο αξιόπιστα, γεγονός το οποίο επέτρεψε στη Σοβιετική Ένωση να ξανακερδίσει τον πρωταγωνιστικό ρόλο του εξαγωγέα πετρελαίου και φυσικού αερίου στην Ευρώπη. Εκείνη την εποχή, ακόμη και οι ΗΠΑ εξέτασαν μια πρόταση της Μόσχας για εισαγωγή σοβιετικού φυσικού αερίου, ενώ πολλές αμερικανικές εταιρείες διερεύνησαν την επιλογή να συμμετάσχουν σε ένα μεγάλο έργο φυσικού αερίου στη Δυτική Σιβηρία.

Ενώ πολλοί στη Δύση επιφυλάσσονταν για το αυξανόμενο μερίδιο του σοβιετικού πετρελαίου και του φυσικού αερίου στην ευρωπαϊκή ενεργειακή κατανάλωση, η Μόσχα είχε επίσης επιφυλάξεις για την υπερβολική της εξάρτηση από τη Δύση, εις ό,τι αφορά την τεχνολογία και τις αγορές. Ωστόσο, εάν η Μόσχα επιθυμούσε να ανταποκριθεί στην αυξανόμενη εγχώρια κατανάλωση, να συνεχίσει να προμηθεύει τους κομμουνιστές συμμάχους της στην Ανατολική Ευρώπη και παράλληλα να μεταφέρει πετρέλαιο και φυσικό αέριο σε καταναλωτές της Δυτικής Ευρώπης και ενδεχομένως και πέραν αυτής, θα ήταν αναγκαίο να αυξήσει την παραγωγή της. Συνεπώς, όντας αντιμέτωπη με τη στασιμότητα της παραγωγής και την προοπτική μιας επικείμενης εγχώριας ενεργειακής κρίσης, η σοβιετική ηγεσία αποφάσισε τελικά στα τέλη της δεκαετίας του 1970 να επεκτείνει τις επενδύσεις της στην ενεργειακά πλούσια, Δυτική Σιβηρία. Εκτός από το πετρέλαιο, η Σοβιετική Ένωση άρχισε επίσης να εκμεταλλεύεται τα μεγάλα πεδία φυσικού αερίου στο βόρειο τμήμα της υπαγόμενης στο Ουραλικό Διαμέρισμα περιοχής Τιουμην. Ένα σημαντικό μέρος από το φυσικό αέριο της Δυτικής Σιβηρίας μεταφέρθηκε κατευθείαν στην Ευρώπη μέσω ενός νέου αγωγού εξαγωγής, ως αντάλλαγμα για πιστώσεις, χαλυβδοσωλήνες και τεχνολογία, σηματοδοτώντας έτσι την αρχή μιας ιστορικά πρωτοφανούς επέκτασης των ενεργειακών σχέσεων και θέτοντας τα θεμέλια για την ανάκαμψη της Σοβιετικής Ένωσης ως βασικού προμηθευτή ενέργειας.

Παρά τη σημασία της ενέργειας και του ρόλου της Ρωσίας ως του σημαντικότερου προμηθευτή πετρελαίου και φυσικού αερίου στην Ευρώπη, μέχρι στιγμής έχουν διεξαχθεί εκπληκτικές έρευνες σχετικά με τα ιστορικά μονοπάτια, που οδηγούν σε τρέχουσες αλληλεξαρτήσεις. Ενώ οι νεώτερες μελέτες σχετικά με τις παγκόσμιες πτυχές του Ψυχρού Πολέμου αποκαλύπτουν πολλά για το ρόλο της ενέργειας¹⁸, οι

---

¹⁸ Με την εξαιρετική εξαίρεση του Högselius, “Red Gas: Russia and the Origins of European Energy Dependence”, New York: Palgrave Macmillan 2013, δεν υπάρχει πλήρης μελέτη για τη σοβιετική ενέργεια από διακρατική προοπτική βασισμένη σε αρχεία στην Ανατολική ή/και τη Δυτική Ευρώπη. Άλλες διεξοδικές εργασίες για το σοβιετικό φυσικό αέριο είναι του Thane Gustafson, “Crisis amid plenty: The politics of soviet energy under Brezhnev and Gorbachev” Princeton, NJ: Princeton University Press, 1989 και του Jonathan Stern “The Implications for the C.M.E.A. and the West.”, Lexington: Lexington Books, 1980. Και οι δύο δημοσιεύθηκαν πριν από το άνοιγμα των κομμουνιστικών αρχείων. Αν και η ανάλυση του Högselius καλύπτει ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, χρησιμοποιεί αρχειακό υλικό κυρίως από τα τέλη της δεκαετίας του 1950, τη δεκαετία του 1960 και εν μέρει από τη δεκαετία του 1970 και επικεντρώνεται αποκλειστικά στο φυσικό αέριο. Οι περιπτωσιολογικές του μελέτες περιλαμβάνουν τη Βαυαρία και την Αυστρία. Ο Högselius γράφει λίγα σχετικά με άλλες σημαντικές χώρες της Δυτικής Ευρώπης όπως η Ιταλία ή η Γαλλία. Οι ρόλοι του NATO, της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας ή μη ευρωπαϊκών χωρών, όπως οι ΗΠΑ αντιμετωπίζονται μόνο φευγαλέα και οι ενδοκοινοτικές δεσμεύσεις του μπλοκ δεν αντιμετωπίζονται με κανένα περιεκτικό τρόπο. Και ενώ υπάρχει μια ισχυρή βιβλιογραφία για την ιστορία του σοβιετικού πετρελαίου, το μεγαλύτερο μέρος αυτής της έρευνας έχει γραφτεί κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου. Νεότερες μελέτες όπως αυτή του Marshall Goldman, “Petrostate: Putin and the new Russia”, Oxford: Oxford University Press, 2010, επικεντρώνονται κυρίως σε γεγονότα μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης και καλύπτουν την ιστορία επιφανειακά. Ο Goldman, επίσης βασίζει το έργο του σχεδόν αποκλειστικά στη δευτερογενή λογοτεχνία, που δημοσιεύθηκε πριν από το άνοιγμα των κομμουνιστικών αρχείων.

ιστορικοί δεν επικεντρώνονται συνήθως στον Ψυχρό Πόλεμο και αποκλείουν σε μεγάλο βαθμό τη Σοβιετική Ένωση από τις παγκόσμιες ιστορίες για το πετρέλαιο.¹⁹ Όταν οι ιστορικοί του Ψυχρού Πολέμου αντιμετώπισαν το ενεργειακό ζήτημα, το έκαναν σχεδόν αποκλειστικά από τη δυτική προοπτική.²⁰ Ωστόσο, δεν είναι δυνατή καμία ουσιαστική διερεύνηση των ενεργειακών σχέσεων Ανατολής-Δύσης κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου χωρίς να ληφθεί υπόψη η σοβιετική προοπτική. Συγκεκριμένα, εξακολουθεί να υπάρχει ελάχιστη έρευνα βασισμένη σε νέο αρχειακό υλικό για θέματα όπως η σοβιετική στρατηγική σκέψη για την ανάπτυξη του τομέα του πετρελαίου και του φυσικού αερίου της χώρας, η καθιέρωση ενεργειακών σχέσεων εντός των κομμουνιστικών κρατών της Ανατολικής Ευρώπης που ελέγχονται από τη Σοβιετική Ένωση ή το πώς οι σοβιετικοί ηγέτες έχουν καταστήσει την ενέργεια ως σημαντικό παράγοντα στις σχέσεις τους με τη Δυτική Ευρώπη και τις ΗΠΑ.

Η λήψη αποφάσεων στον τομέα της ενεργειακής πολιτικής επηρεάστηκε και εξαρτήθηκε από μια πολύπλοκη αλληλεπίδραση εσωτερικών, περιφερειακών και παγκόσμιων παραγόντων: η Σοβιετική Ένωση έπρεπε να παράγει ενέργεια σε όλο και μεγαλύτερες ποσότητες, όχι μόνο για να τροφοδοτήσει την εκβιομηχάνιση και τον εκσυγχρονισμό, αλλά και να διατηρήσει τις φιλοδοξίες της ως μεγάλη δύναμη. Οι διάφορες σοβιετικές εκστρατείες για το πετρέλαιο και το φυσικό αέριο από τον Stalin μέχρι τον Brezhnev σχεδιάστηκαν για να υποστηρίξουν τις ανάγκες του στρατού της χώρας και της εξαρτώμενης από τον τομέα της ενέργειας, οικονομίας. Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, η ενέργεια χρησίμευσε, επίσης, ως σημαντικό εργαλείο στο σχέδιο της Μόσχας για την ενσωμάτωση των σοσιαλιστικών κρατών της Ανατολικής Ευρώπης σε έναν ενιαίο «ενεργειακό χώρο» μέσω της κατασκευής ενός εκτεταμένου συστήματος αγωγών. Όσον αφορά τα καπιταλιστικά κράτη της Δύσης, ο πρωταρχικός σκοπός των σοβιετικών εξαγωγών ενέργειας ήταν να αποκτήσουν πρόσβαση στη δυτική τεχνολογία και το σκληρό νόμισμα. Η πρόσβαση αυτή επέτρεψε στη Σοβιετική Ένωση όχι μόνο να χρηματοδοτήσει τα δικά της έργα ενεργειακής ανάπτυξης, αλλά να αγοράσει σιτάρι και να αντισταθμίσει τις απώλειες που προκάλεσε η παροχή ενέργειας στους ανατολικοευρωπαίους συμμάχους της σε τιμές χαμηλότερες από εκείνες της παγκόσμιας αγοράς. Ειδικά στις μικρότερες ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Φινλανδία ή ορισμένες χώρες του τρίτου κόσμου, οι εξαγωγές ενέργειας χρησίμευαν επίσης ως μέσο επέκτασης της σοβιετικής πολιτικής επιρροής.

Ο ψυχρός πόλεμος επηρέαζε κάθε βήμα της οικονομικής προσέγγισης μεταξύ Ανατολής και Δύσης, καθώς οι ανησυχίες για τις συνέπειες της ασφάλειας του

---

¹⁹Odd Arne Westad, "The Global Cold War: Third World Interventions and the Making of Our Times" Cambridge, Cambridge University Press, 2005

²⁰Daniel Yergin, "The Prize: The Epic Quest for Oil, Money, and Power", New York: Simon & Schuster, 1991

αυξημένου ενεργειακού εμπορίου και οι δυνητικοί κίνδυνοι που προέκυψαν από τις αυξανόμενες αλληλοεξαρτώμενες εξάρσεις επανεμφανίστηκαν στον πολιτικό λόγο και από τις δύο πλευρές στο Σιδηρούν παραπέτασμα. Ωστόσο, η Σοβιετική Ένωση, στοχεύοντας να αποτελέσει τον βασικό προμηθευτή ενέργειας στην Ευρώπη, δεν ακολούθησε τη λογική του Ψυχρού Πολέμου, αν μια τέτοια λογική νοείται ως ανταγωνισμός μεταξύ δύο αντιτιθέμενων πολιτικών στρατοπέδων, καθένα με το μοναδικό του οικονομικό σύστημα και τις ιδεολογικές του πεποιθήσεις. Αντιθέτως, η συνεργασία βασίστηκε τελικά στα εθνικά οικονομικά συμφέροντα και τις προκλήσεις που παρουσιάζουν τα μεγαλύτερα περιφερειακά και τοπικά κράτη στις παγκόσμιες αγορές. Αν το Σιδηρούν παραπέτασμα σημαίνει τη συμβολική και φυσική γραμμή που διαιρεί την Ανατολή και τη Δύση κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, η αυξανόμενη ροή της ενέργειας μέσω μιας διευρυνόμενης υποδομής μεταφορών, συνοδευόμενη από τη συνεχώς αυξανόμενη άμεση προσωπική επαφή σε όλα τα επίπεδα (από επιστήμονες σε υπουργούς και αρχηγούς κρατών), αποκαλύπτει έναν διαφορετικό χάρτη της Ευρώπης. Σε αυτόν τον χάρτη, τα σύνορα μεταξύ Ανατολής και Δύσης μπερδεύονται, καθώς τα δύο μέρη αλληλοσυνδέονται όλο και περισσότερο με κοινά οικονομικά συμφέροντα και μια κοινή φιλοδοξία σταθεροποίησης των πολιτικών σχέσεων.

Βαδίζοντας το μακρινό ιστορικό μονοπάτι, που οδηγεί σε αυτές τις διακρατικές ενεργειακές διασυνδέσεις μεταξύ της Σοβιετικής Ένωσης (πλέον της Ρωσίας) και της Ευρώπης, εισάγονται μερικά από τα βασικά ζητήματα που θα εξεταστούν στη συνέχεια.

2.2. Η μετασοβιετική περίοδος

Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και η τεράστια ανατροπή των γεωπολιτικών δεδομένων που αυτή επέφερε σημάδεψαν το τέλος του 20^{ου} αιώνα. Με την ισορροπία των μεγάλων δυνάμεων να κλονίζεται θεμελιωδώς, πλέον οι ΗΠΑ είναι η μόνη υπερδύναμη, σε μία παγκόσμια οικονομία με ταχείς ρυθμούς ανάπτυξης και τον καπιταλισμό να υπερισχύει στις αγορές. Η Ρωσία μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, την οικονομική ύφεση και τις πιέσεις από τη Δύση, αναγκάστηκε να αλλάξει στρατηγική, διεκδικώντας ξανά τη θέση της στη γεωπολιτική σκακιέρα. Ως ένα νέο κράτος, είχε ως στρατηγικό στόχο μέσω της αξιοποίησης των φυσικών της πόρων και της γεωπολιτικής της θέσης να αποκαταστήσει και να παγιώσει το ρόλο της στην παγκόσμια πολιτική σκηνή, γεγονός που προβλημάτιζε εντόνως τη Δύση.

2.2.1 Η προεδρία του Yeltsin

Οι πολιτικές ελίτ και η κυβέρνηση του νεοσύστατου ρωσικού κράτους αντιλήφθηκαν πως η εξωτερική πολιτική που ασκούσε η Σοβιετική Ένωση θα έπρεπε να αλλάξει, καθώς ήταν εκείνη που οδήγησε στην κατάρρευση του

κομμουνισμού. Την ίδια στιγμή, πρώην σοβιετικές δημοκρατίες και μέλη της Κοινοπολιτείας Ανεξάρτητων Κρατών, επέλεξαν να αποστασιοποιηθούν από τη Μόσχα, με αποτέλεσμα να ναυαγήσουν οι ελπίδες και για χάραξη κοινής αμυντικής και εξωτερικής πολιτικής.²¹ Έτσι, από το 1992 εμφανίζεται μία διάθεση συνεργασίας με τη Δύση, με τη ρωσική κοινωνία να αναζητά άνοιγμα προς αυτήν.

Τα πρώτα χρόνια της προεδρίας του Yeltsin, παρά την οικονομική δυσχερή της θέση, η Ρωσική Ομοσπονδία ανέδειξε τον Οργανισμό για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη σε κυρίαρχο όργανο ασφαλείας²², στην προσπάθειά της να ανακτήσει τον πρωταγωνιστικό της ρόλο στη διεθνή σκηνή. Αντιθέτως, τα κράτη της δυτικής Ευρώπης επιθυμούσαν την ασφάλεια του Οργανισμού Βορειοατλαντικού Συμφώνου, γεγονός που καθιστούσε ανισομερείς τις σχέσεις Δύσης και Ρωσίας, δημιουργώντας έντονες αντιδράσεις στο εσωτερικό της Μόσχας, με την κοινή γνώμη να ζητά την απομάκρυνση από την Δύση, μέσω αλλαγής της υπάρχουσας εξωτερικής πολιτικής. Τον Σεπτέμβριο του 1992 στο υπόμνημα «Στρατηγική και Τακτική της Ρωσικής Εξωτερικής Πολιτικής έναντι του Εγγύς Εξωτερικού»²³, κατεγράφησαν οι προτεραιότητες της ρωσικής στρατηγικής σχετικά με την εξωτερική της πολιτική και τις σχέσεις με τα άλλα κράτη. Στο εν λόγω υπόμνημα υπογραμμίζεται η ανάγκη ανάδειξης της Ρωσίας σε ηγέτη και εγγυητή της σταθερότητας και της ασφαλείας στην ευρύτερη περιοχή, μη επιτρέποντας την επέκταση ανταγωνιστικών επιρροών από ξένες δυνάμεις, προστατεύοντας έτσι τα συμφέροντά της²⁴. Τα επόμενα δύο έτη, υπό την προεδρία του Yeltsin, η Ρωσική Ομοσπονδία επαναπροσδιόρισε τα εθνικά της συμφέροντα. Ο Yeltsin παρέκαμπε τις παρεμβάσεις του κοινοβουλίου, εκμεταλλευόμενος τη θέση υπεροχής σε θέματα εξωτερικής πολιτικής, που του δόθηκε με το νέο Σύνταγμα του 1993, σύμφωνα με το οποίο εκχωρείται στον πρόεδρο της Ρωσικής Ομοσπονδίας απεριόριστη εξουσιοδότηση για την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής.²⁵ Η διατήρηση της εδαφικής κυριαρχίας και η ανάπτυξη της οικονομίας ήταν οι κύριοι στόχοι της αναπροσαρμογής των προτεραιοτήτων της εξωτερικής πολιτικής από το 1993 και έπειτα.

Κατά τα επόμενα έξι χρόνια, η διαμάχη μεταξύ Ρωσίας και Δύσης κλιμακώθηκε. Οι βομβαρδισμοί στην πρώην Γιουγκοσλαβία, η επέκταση του NATO και η συνεχιζόμενη οικονομική κρίση που αντιμετώπιζε η Ρωσία, μοιραία καλλιέργησαν στη ρωσική κοινωνία ένα αίσθημα αντιδυτικισμού. Οι σχέσεις των δύο μερών έγιναν φανερά ανταγωνιστικές, ενώ ο εθνικισμός εμφανίστηκε εντόνως στις ρωσικές πολιτικές ελίτ.

²¹ Nugren B., "The Rebuilding of Greater Russia: Putin's Foreign Policy towards the CIS countries", 2008, σελ. 16

²² Ivanov I.S., "The New Russian Diplomacy", 2002, σελ. 97

²³ "Η Ρωσία σήμερα: Πολιτική, Οικονομία και Εξωτερικές Σχέσεις", 2010, σελ. 183

²⁴ Συλλογή, "Russian Foreign Policy in the 21st and the Shadow of the Past", 2007, σελ.5

²⁵ Συλλογή "Russia and Europe in the 21st century: An uneasy partnership", 2007, σελ.7

2.2.2. Η προεδρία του Putin

Το 1999 ο Vladimir Putin διορίστηκε από τον Yeltsin πρωθυπουργός και έπειτα από την ξαφνική παραίτηση του τελευταίου, λίγους μήνες αργότερα, ανέλαβε τα καθήκοντα προσωρινού Προέδρου της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Η επιλογή του Putin από τον Yeltsin κάθε άλλο παρά τυχαία ήταν, καθώς το 1997 ο Putin ήταν αντιπρόεδρος της Ρωσικής Ομοσπονδίας και το 1998 είχε αναλάβει τη διεύθυνση των μυστικών υπηρεσιών. Όλοι όσοι μάχονται υπέρ της οικονομικής ανάπτυξης υποστηρίζουν τον Putin στο έργο του. Τον Μάρτιο του 2000 κέρδισε στις προεδρικές εκλογές πανηγυρικά με το σύνθημα «Μεγάλη Ρωσία και Ισχυρό κράτος». Αδιαμφισβήτητα, η δεκαετία του 2000 χαρακτηρίστηκε από την κλιμάκωση των συγκρούσεων και την υποβάθμιση των διεθνών κανόνων. Ο Putin υιοθέτησε ένα νέο ρωσικό δόγμα, βάσει του οποίου η Ρωσία αντιλαμβάνεται πως λόγω των ανωτέρω, τα κράτη είναι αντιμέτωπα με απειλές εξωτερικού χαρακτήρα και για αυτό είναι απαραίτητο να δοθεί μεγάλη σημασία στην διαμόρφωση της διεθνούς πολιτικής ατζέντας, χρησιμοποιώντας όλα τα διαθέσιμα μέσα, ώστε να αποκομίσει οικονομικά οφέλη και επιτυχίες.

Από την αρχή της προεδρίας του ο Putin έθεσε σαφέστατα τους πολιτικούς του στόχους. Επιθυμούσε την ανασύσταση μιας αποκλειστικής ρωσικής σφαίρας επιρροής, καθόρισε τις εθνικές προτεραιότητες και στόχευσε στην οικονομική ανάπτυξη, με επίκεντρο την ενεργειακή πολιτική και την εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών της χώρας.²⁶ Εκμεταλλευόμενος, λοιπόν, το συγκριτικό πλεονέκτημα της Ρωσίας στον τομέα της ενέργειας, χρησιμοποίησε, και ακόμη χρησιμοποιεί, τη ρωσική ενεργειακή ισχύ ως μέσο οικονομικής και πολιτικής διπλωματίας.²⁷

Από την αρχή υπήρξε έντονη διάθεση για την ανάπτυξη οικονομικών και εμπορικών σχέσεων με άλλες χώρες, κυρίως όμως με εκείνες της Ευρώπης. Ενώ κατά τη δεκαετία του 1990 η ρωσική εξωτερική πολιτική κατευθυνόταν προς τις ΗΠΑ, από την αρχή του 2000 άλλαξε κατεύθυνση προς την Ευρώπη.²⁸ Οι ρωσο-ευρωπαϊκές οικονομικές σχέσεις είναι κυρίαρχες στον διεθνή γεωοικονομικό ανταγωνισμό, καθώς η Ευρώπη αποτελεί τον μεγαλύτερο εισαγωγέα ρωσικού αερίου και πετρελαίου.²⁹ Επίσης, ο Putin στην προσπάθεια της αύξησης των εμπορικών συναλλαγών με πρώην σοβιετικές χώρες, επιδιώκει την ανάπτυξη διμερών σχέσεων με χώρες της Κοινοπολιτείας Ανεξάρτητων Κρατών. Είναι προφανές ότι μέχρι και το

---

²⁶Rumer B. Eugene, "Russian Foreign Policy beyond Putin", The International Institute for Strategic Studies, 2007, σελ.10

²⁷Paul J.Saunders, Robert Legvold, Mikhail Kroutikhin, "Russian Energy Policy and Strategy", 2008, σελ. 14

²⁸Συλλογή, "Russia and Europe in the 21st century: An uneasy partnership", 2007, σελ. 12

²⁹Nygren B., "The Rebuilding of Greater Russia: Putin's Foreign Policy towards the CIS countries", 2008, σελ. 18

2004 η γεωπολιτική προοπτική της Ρωσίας υπολείπεται της γεωοικονομικής³⁰. Μέσω της αντιμετώπισης των οικονομικών προβλημάτων θα διασφαλιστούν τα εθνικά συμφέροντα, αναδεικνύοντας τη Ρωσία σε ισχυρό παίκτη στη διεθνή σκακιέρα. Πλέον, η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας ιδεολογικά βασίζεται στην ιδέα του «ισχυρού κράτους» και πρακτικά στην εγχώρια οικονομική ανάπτυξη. Επίσης, βασίζεται σε τρεις βασικές αρχές, που είναι οι εξής: 1) η εξωτερική πολιτική πρέπει να υπηρετεί την εσωτερική πολιτική, 2) το κράτος πρέπει να έχει συνεχή διπλωματική παρουσία στο εξωτερικό και 3) να διαθέτει δυναμική πολιτική παρουσία προς όλες τις γεωγραφικές κατευθύνσεις. Στηριζόμενη σε αυτές, στις 28 Ιουνίου 2000³¹ η κυβέρνηση Putin υιοθετεί επισήμως το “Foreign Policy Concept of the Russian Federation” ως αφηγηρία της εξωτερικής της πολιτικής³². Βάσει του εν λόγω υπομνήματος προωθούνται η δημιουργία εξωτερικών συνθηκών για τη σταθερή ανάπτυξη της Ρωσίας, η καλή γειτνίαση της χώρας με τα όμορα κράτη, καθώς και η αποφυγή κρίσεων και συγκρούσεων στις περιοχές που σχετίζονται με την Ρωσική Ομοσπονδία³³.

Είναι προφανές πως ο Putin προτείνει αμοιβαίες συνεργασίες και δεν χρησιμοποιεί ψυχροπολεμικές μεθόδους, καθώς έχει ως στόχο την ενίσχυση του ρόλου της Μόσχας στη διεθνή σκηνή, όχι με στρατιωτική επιρροή, αλλά με οικονομική. Σε καμία περίπτωση δεν επιδιώκει την παγκόσμια επικράτηση της Ρωσίας, αλλά να την καταστήσει ένα ισότιμο εταίρο στη διεθνή πολιτική σκηνή.

Αξίζει να σημειωθεί ότι προ ολίγων ημερών ο Vladimir Putin εξελέγη για τέταρτη συνεχόμενη φορά με ποσοστό 76,67%, έχοντας τεράστια διαφορά από τον κύριο αντίπαλό του, τον υποψήφιο του Κομμουνιστικού Κόμματος Pavel Grudinin, ο οποίος συγκέντρωσε μόνον 11,79% των ψήφων. Το φετινό ποσοστό είναι το υψηλότερο που εξασφάλισε ποτέ σε προεδρικές εκλογές ο Putin, ψηφίζοντάς τον σχεδόν 55,5 εκατομμύρια Ρώσοι πολίτες. Ο ίδιος, έχοντας εξασφαλίσει την προεδρία έως το 2024, ευχαρίστησε τους Ρώσους, λέγοντας ότι βλέπει στην ευρεία αυτή νίκη του "την εμπιστοσύνη και την ελπίδα του λαού μας"³⁴.

---

³⁰Thorun C., “Explaining Change in Russian Foreign Policy: The role of ideas in Post-Soviet Russia’s conduct towards the West”, σελ. 48

³¹“The Foreign Policy Concept of the Russian Federation”, 28 Ιουνίου 2000, Μόσχα <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm>

³²Nygren B., “The Rebuilding of Greater Russia: Putin’s Foreign Policy towards the CIS countries”, 2008, σελ. 20

³³Nygren B., “The Rebuilding of Greater Russia: Putin’s Foreign Policy towards the CIS countries”, 2008, σελ. 20

³⁴ Δήλωση για την θριαμβευτική επανεκλογή του στις 19 Μαρτίου 2018, Μόσχα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Η άμεση χρήση της ενέργειας ως μέσο εξαναγκασμού

«Το φυσικό αέριο θα είναι το νόμισμα μέσω του οποίου οι πλούσιες σε ενέργεια χώρες θα αξιοποιούν τα συμφέροντά τους έναντι των εξαρτημένων από τις εισαγωγές χωρών. Η χρήση της ενέργειας ως κατοχυρωμένου όπλου δεν αποτελεί θεωρητική απειλή του μέλλοντος, συμβαίνει τώρα».³⁵

Γερουσιαστής Richard “Dick” Lugar

3.1 Το φυσικό αέριο ως κυρίαρχος στρατηγικός πόρος στο σύγχρονο ενεργειακό περιβάλλον ασφαλείας

Αν οι ανεπτυγμένες οικονομίες του 19ου αιώνα χρησιμοποιούσαν τον άνθρακα και τον 20ό αιώνα το πετρέλαιο, στον 21ο αιώνα κυριαρχεί το φυσικό αέριο³⁶. Οι ενεργειακές αγορές του πλανήτη βιώνουν μια γρήγορη μετάβαση στο φυσικό αέριο, που αναμφισβήτητα θα επαναπροσδιορίσει τον τρόπο που εξετάζουμε τη σπανιότητα του φυσικού αερίου στο σύγχρονο περιβάλλον ασφαλείας. Πρόσφατες ανακαλύψεις κοιτασμάτων φυσικού αερίου και εξελίξεις στις δυνατότητες εκμετάλλευσης κάνουν ήδη το φυσικό αέριο το πιο άμεσα διαθέσιμο ορυκτό καύσιμο στον πλανήτη³⁷. Σύμφωνα με τον διευθύνοντα σύμβουλο της Royal Dutch Shell, Peter Voser, «τώρα παγκοσμίως υπάρχει αρκετό εκμεταλλεύσιμο αέριο στο έδαφος για 250 χρόνια»³⁸. Αυτή η αφθονία της προσφοράς σημαίνει ότι η διαθεσιμότητα ή/και η έλλειψη φυσικού αερίου σε όλο τον κόσμο δεν είναι πια καθοριστικοί παράγοντες της ενεργειακής ανασφάλειας. Αντ’ αυτού, τα τελευταία χρόνια, οι φόβοι για επικείμενες ελλείψεις αντικαταστάθηκαν από φόβους

---

³⁵Dick Lugar, “Senator Lugar’s Keynote Speech to the German Marshall Fund Conference in Advance of the NATO Summit,” Ρίγα-Λετονία 27 Νοεμβρίου 2006.

³⁶Ο John Deutch ισχυρίστηκε ότι “επειδή το φυσικό αέριο είναι φθηνότερο από το πετρέλαιο σε ισοδύναμη ενεργειακή βάση, δηλαδή η τιμή ανά BTU [βρετανική θερμική μονάδα] είναι χαμηλότερη, με την πάροδο του χρόνου το φυσικό αέριο θα αρχίσει να αντικαθιστά το πετρέλαιο, πρώτα στον τομέα της ενέργειας και στη συνέχεια της βιομηχανίας και των μεταφορών..” John Deutch, “The Good News about Gas: The Natural Gas Revolution and its Consequences,” *Foreign Affairs*, Vol. 90, No. 1, Ιανουάριος 2011, σελ. 89.

³⁷Rita Tubb, “Study Finds Nation’s Natural Gas Supply Will Last Well into Next Century,” *Pipeline & Gas Journal*, Vol. 237, No. 4, Απρίλιος 2010, σελ. 34-36.

³⁸David Wagman, “Natural Gas Rising,” *Power Engineering*, Vol. 114, No. 10, Οκτώβριος 2010, σελ. 6.

εξαρτήσεων από ξένους προμηθευτές φυσικού αερίου³⁹, και από ανησυχίες για την έλλειψη περιφερειακών υποδομών φυσικού αερίου⁴⁰.

Αυτές οι ανησυχίες θα συνεχίσουν να αυξάνονται, καθώς αυξάνεται η εξάρτηση από το φυσικό αέριο. Το φυσικό αέριο είναι σήμερα η τρίτη σημαντικότερη πηγή ενέργειας στον κόσμο, όσον αφορά την κατανάλωση και την παραγωγή και αναμένεται τα επόμενα χρόνια να αντικαταστήσει τον άνθρακα που κατέχει την πρώτη θέση στην παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας⁴¹. Η παγκόσμια κατανάλωση αυξάνεται ταχύτερα από οποιαδήποτε άλλη πηγή πρωτογενούς ενέργειας και οι προβλέψεις δείχνουν ότι η κατανάλωση θα διπλασιαστεί τις επόμενες δύο δεκαετίες⁴². Εάν ο ρυθμός ανάπτυξης παραμείνει σταθερός, το φυσικό αέριο θα καταστεί η σημαντικότερη πρωτογενής πηγή ενέργειας παγκοσμίως μέχρι το 2050, ξεπερνώντας τόσο τον άνθρακα όσο και το πετρέλαιο⁴³.

Οι περιβαλλοντικές, οικονομικές, τεχνολογικές και γεωστρατηγικές εξελίξεις δείχνουν ότι αυτή η αύξηση τόσο στην κατανάλωση όσο και στην παραγωγή φυσικού αερίου δεν θα σταματήσει κατά τα επόμενα χρόνια. Πρώτον, από περιβαλλοντική άποψη, οι προσπάθειες σε παγκόσμιο επίπεδο για τον περιορισμό των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα και το φαινόμενο του θερμοκηπίου⁴⁴ επιβεβαιώνουν ότι το ποσοστό του φυσικού αερίου στο ενεργειακό μείγμα θα συνεχίσει να αυξάνεται. Το φυσικό αέριο είναι το καθαρότερο ορυκτό καύσιμο ανά μονάδα ενέργειας⁴⁵, ενώ η αποδοτική καύση του μεταφράζεται σε σημαντική μείωση των εκπομπών άνθρακα⁴⁶.

Δεύτερον, από οικονομικής πλευράς, το φθηνότερο φυσικό αέριο (σε σχέση με το κόστος του πετρελαίου) σημαίνει και φθηνότερη ηλεκτρική ενέργεια. Οι κορυφαίοι οικονομολόγοι από τον Διεθνή Οργανισμό Ενέργειας (IEA) προβλέπουν ότι τα επόμενα χρόνια θα αυξηθεί η προσφορά, ενώ η τιμή του φυσικού αερίου θα συνεχίσει να μειώνεται έως ότου επιτευχθεί οικονομική ισορροπία⁴⁷.

Τρίτον, αναμένεται ότι οι τεχνολογικές εξελίξεις στις μεθοδολογίες εκχύλισης και η εμφάνιση μη συμβατικών αποθεμάτων φυσικού αερίου, δηλαδή η επανάσταση του

³⁹Roberto F. Aguilera, "The Future of the European Natural Gas Market: A Quantitative Assessment," Energy, Vol. 35, No. 8, Αύγουστος 2010, σελ. 3332-3339.

⁴⁰"INGAA Responds to Report on Reliance of Natural Gas for Electricity," Underground Construction, Vol. 65, No. 9, Σεπτέμβριος 2010, σελ. 8

⁴¹Barnes et al., σελ. 3. Δες επίσης Deutch, σελ. A17 and Jaffe, Hayes, and Victor

⁴²Barnes et al., σελ. 3

⁴³Στο ίδιο

⁴⁴Carlos Márquez and Gina M. Hernández, "Everybody is on Board: Increased Use of Natural Gas Essential to Reduce Energy Costs in the Short Term," Caribbean Business, Vol. 38, No. 15, 22 Απριλίου 2010, σελ. 20-27

⁴⁵"Uneven Prospects for Natural-Gas Vehicles," Machine Design, Vol. 82, No. 13, 12 Αυγούστου 2010, σελ. 23-26 & Márquez and Hernández, σελ. 27

⁴⁶Barnes et al., σελ 3 & Natural Gas' Path to Low-Carbon Future

⁴⁷Birkner, σελ 16

σχιστολιθικού αερίου, θα διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στην αύξηση της παραγωγής. Ο Daniel Yergin, ιδρυτής και πρόεδρος της Cambridge Energy Research Associates, αποκαλεί τη δυνατότητα εξόρυξης φυσικού αερίου από σχιστόλιθο (μια τεχνική γνωστή ως "fracking")⁴⁸ "τη μεγαλύτερη καινοτομία στην ανάπτυξη πόρων από ορυκτά καύσιμα από τις αρχές του 21ου αιώνα", και θεωρεί ότι οι τρέχουσες προβλέψεις⁴⁹ για την παραγωγή συμβατικών αερίων είναι συντηρητικές στην καλύτερη περίπτωση».

Τέλος, καθώς η εξάρτηση της κοινωνίας από το φυσικό αέριο γίνεται όλο πιο έντονη, θεωρήθηκε λανθασμένα ότι επειδή οι «τοποθεσίες των αποθεμάτων φυσικού αερίου είναι πιο διαφοροποιημένες από το πετρέλαιο σε περιφερειακό επίπεδο»⁵⁰, το φυσικό αέριο είναι πιο αξιόπιστο από το πετρέλαιο. Το επιχείρημα αυτό αγνοεί ωστόσο την έλλειψη ευελιξίας στη μεταφορά φυσικού αερίου και την υπερβολική εξάρτηση των περισσότερων αναπτυσσόμενων χωρών από την παροχή φυσικού αερίου μέσω αγωγών. Επίσης, οι μονομερείς κυρώσεις που χρησιμοποιούνται, δεν μπορούν να αποφευχθούν εάν ο αποστολέας έχει μονοπώλιο στην παροχή μέσω αγωγού και εάν ο παραλήπτης δεν έχει πρόσβαση σε συνεχή προμήθεια υγροποιημένου φυσικού αερίου (LNG) ως εναλλακτική λύση⁵¹. Εάν οι μονομερείς κυρώσεις που χρησιμοποιούνται στο πετρέλαιο είναι καταδικασμένες να αποτύχουν, λόγω της ευκολίας στην καταστρατήγηση του αποστολέα τέτοιων κυρώσεων, το συνακόλουθο είναι ότι οι μονομερείς κυρώσεις που χρησιμοποιούν στο φυσικό αέριο θα πετύχουν, εάν ο στόχος δεν μπορεί να καταστρατηγήσει αυτές τις κυρώσεις.

3.2 Τα ρωσικά κοιτάσματα

Η Ρωσική Ομοσπονδία περιλαμβάνει οκτώ ομοσπονδιακές συνοικίες (okrugs): Κεντρική, Βορειοδυτική, Βόλγα, Νότια, Βόρειο Καύκασο, Ουράλια, Σιβηρία και Άπω Ανατολή. Κάθε ομοσπονδιακή περιοχή αποτελείται από μικρότερες μονάδες, που ονομάζονται ομοσπονδιακά θέματα. Υπάρχουν 89 ομοσπονδιακά θέματα στη Ρωσική Ομοσπονδία.

Τα αποθέματα υδρογονανθράκων της Ρωσίας δεν διανέμονται ομοιόμορφα σε ολόκληρη την τεράστια αυτή περιοχή. Η Ομοσπονδιακή Περιφέρεια των Ουραλίων,

---

⁴⁸Richard A. Kerr, "Natural Gas from Shale Bursts Onto the Scene," *Science*, Vol. 328, No. 5986, 25 Ιουλίου 2010, σελ. 1624-1626

⁴⁹Deutch, σελ 17

⁵⁰Amy M. Jaffe and Ronald Soligo, "Market Structure in the New Gas Economy: Is Cartelization Possible?" David G. Victor, Amy M. Jaffe, and Mark H. Hayes, eds., *Natural Gas and Geopolitics from 1970 to 2040*, New York: Cambridge University Press, 2006, σελ. 445

⁵¹Το υγροποιημένο φυσικό αέριο (LNG) θεωρείται ευρέως ένα σημαντικό εργαλείο για τη διαφοροποίηση του εφοδιασμού φυσικού αερίου και αποτελεί "αποφασιστικό παράγοντα" για την ανάπτυξη μιας παγκόσμιας αγοράς φυσικού αερίου. Σε αντίθεση με τους αγωγούς, το εμπόριο ΥΦΑ με δεξαμενόπλοια είναι πολύ πιο ευέλικτο, αλλά δεν προσφέρεται ως γεωπολιτικό εργαλείο.

ιδιαίτερα η περιοχή Yamalo-Nenets και η χερσόνησος Yamal στο βορρά, είναι οι πιο πλούσιες σε φυσικό αέριο και άλλους υδρογονάνθρακες. Ο όγκος των αποδεδειγμένων και πιθανών αποθεμάτων στην περιοχή αυτή ανέρχεται σε 23,1 τρισεκατομμύρια κυβικά μέτρα.⁵²

Μεγάλα αποθέματα, που εκτιμώνται ότι ανέρχονται σε 5,8 tcm, έχουν επίσης ανακαλυφθεί βορειοδυτικά της χερσονήσου Yamal στη Θάλασσα του Barents, συμπεριλαμβανομένων και περισσότερων πετρελαιοπαραγωγικών πεδίων. Για παράδειγμα, το πεδίο Shtokman, στη δυτική θάλασσα του Barents, θεωρείται ότι περιέχει 3,9 tcm. Ανατολικά από τα Ουράλια - στις απέραντες εκτάσεις της ανατολικής Σιβηρίας και της Άπω Ανατολής της Ομοσπονδιακής Περιοχής που εκτείνεται στον Ειρηνικό Ωκεανό – τα αποδεδειγμένα και πιθανά αποθέματα φυσικού αερίου είναι περίπου 3 tcm (η Gazprom υπολογίζει τους δυνητικούς πόρους φυσικού αερίου σε αυτό το έδαφος στα 53 tcm). Η κύρια ομάδα εργοστασίων παραγωγής φυσικού αερίου στην Ομοσπονδιακή Περιφέρεια της Ουαλίας βρίσκεται στην περιοχή Nadym-Purtaz και στο νότιο τμήμα της χερσονήσου Yamal.

3.3 Η ρωσική βιομηχανία φυσικού αερίου

Τα πρώτα ρωσικά πεδία φυσικού αερίου που ανακαλύφθηκαν και διερευνήθηκαν ήταν στη δυτική Ουκρανία, όπου παράγεται φυσικό αέριο από το 1947. Το 1950, ανακαλύφθηκαν σημαντικοί πόροι φυσικού αερίου στον βόρειο Καύκασο. Η εκμετάλλευση αυτών των πεδίων άρχισε τη δεκαετία του 1950 και από τις αρχές της δεκαετίας του 1960 οι δυτικές περιοχές της Ουκρανίας και του Καυκάσου κάλυπταν περίπου το 50% των εγχώριων αναγκών σε φυσικό αέριο.

Η εποχή των γιγαντιαίων πετρελαϊκών κοιτασμάτων της Δυτικής Σιβηρίας ξεκίνησε το 1962, όταν ανακαλύφθηκε το πρώτο στην περιοχή Yamalo-Nenets, το επονομαζόμενο Taz. Ένα άλλο τεράστιο πεδίο, το Medvezhye, ανακαλύφθηκε το 1967, και μέσα σε μια δεκαετία η ετήσια παραγωγή του έφθασε τα 70 bcm, ενώ ένα χρόνο πριν, το 1966 ανακαλύφθηκε το πεδίο Urengoy, το μέχρι τότε μεγαλύτερο γνωστό κοιτάσμα φυσικού αερίου στον πλανήτη. Η βιομηχανική εκμετάλλευσή του άρχισε το 1978, ενώ το 1986 ανακαλύφθηκε το Yamburg. Το 1965 ιδρύθηκε το Υπουργείο Βιομηχανίας Αερίου της ΕΣΣΔ για τη διαχείριση της βιομηχανίας φυσικού αερίου της Σοβιετικής Ένωσης. Διέθετε δικαιώματα σε όλους τους πόρους και έλεγχε ολόκληρη την αλυσίδα παραγωγής και διανομής φυσικού αερίου. Από το 1975 και έπειτα ανακαλύφθηκαν περισσότερα αποθέματα αερίου στη δυτική

---

⁵² Gazprom, "Annual Report 2012" (www.gazprom.com/f/posts/01/207595/annual-report-2012-eng.pdf, σελ. 43).

Σιβηρία, τα οποία αναπτύχθηκαν σταδιακά και ενσωματώθηκαν στο δίκτυο παροχής φυσικού αερίου μέσω αγωγών.⁵³

Το 1989, το σοβιετικό Υπουργείο Βιομηχανίας Αερίου αναδιοργανώθηκε στην επιχειρηματική δομή, που πλέον είναι γνωστή ως Gazprom. Στη δεκαετία του 1990, το κράτος ιδιωτικοποίησε τους πόρους, καθιστώντας δυνατή την εμφάνιση νέων ιδιωτικών παραγωγών φυσικού αερίου. Το κράτος διατήρησε την ιδιοκτησία της γης και το δικαίωμα διαχείρισης των πόρων του, αλλά έδωσε στις εταιρείες πετρελαίου και φυσικού αερίου μακροχρόνιες μισθώσεις - έως 50 χρόνια - για την ανάπτυξη των υπαρχόντων πόρων. Το κράτος επιβάρυνε τις νέες εταιρείες με το μεγαλύτερο μερίδιο των συναφών κινδύνων. Το 1994, η Gazprom έγινε κοινή μετοχική επιχείρηση με κρατική συμμετοχή, η οποία ήταν νομικά καθορισμένη σε όχι λιγότερο από 40%. Είναι στη φύση αυτής της βιομηχανίας τα πεδία φυσικού αερίου και το δίκτυο μεταφοράς να είναι τεχνολογικά αδιαχώριστα, οπότε η Gazprom κληρονόμησε τον έλεγχο σχεδόν του συνόλου του ρωσικού φυσικού αερίου. Η Gazprom ήταν υπεύθυνη για την επένδυση, τη γεωλογική εξερεύνηση, την ανάπτυξη πεδίων υδρογονανθράκων, την κατασκευή και συντήρηση του δικτύου μεταφοράς και διανομής και, κυρίως, την προμήθεια φυσικού αερίου σε όλη την επικράτεια.

Την ταραχώδη δεκαετία του 1990 η ρωσική βιομηχανία φυσικού αερίου στο σύνολό της αγωνίστηκε, αναπτύσσοντας την παραγωγή φυσικού αερίου της σοβιετικής περιόδου και τη μεταφορά αυτού. Οι πυλώνες παραγωγής της Gazprom - τα πεδία Taz, Medvezhye, Urengoy και Yamburg στο Yamalo-Nenets και της δυτικής Σιβηρίας - προμήθευαν σχεδόν τα τρία τέταρτα του ρωσικού φυσικού αερίου. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90, εν μέσω σοβαρών οικονομικών προκλήσεων, η Gazprom κατόρθωσε να ξεκινήσει νέες εγκαταστάσεις παραγωγής φυσικού αερίου στις περιοχές West Tarkosalinskoye, Yamsoneyskoye, Komsomolskoye και στην περιοχή Nadym-Pur-Taz, αλλά η χωρητικότητά τους δεν ήταν αρκετή για να εξασφαλίσει μια σταθερή αύξηση της παραγωγής.

Έτσι, μέχρι πρόσφατα η Gazprom προμήθευε φυσικό αέριο κυρίως από πεδία αερίου που αναπτύχθηκαν από το παλαιό σοβιετικό Υπουργείο Βιομηχανίας Αερίου. Στις αρχές της δεκαετίας του 2000, η περιοχή Nadym-Pur-Taz εξακολουθούσε να είναι η ατμομηχανή στην προμήθεια φυσικού αερίου της Gazprom, αλλά αυτά τα παραδοσιακά πεδία είχαν ήδη αρχίσει να χάνουν την παραγωγική τους δυναμική: έως το 2001, τα αποθέματα φυσικού αερίου στο Medvezhye ήταν 83%, στο Urengoy 62% και στο Yamburg 48%.

---

⁵³ Η Σιβηρία είναι μια γεωγραφική περιοχή που εκτείνεται πέρα από τα τυπικά σύνορα της ομοσπονδιακής περιφέρειας της Σιβηρίας. Το δυτικό τμήμα της γεωγραφικής Σιβηρίας εκτείνεται στην Ομοσπονδιακή Περιφέρεια της Ουαλίας.

Η Gazprom δημιούργησε νέες εγκαταστάσεις παραγωγής φυσικού αερίου, γεγονός που βοήθησε στην επίλυση της επικείμενης επιβράδυνσης της παραγωγής και στη διατήρηση σταθερού ρυθμού παραγωγής για αρκετά χρόνια. Τα νέα έργα που τέθηκαν σε απευθείας σύνδεση στη δεκαετία του 2000 στις περιοχές Yamsoveyskoye, Komsomolskoye, West Tarkosalinskoye, Zapolyarnoye και Yuzhno-Russkoye παρείχαν στην Gazprom επιπλέον 51 bcm ετησίως.

3.4 Το φυσικό αέριο στηρίζει τη ρωσική οικονομία

Στη Ρωσία, οι "εντυπωσιακές δεκαετίες" ήταν γεμάτες κοινωνικές και οικονομικές αναταράξεις. Κάθε τομέας οικονομικής δραστηριότητας αμφισβητήθηκε. Η μετάβαση από τον κεντρικό σχεδιασμό σε μια οικονομία βασιζόμενη στην αγορά μετασχημάτισε πλήρως τη βιομηχανική δομή της χώρας και τα άναρχα σοβιετικά διοικητικά έθιμα έπρεπε να αλλάξουν. Ωστόσο, σημαντικό μέρος της σοβιετικής οικονομικής κληρονομιάς ήταν η μεγάλη εξάρτηση των ρωσικών βιομηχανικών οικιστικών και κοινοτικών τομέων από το φυσικό αέριο, η οποία χρησιμοποιήθηκε για την ομαλή μετάβαση στη νέα οικονομία της αγοράς.

Οι εγχώριοι χρήστες έπρεπε να εφοδιάζονται με καύσιμα σε πολύ χαμηλές τιμές, ώστε να εμποδιστεί η κατάρρευση της οικονομίας. Έτσι, η ρωσική βιομηχανία αερίου έγινε δότης φυσικού αερίου λίγο πολύ ενάντια στη θέλησή της και η Ρωσία παρέμεινε ο δεύτερος μεγαλύτερος καταναλωτής φυσικού αερίου στον κόσμο μετά τις Ηνωμένες Πολιτείες. Η παροχή ουσιαστικών επιδοτήσεων των τιμών για σημαντικά χρονικά διαστήματα, αν και μπορεί να είναι χρήσιμη για ολόκληρη την οικονομία, είναι πολύ επιζήμια για κάθε ενεργειακή επιχείρηση. Πρώτον, τα προϊόντα που προμηθεύουν οι εταιρείες πετρελαίου και φυσικού αερίου αποσύρονται από εξαντλητικούς πόρους. Δεύτερον, η ανάπτυξη νέων παραγωγικών πεδίων, όταν τα παλιά είναι κοντά στην εξάντληση, και η ανάπτυξη νέων οδών μεταφοράς απαιτεί μεγάλες κεφαλαιουχικές δαπάνες. Επίσης, η ανεπαρκής αποζημίωση για το προϊόν αποδυναμώνει τον δωρητή. Στη δεκαετία του 1990, οι σταθερές τιμές του φυσικού αερίου από την κυβέρνηση απέτυχαν να προσεγγίσουν ακόμη και τα έξοδα παραγωγής και μεταφοράς, εξαιρουμένης της αποζημίωσης για κεφαλαιουχικές δαπάνες.

Η κυβέρνηση χρησιμοποίησε επίσης τις διασταυρούμενες επιδοτήσεις: η οικιακή κατανάλωση επιδοτούνταν για να αποτρέψουν την κοινωνική αναταραχή, πληρώνοντας όχι περισσότερο από \$9/tcm στα μέσα της δεκαετίας του 1990. Αυτό δημιούργησε μια παράδοση ανισορροπία τιμών, επειδή η παροχή αερίου σε οικιακούς χρήστες συνήθως έχει υψηλότερο κόστος παράδοσης από τις παραδόσεις σε βιομηχανικούς χρήστες. Ακόμη και στον βιομηχανικό τομέα υπήρξε υψηλός βαθμός διάκρισης λόγω έκπτωσης: οι κατασκευαστές πλήρωσαν \$47/tcm για το φυσικό αέριο, ενώ οι στρατιωτικοί, οι αγρότες και οι χρήστες ηλεκτρικής ενέργειας πλήρωναν μόνο \$28/tcm. Στην οικονομική κρίση του 1998, η μη καταβολή των

χρημάτων έγινε ένα οξύ πρόβλημα και έσπρωξε τις πραγματικές τιμές του φυσικού αερίου για όλους τους βιομηχανικούς καταναλωτές πιο κάτω, σε περίπου \$15/tcm⁵⁴.

Η ενεργειακή ένταση της ρωσικής οικονομίας είναι σημαντικά υψηλότερη από εκείνη των βιομηχανικά ανεπτυγμένων χωρών με παρόμοιες κλιματολογικές συνθήκες, όπως παράδειγμα ο Καναδάς. Η ενεργειακή ένταση της καναδικής οικονομίας ήταν ελαφρώς υψηλότερη από τον παγκόσμιο μέσο όρο το 2010, ενώ η ρωσική οικονομία είναι σχεδόν 35% υψηλότερη. Παρά το γεγονός ότι οι χαμηλές τιμές του φυσικού αερίου επιφέρουν κάποια θωράκιση της αύξησης των τιμών των πόρων πρωτογενούς ενέργειας και δίνουν στη ρωσική βιομηχανία εντάσεως ενέργειας κάποιο συγκριτικό πλεονέκτημα, η στρέβλωση των τιμών της ενέργειας είχε παρατεταμένες αρνητικές επιπτώσεις για πολλές άλλες πτυχές της ρωσικής οικονομίας.

Για τη ρωσική οικονομία, το φυσικό αέριο είναι μια πολύ ελκυστική πηγή ενέργειας, όχι μόνο για την ευκολία, ευελιξία και φιλικότητα προς το περιβάλλον, αλλά και επειδή έχει πλεονεκτήματα κόστους, που δημιουργήθηκαν από την κρατική ρύθμιση των τιμών του. Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 το μερίδιο του φυσικού αερίου στο ενεργειακό ισοζύγιο ήταν ελαφρώς μεγαλύτερο από το 41% και τα υγρά καύσιμα κατέλαβαν λίγο λιγότερο από το 30%. Μέχρι το τέλος της πρώτης μετασοβιετικής δεκαετίας, το φυσικό αέριο είχε εξασφαλίσει την κυριαρχία του στο ενεργειακό μείγμα και είχε καταστεί ένα εμπόρευμα πρωταρχικής αναγκαιότητας για τη Ρωσία. Το μερίδιό του ανήλθε στο 51,8% το 1998, αντικαθιστώντας, ως επί το πλείστον το βαρύ μαζούτ στον τομέα παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας, επειδή το αέριο αύξησε την αποτελεσματικότητα των γεννητριών και εξάλειψε τις δαπάνες χειρισμού των καυσαερίων⁵⁵. Τα μερίδια του άνθρακα, της πυρηνικής ενέργειας, της υδροηλεκτρικής ενέργειας και των ανανεώσιμων πηγών στη δομή της κατανάλωσης πρωτογενούς ενέργειας προσαρμόστηκαν μόνο οριακά. Από την αρχή του εικοστού πρώτου αιώνα δεν υπήρξε ουσιαστικά ανακατανομή του ενεργειακού ισοζυγίου⁵⁶.

3.5. Η Gazprom

3.5.1. Ποια είναι η Gazprom

Δεν είναι υπερβολή να πούμε ότι η Gazprom, που αποτελεί το ρωσικό μονοπώλιο φυσικού αερίου κατέχοντας τεράστιους ενεργειακούς πόρους, είναι ένα από τα σύμβολα της Ρωσίας. Στις αρχές του αιώνα, οι δημοσιογράφοι συχνά απεικόνιζαν τη

---

⁵⁴ Poussenkova 2010

⁵⁵ Filippov et al. 2010

⁵⁶ BP (2012).

Gazprom ως ενεργειακό τέρας που απλώνει τα μακριά πλοκάμια της σε ενεργειακά αγαθά και αγορές στις ευρωπαϊκές χώρες. Αυτή η στάση αντικατοπτρίζει παραδοσιακά αρνητικές απόψεις στη Δύση για τη ρωσική εξωτερική πολιτική, για την οποία η Gazprom συχνά χρησίμευσε ως μέσο. Οι αρνητικές απόψεις είναι κυρίως αποτέλεσμα σοβαρών προβλημάτων στις εθνικές ενεργειακές πολιτικές, στο ενεργειακό εμπόριο και στη διεθνή ενεργειακή ασφάλεια. Αυτά τα προβλήματα έχουν γίνει ιδιαίτερος έντονα στην περίπτωση του εμπορίου φυσικού αερίου μεταξύ Ευρώπης και Ρωσίας. Οι δύο πλευρές συχνά συμπεριφέρονται σαν άγριοι αντίπαλοι και όχι ως λογικοί συμμετέχοντες σε έναν διάλογο, ενώ η Gazprom λειτουργούσε συχνά ως αλεξικέραυνο για τη Ρωσία σ' αυτές τις διαμάχες.

Πρέπει να παραδεχτούμε ότι οι διεθνείς ενεργειακές σχέσεις, δεν μπορούν να απομονωθούν από τη μελέτη πολιτικών ζητημάτων, που συχνά διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη του ενεργειακού τομέα.

Η Gazprom είναι μια κρατική εταιρεία που κυριαρχεί στη βιομηχανία. Ιδρύθηκε το 1989 ως διάδοχος του Σοβιετικού Υπουργείου Βιομηχανίας Αερίου (το όνομα Gazprom είναι μια συστολή της *gazovaya promyshlennost*, που σημαίνει "βιομηχανία φυσικού αερίου"), ενώ έχει το νόμιμο δικαίωμα να εκμεταλλεύεται περίπου το 72% των συνολικών αποδεδειγμένων αποθεμάτων φυσικού αερίου της χώρας. Από τις 31 Δεκεμβρίου 2012, αυτά τα αποθέματα αντιπροσώπευαν το 18% των παγκόσμιων αποθεμάτων φυσικού αερίου. Τα συνολικά αποθέματα υδρογονανθράκων της Gazprom, συμπεριλαμβανομένου του φυσικού αερίου, του συμπυκνωμένου αερίου και του πετρελαίου, ανέρχονται σε 280 δισεκατομμύρια δολάρια, σύμφωνα με εκτίμηση των ανεξάρτητων ελεγκτών De Golyer και Mac Naughton.⁵⁷

Η Gazprom ασκεί σχεδόν το 75% της δραστηριότητας στην εγχώρια αγορά, είναι υπεύθυνη για τη μεταφορά αερίου μέσω των αγωγών και των περιφερειακών δικτύων διανομής του ενιαίου συστήματος παροχής φυσικού αερίου που κατέχει και έχει νομικό μονοπώλιο στις εξαγωγές φυσικού αερίου. Ως μια κάθετα ολοκληρωμένη εταιρεία με ξεχωριστά νομικά πρόσωπα που ασχολούνται με επιχειρήσεις που σχετίζονται με φυσικό αέριο, η Gazprom εξάγει αέριο από τη γη, το επεξεργάζεται για να δημιουργήσει ένα τυποποιημένο προϊόν και το μεταφέρει σε μονάδες παραγωγής, άλλους βιομηχανικούς χρήστες και δημοτικά δίκτυα διανομής που το παραδίδουν τοπικά, στον οικιακό καταναλωτή.

Για να κατανοήσουμε το βάθος και το εύρος του ρόλου της Gazprom, βοηθά να κοιτάξουμε έναν χάρτη. Η Gazprom είναι η μεγαλύτερη εταιρεία στη Ρωσία, η οποία είναι η μεγαλύτερη χώρα στον πλανήτη. Ορισμένες από τις ομοσπονδιακές

---

⁵⁷Gazprom, "Annual Report 2012" (www.gazprom.com/f/posts/01/207595/annual-report-2012-eng.pdf).

περιφέρειες της Ρωσίας είναι μεγαλύτερες από τις περισσότερες από τις χώρες του κόσμου. Η βάση περιουσιακών στοιχείων της Gazprom είναι η μεγαλύτερη στη γη: το δίκτυο μεταφοράς φυσικού αερίου υψηλής πίεσης και τα τοπικά δίκτυα διανομής διασκορπίζονται σε ολόκληρη την ευρωπαϊκή Ρωσία ακόμη και κάτω από τη θάλασσα. Η Gazprom διαθέτει επίσης μία από τις μεγαλύτερες βάσεις πόρων στον πλανήτη. Το 2011 εκτιμάται ότι η Ρωσία είχε 45 τρισεκατομμύρια κυβικά μέτρα (tcm) φυσικού αερίου. Αυτό είναι το 21% του συνόλου των αποδεδειγμένων και πιθανών αποθεμάτων φυσικού αερίου της γης, αποτελώντας έτσι τον μεγαλύτερο όγκο στον κόσμο, σε μια χώρα. Την ίδια χρονιά, η Ρωσία ήταν ο δεύτερος μεγαλύτερος παραγωγός φυσικού αερίου, με 607 δισ. κυβικά μέτρα (bcm), μετά τις Ηνωμένες Πολιτείες, με 651 bcm.⁵⁸

Εκτός από το μέγεθος της ρωσικής βιομηχανίας φυσικού αερίου και του κυρίαρχου φορέα, ένα άλλο χαρακτηριστικό που καθιστά τη ρωσική βιομηχανία φυσικού αερίου μοναδική είναι ότι η Gazprom συνυπάρχει με αρκετούς μικρότερους ανεξάρτητους παραγωγούς φυσικού αερίου. Η κατηγορία "ανεξάρτητος παραγωγός φυσικού αερίου" περιλαμβάνει όλους τους ρώσους παραγωγούς φυσικού αερίου, εκτός από τη Gazprom, οι οποίοι δεν είναι νομικά προσδεδεμένοι με το μονοπωλιακό φυσικό αέριο, ανεξάρτητα από το αν είναι ή όχι μέρος μιας κάθετα ολοκληρωμένης πετρελαϊκής εταιρείας. Τέτοιες λοιπόν είναι μικρομεσαίες επιχειρήσεις φυσικού αερίου που ασχολούνται με την παραγωγή αερίου, οι μεγαλύτερες από τις οποίες είναι η Novatek και η ITERA. Επίσης, σημαντικές εταιρείες πετρελαίου που παράγουν φυσικό αέριο είναι η Surgutneftegaz, η Rosneft, η Lukoil και η TNK-BP. Επιπλέον, οι περιφερειακοί διανομείς φυσικού αερίου, θεωρούνται ανεξάρτητοι παραγωγοί.

Το τεράστιο μέγεθος της χώρας σημαίνει ότι πολλές απομακρυσμένες περιοχές, ειδικά στην ομοσπονδιακή περιοχή της Σιβηρίας και τη Ρωσική Άπω Ανατολή, απέχουν χιλιάδες χιλιόμετρα από τους αγωγούς της Gazprom. Μερικές τέτοιες απομονωμένες περιοχές εξυπηρετούνται από περιφερειακούς μονοπωλητές φυσικού αερίου οι οποίοι, όπως και η Gazprom, είναι κάθετα ολοκληρωμένες επιχειρήσεις.

Έτσι, η Gazprom έχει μονοπώλιο στις περισσότερες πτυχές της ρωσικής βιομηχανίας φυσικού αερίου, αλλά όχι σε όλες. Πρόσφατα, η Novatek και η ITERA έγιναν σοβαροί εγχώριοι ανταγωνιστές της Gazprom. Αξίζει να σημειωθεί ότι αυτές οι εταιρείες μαζί με τις πετρελαϊκές και τα περιφερειακά μονοπώλια που αποτελούν τους ανεξάρτητους παραγωγούς φυσικού αερίου, αντιμετωπίζουν κοινά προβλήματα και προκλήσεις στη ρωσική βιομηχανία αερίου.

---

⁵⁸BP, "Statistical Review of World Energy 2012" (www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Statistical-Review-2012/statistical_review_of_world_energy_2012.pdf σελ. 22).

Όταν ο Putin ανέλαβε την προεδρία της Ρωσικής Ομοσπονδίας, βρήκε την εταιρεία σε κατάσταση διαφθοράς και κατάχρησης. Έτσι, προέβη στη λήψη ριζικών μέτρων ώστε να ανακτήσει τον πλήρη και άμεσο έλεγχο της εταιρείας. Μετά την παγίωση του Κρεμλίνου στην κεφαλή της εταιρείας, ο Putin προώθησε πολιτικές εξωστρέφειας όπως κοινοπραξίες, μνημόνια συνεργασιών και στρατηγικές συμφωνίες μεταξύ της Gazprom και άλλων διεθνών εταιρειών. Τέλος, προχώρησε στην τοποθέτηση ατόμων της επιλογής του σε βασικές θέσεις στην εταιρεία, όπως για παράδειγμα τον Dmitry Medvedev, τον οποίο τοποθέτησε στην προεδρία του διοικητικού συμβουλίου της εταιρείας.

Όπως αποδεικνύεται από τα ανωτέρω, οι ρωσικές ενεργειακές εξαγωγές είναι κρατική υπόθεση. Μια υπόθεση πολύ επικερδής για το ρωσικό κράτος, αφού αποτελούν μεγάλο μέρος του ρωσικού κρατικού εισοδήματος. Κατέχοντας μια εξέχουσα θέση στον ενεργειακό ανταγωνισμό, η Ρωσία είναι από τους μεγαλύτερους εξαγωγείς ενέργειας προς την Ε. Ε. Η σχέση αυτή καθιστά την Ρωσία υπολογίσιμη οικονομική δύναμη. Εν κατακλείδι, όσων αφορά στις ενεργειακές αποθήκες της, η Ρωσία στηρίζεται σε ακόμα ένα βιομηχανικό παράγοντα, τους αγωγούς. Η κατασκευή αγωγών μεταφοράς πετρελαίου και φυσικού αερίου είναι το κλειδί στην ανάπτυξη ενεργειακών δεσμών της Ρωσίας με άλλους εταίρους.

3.5.2. Οι εξαγωγές της Gazprom

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1960, το ρωσικό αέριο μεταφερόταν στην Ευρώπη μέσω αγωγών από τη χερσόνησο Yamal (στη βόρεια ομοσπονδιακή περιφέρεια της Ουαλίας) και τη δυτική Σιβηρία. Από την ίδρυσή της το 1989, η Gazprom έχει αποκτήσει τον πλήρη έλεγχο των ρωσικών αγωγών εξαγωγής, έχοντας εξασφαλίσει τη θέση της ως ο ρωσικός μονοπωλιακός εξαγωγέας φυσικού αερίου. Ο ομοσπονδιακός νόμος για την εξαγωγή φυσικού αερίου, που εγκρίθηκε τον Ιούλιο του 2006, εξασφάλισε νόμιμα για τη Gazprom τα αποκλειστικά δικαιώματα για το εξωτερικό εμπόριο, τα οποία χειρίζεται η θυγατρική της, η Gazprom-Export. Η Gazprom εξήγαγε το 42,1% (205 bcm) της ετήσιας παραγωγής της το 2012.⁵⁹

Οι δύο κύριοι προορισμοί για εξαγωγές του ρωσικού φυσικού αερίου είναι 20 ευρωπαϊκές χώρες και το ευρωπαϊκό τμήμα της πρώην ΕΣΣΔ, δηλαδή οι πρώην σοβιετικές χώρες, οι οποίες και είναι οι πλησιέστεροι γείτονες της Ρωσίας. Οι ευρωπαϊκές χώρες αντιπροσώπευαν το 67,7% των πωλήσεων του 2012 (138,8 δισ. δολάρια), οι πρώην σοβιετικές χώρες αντιπροσώπευαν το 32,3% (66,1 δισ. δολάρια). Η ευρωπαϊκή αγορά αποτελείται από δύο περιοχές, δυτική και ανατολική Ευρώπη, των οποίων τα μερίδια είναι 51,6% (105,8 bcm) και 16,1% (33 bcm), αντίστοιχα.

---

⁵⁹Gazprom Export 2013

Οι μεγαλύτεροι δυτικοευρωπαίοι εισαγωγείς της Gazprom είναι η Γερμανία (330 bcm), η Τουρκία (27 bcm) και η Ιταλία (15,1 bcm). Οι μεγαλύτεροι εισαγωγείς της Ανατολικής Ευρώπης είναι η Πολωνία (9,9 bcm), η Τσεχική Δημοκρατία (7,3 bcm) και η Ουγγαρία (5,3 bcm) (Πίνακας 1). Τόσο η "δυτική Ευρώπη" όσο και η "ανατολική Ευρώπη" είναι de facto γεωπολιτικοί και όχι γεωγραφικοί όροι. Οι κύριοι "δυτικοευρωπαίοι" πελάτες της Gazprom περιλαμβάνουν την Τουρκία, επειδή η Τουρκία είναι μέλος του NATO (από το 1952), που όπως είναι γνωστό προσδιορίζει γεωπολιτικά τη Δύση. Ομοίως, οι «ανατολικοευρωπαίοι» πελάτες είναι τα πρώην μέλη του Κομμουνιστικού Συνασπισμού πριν από την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991. Αυτές οι χώρες είχαν κατά το μεγαλύτερο μέρος τους κυριαρχηθεί και εξαρτιόνταν από τη Σοβιετική Ένωση πριν από τη διάλυση της. Αυτές οι γεωπολιτικές ταξινομήσεις αντικατοπτρίζουν όχι μόνο την πρόσφατη ιστορία, αλλά και τις γεωπολιτικές πραγματικότητες επί του παρόντος.

<u>Χώρες Δυτικής Ευρώπης</u>	<u>Ποσότητα (bcm)</u>	<u>Ποσοστά εξαγωγών της Gazprom</u>
ΑΥΣΤΡΙΑ	5.22	2.55
ΦΙΝΛΑΝΔΙΑ	3.75	1.83
ΓΑΛΛΙΑ	8.04	3.92
ΓΕΡΜΑΝΙΑ	33.0	16.10
ΕΛΛΑΔΑ	2.5	1.22
ΙΤΑΛΙΑ	15.08	7.36
ΟΛΛΑΝΔΙΑ	2.31	1.13
ΤΟΥΡΚΙΑ	27.03	13.19
ΗΝΩΜ. ΒΑΣΙΛΕΙΟ	8.11	3.96
<u>Χώρες Ανατολικής Ευρώπης</u>		
ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ	2.53	1.23
ΤΣΕΧΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ	7.28	3.55
ΟΥΓΓΑΡΙΑ	5.29	2.58
ΠΟΛΩΝΙΑ	9.94	4.85
ΡΟΥΜΑΝΙΑ	2.17	1.06
ΣΕΡΒΙΑ	0.74	0.36
ΣΛΟΒΑΚΙΑ	4.19	2.04
ΣΛΟΒΕΝΙΑ	0.50	0.02

Πίνακας 1 Οι εξαγωγές της Gazprom στις χώρες της Δυτικής και Ανατολικής Ευρώπης το 2012

Πηγή: Εξαγωγές της Gazprom (2013)

Η Gazprom εξάγει, επίσης, φυσικό αέριο στις πρώην σοβιετικές χώρες (Ουκρανία, Λευκορωσία, Μολδαβία, Αρμενία και Γεωργία) και στις τρεις χώρες της Βαλτικής,

(Εσθονία, Λετονία και Λιθουανία). Η Ουκρανία και η Λευκορωσία είναι οι μεγαλύτεροι καταναλωτές ρωσικού αερίου. Η Αρμενία και η Γεωργία, καθώς και η Εσθονία με τη Λετονία είναι οι μικροί καταναλωτές (Πίνακας 2).⁶⁰

<u>ΧΩΡΕΣ</u>	<u>Ποσότητα (bcm)</u>	<u>Ποσοστά εξαγωγών της Gazprom</u>
ΑΡΜΕΝΙΑ	1.7	0.83
ΛΕΥΚΟΡΩΣΙΑ	19.7	9.6
ΕΣΘΟΝΙΑ	0.6	0.29
ΓΕΩΡΓΙΑ	0.2	0.10
ΚΑΖΑΚΣΤΑΝ	3.3	1.61
ΛΕΤΟΝΙΑ	1.2	0.59
ΛΙΘΟΥΑΝΙΑ	3.2	1.56
ΜΟΛΔΑΒΙΑ	3.1	1.51
ΟΥΚΡΑΝΙΑ	44.8	21.85

Πίνακας 2 Οι εξαγωγές της Gazprom στις χώρες της πρώην Σοβιετικής χώρες το 2012, Πηγή: Gazprom Export (2013).

Η πολιτική των αγωγών της Ρωσίας δεν περιορίζεται στην Ευρώπη. Οι δυναμικές οικονομίες της Ασίας αποτελούν επίσης σημαντικές αγορές για τις ρωσικές εξαγωγές ενέργειας. Η Ρωσία έχει τεράστιες δυνατότητες για την παραγωγή πετρελαίου και φυσικού αερίου στη νήσο Σαχαλίνη και για φυσικό αέριο επίσης στην Κοβίτκα της Ανατολικής Σιβηρίας. Η Ιαπωνία, η Νότια Κορέα, η Κίνα, ενδεχομένως η Ινδία και ακόμη και οι Ηνωμένες Πολιτείες είναι όλοι δυνητικοί πελάτες.

Η πώληση πετρελαίου και φυσικού αερίου βασίζεται στην υπόθεση ότι τα μέρη μπορούν να συμφωνήσουν για τις τιμές (η Κίνα είναι ένας ιδιαίτερα σκληρός διαπραγματευτής) και ότι μπορεί να επιτευχθεί συμφωνία ως προς το ποιος θα κατασκευάσει και θα λειτουργήσει τον αγωγό. Ίσως ακούγεται απλό, αλλά τίποτα δεν είναι απλό σε αυτές τις διαπραγματεύσεις. Στην Κογκτκα, για παράδειγμα, η Gazprom επιμένει ότι η TNK-BP, η οποία έχει αναπτύξει το συγκεκριμένο πεδίο, δεν μπορεί να κατασκευάσει δικό της αγωγό. Αντίθετα, μπορεί να μεταφέρει το φυσικό αέριο μόνο μέσω του αγωγού της Gazprom, γεγονός που θα συμβεί μόνο όταν η Gazprom αποκτήσει μετοχικό μερίδιο του έργου. Η Gazprom με τον ίδιο τρόπο πήρε τον κυρίαρχο έλεγχο από την Royal Dutch Shell στο έργο Sakhalin II. Όταν, όμως οι ρόλοι αντιστράφηκαν, οι Ρώσοι ήταν αρκετά δυσαρεστημένοι που η ΕΕ πρότεινε ότι

⁶⁰ Η Gazprom ταξινομεί τα κράτη της Βαλτικής ως πρώην σοβιετικές χώρες και χρησιμοποιούμε αυτή την ταξινόμηση επειδή χρησιμοποιούμε τα επίσημα στοιχεία της Gazprom.

ως παραγωγός φυσικού αερίου, η Gazprom θα πρέπει να αποκλειστεί από την ιδιοκτησία και τον έλεγχο των αγωγών διανομής φυσικού αερίου.

Λαμβάνοντας υπόψη τις σχετικές αποστάσεις, η κατασκευή ενός αγωγού προς την Κίνα είναι μια σημαντική κατασκευαστική και μηχανική πρόκληση. Όμως, η κρατική πετρελαϊκή εταιρεία του Καζακστάν, η Kazmunaï έχει ήδη ολοκληρώσει έναν πετρελαϊκό αγωγό μήκους 970 χιλιομέτρων από το Κεντρικό Καζακστάν προς το Χινjiang στη βορειοδυτική Κίνα, τον οποίο έθεσε σε λειτουργία τον Μάιο του 2006.⁶¹ Και οι δύο χώρες συμφώνησαν να επεκτείνουν τον αγωγό στο δυτικό Καζακστάν κοντά στα κοιτάσματα πετρελαίου της Κασπίας Θάλασσας. Ο όμιλος CITIC της Κίνας, μαζί με την China National Petroleum Corporation, δαπάνησαν πάνω από 6 δισεκατομμύρια δολάρια για να αγοράσουν μετοχές σε πετρέλαιο του Καζακστάν⁶².

Η μεταφορά πετρελαίου ή φυσικού αερίου στην Κίνα αποτελεί επίσης σημαντικό μέρος της στρατηγικής της Gazprom. Τη στιγμή που οι Ευρωπαίοι προσπαθούν να καθησυχάσουν τους εαυτούς τους ότι δεν χρειάζεται να φοβούνται πως οι Ρώσοι θα χρησιμοποιήσουν την ενέργεια ως μέσο εκφοβισμού, καθώς και εκείνοι χρειάζονται την Ευρώπη για να αγοράσει το φυσικό αέριό τους, όσο η Ευρώπη χρειάζεται να αγοράσει το φυσικό αέριο, ο Putin στρέφει το βλέμμα στην Ασία, παρά το υψηλό κόστος. Και αν η Κίνα αρνείται να πληρώσει τις τιμές της Ρωσίας, ο Πούτιν γνωρίζει ότι υπάρχουν πελάτες στην Ιαπωνία και στη Νότια Κορέα που θα το κάνουν.

Ο Igor Shuvalov, οικονομικός σύμβουλος του Προέδρου Πούτιν, δήλωσε στους Financial Times ότι δεν άρεσε στην Ρωσία το γεγονός ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση θεώρησε απαραίτητο να διαφοροποιήσει τους ενεργειακούς προμηθευτές της. «Λέγαμε πάντα το ίδιο πράγμα, είμαστε ο πιο αξιόπιστος προμηθευτής, σε κάθε περίπτωση, για την ευρωπαϊκή αγορά. Ο πιο αξιόπιστος. Αρέσει ή όχι, ακόμη και αν οι άνθρωποι το αμφισβητούν, η Ευρώπη δεν θα έχει ποτέ πιο αξιόπιστο προμηθευτή ενέργειας από τη Ρωσία»⁶³. Στο ίδιο πνεύμα, ο Sergei Karaganov, πρόεδρος του ρωσικού Συμβουλίου Εξωτερικής και Αμυντικής Πολιτικής, επέκρινε τον Αμερικανό Γερουσιαστή Richard Lugar για την αναφορά του στη Ρωσία ως ασταθής χώρα για να μιλήσει για την ενεργειακή ασφάλεια του NATO. Η Ρωσία έχει εδώ και πολλά χρόνια τη φήμη ως αξιόπιστος εταίρος για τη Δύση όσον αφορά την προμήθεια ενεργειακών πόρων»⁶⁴.

---

⁶¹ Asia Times Online, 27 Μαΐου 2006

⁶² Financial Times, 23 Ιανουαρίου 2007 & 19 Αυγούστου 2007

⁶³ Financial Times, 27 Νοεμβρίου 2006

⁶⁴ Rossiyskaia Gazeta, 29 Νοεμβρίου 2006

3.5.3. Η Gazprom στην ευρωπαϊκή αγορά

Στην αρχή της ρωσικής βιομηχανίας φυσικού αερίου, τη δεκαετία του 1970 και τη δεκαετία του 1980, ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης των εξαγωγικών πωλήσεων ήταν πολύ υψηλός, αλλά έκτοτε σημείωσε σημαντική επιβράδυνση. Για παράδειγμα, τη δεκαετία του 1980 ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης των ευρωπαϊκών εξαγωγών ήταν 7,2%, ενώ μεταξύ 1990 και 2010 ήταν μόλις 1,1%. Η στασιμότητα των εξαγωγών προκλήθηκε από τη μείωση της ρωσικής παραγωγής φυσικού αερίου τη δεκαετία του 1990, τη στασιμότητα της ευρωπαϊκής ζήτησης φυσικού αερίου και την αύξηση της ανταγωνιστικής πίεσης στην Ευρώπη.

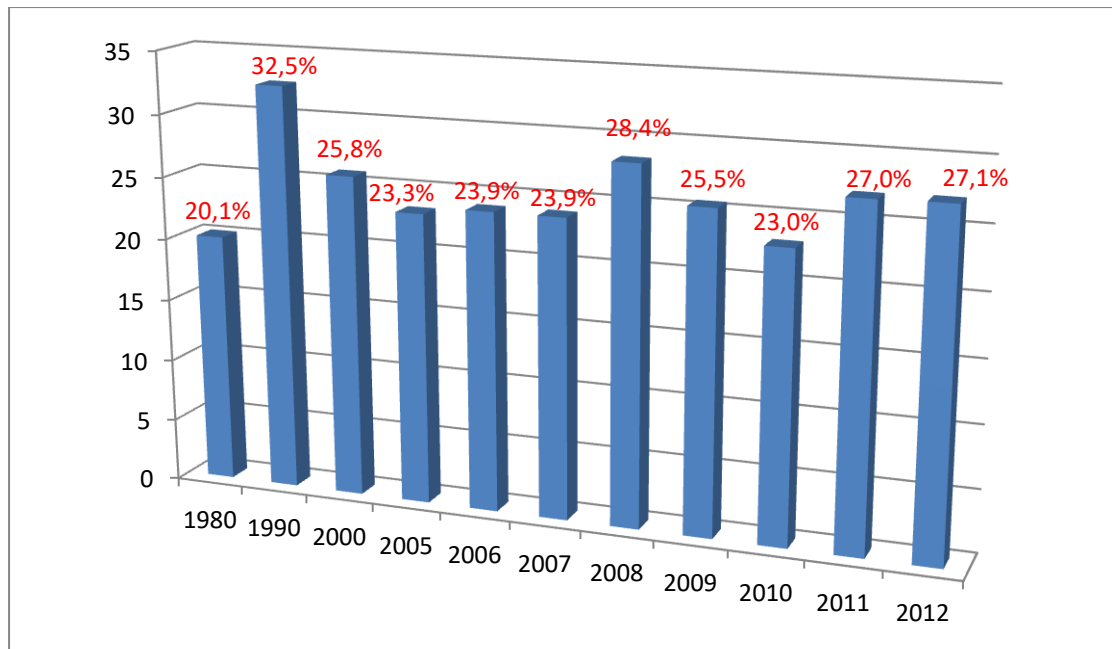
Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, η εξαγωγή φυσικού αερίου της Gazprom ως ποσοστό της παραγωγής μειώθηκε στο 18,6% λόγω της ταχείας αύξησης της εγχώριας κατανάλωσης φυσικού αερίου (Πίνακας 3). Από το 1990 έως το 2000, το ποσοστό αυτό αυξήθηκε λόγω της μείωσης της εγχώριας εξόρυξης από 590 bcm το 1990 σε 487 bcm το 2012. Αυτό αντανάκλωσε την εξάντληση της παλαιάς βάσης πόρων της Gazprom στη δυτική Σιβηρία και την αποτυχία να επενδύσει στην ανάπτυξη νέων πεδίων φυσικού αερίου.

	1975	1980	1990	2000	2012
ΕΞΑΞΩΓΕΣ (bcm)	19.3	54.8	110.0	130,3	138.8
ΠΑΡΑΓΩΓΗ (bcm)	107.4	236.7	590.0	528.5	487.0
ΠΟΣΟΣΤΟ ΕΞΑΓΩΓΩΝ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΑΡΑΓΩΓΗ	18.0	23.2	18.6	24.7	28.5

Πίνακας 3 Ευρωπαϊκή παραγωγή και εξαγωγές και εξαγωγές της Gazprom ως ποσοστό της παραγωγής

Πηγή:Gazprom (<http://eng.gazpromquestions.ru/index.php?id=8>), Αμερικανικό Γραφείο Απογραφής και Κρατική Επιτροπή Στατιστικής της ΕΣΣΔ,1991

Το μερίδιο αγοράς της Gazprom στην Ευρώπη, μετρούμενο ως λόγος των εισαγωγών ρωσικού φυσικού αερίου στην συνολική κατανάλωση φυσικού αερίου, έφθασε στο αποκορύφωμά του από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, όταν ήταν σχεδόν το ένα τρίτο. Μετά από μια σημαντική πτώση το 2000, που συνεχίστηκε κατά τη διάρκεια της υπόλοιπης δεκαετίας, κυμαίνεται γύρω στο ένα τέταρτο (Γράφημα 1).

Γράφημα 1 Μεριδίο αγοράς της Gazprom στην Ευρώπη, 1980-2012

Πηγή: Gazprom, Ετήσια έκθεση 2012

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Gazprom σχετικά με τις πωλήσεις σε ευρωπαϊκές χώρες, το μερίδιο αγοράς της στην Ευρώπη (που περιλαμβάνει τόσο τις εξαγωγές ρωσικού φυσικού αερίου όσο και τις εξαγορές ρωσικού φυσικού αερίου που παραδόθηκαν από άλλους παραγωγούς) ήταν 27,1% το 2012. Το μερίδιο αγοράς της Gazprom ποικίλλει σημαντικά μεταξύ δυτικής (23,3%) και ανατολικής (58,2%) Ευρώπης. Για αρκετές δεκαετίες η Gazprom είναι μονοπωλιακός προμηθευτής φυσικού αερίου στην Ανατολική Ευρώπη και διατηρεί δεσπόμενη θέση στην περιοχή αυτή (το μερίδιο αγοράς της στις πρώην σοβιετικές χώρες είναι ακόμη υψηλότερο από αυτό στην Ανατολική Ευρώπη, της τάξης του 72,5%). Ωστόσο, μία από τις κύριες προκλήσεις για την επιχειρηματική δραστηριότητα της Gazprom στην Ευρώπη είναι η διατήρηση του μεριδίου της στην αγορά ενόψει του ανταγωνισμού και της παράλληλης μείωσης της ζήτησης φυσικού αερίου.

3.5.4 Τα έσοδα από τις εξαγωγές και οι διαφορετικές τιμές

Το 2012, τα συνολικά έσοδα από τις πωλήσεις φυσικού αερίου της Gazprom ανήλθαν σε 90,0 δισ. δολάρια, ενώ από τις άλλες επιχειρήσεις, όπως πετρελαιοπαραγωγή, διύλιση, μεταφορά φυσικού αερίου σε ολόκληρη τη Ρωσία, παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας κλπ. ήταν μόλις 71 δισ. δολάρια. Τα έσοδα από το φυσικό αέριο από τις εγχώριες πωλήσεις ήταν 23,9 δισ. δολάρια (26,6%) και από

εξαγωγές 66,1 δισ. δολάρια (73,4%), εκ των οποίων οι εξαγωγές στην Ευρώπη άγγιξαν τα 49,1 δισ. δολάρια (54,5%).

Η βασική πηγή εσόδων της Gazprom, και συγκεκριμένα το 54,5% του συνόλου, από το φυσικό αέριο είναι η Ευρώπη, όπου πωλεί το 28,5% του ετήσιου όγκου παραγωγής φυσικού αερίου. Αντίθετα, για τη ρωσική αγορά τα στοιχεία αυτά είναι 51,3% του όγκου παραγωγής και μόλις 26,6% των εσόδων από φυσικό αέριο. Η ασυμμετρία των δομών πώλησης και εσόδων στο εξωτερικό και των εγχώριων είναι συνέπεια της διαφοράς μεταξύ των ξένων και των εγχώριων τιμών που έχει θέσει η Gazprom, όπου κατά μέσο όρο είναι 3,4 φορές υψηλότερες για τις ευρωπαϊκές χώρες σε σχέση με τη Ρωσία και 2,7 φορές υψηλότερες για τις πρώην σοβιετικές χώρες. Οι λόγοι για τη διατήρηση αυτής της διαφοράς των τιμών δεν είναι μόνο το κόστος της μεταφοράς αερίου μέσω αγωγών προς απομακρυσμένες αγορές, αλλά και οι διαφορετικοί κανόνες καθορισμού των τιμών που εφαρμόζει η Gazprom για εγχώριους και ξένους πελάτες.

Από το 2005, τα έσοδα της Gazprom από την Ευρώπη, τις πρώην σοβιετικές χώρες και τη Ρωσία υπερδιπλασιάστηκαν εξαιτίας των σημαντικών αυξήσεων της τιμής του φυσικού αερίου⁶⁵. Οι μέσες τιμές της Gazprom (χωρίς τους φόρους προστιθέμενης αξίας, τους ειδικούς φόρους κατανάλωσης και τους εξαγωγικούς δασμούς) αυξήθηκαν περίπου 2,5 φορές τόσο για την Ευρώπη όσο και για τη Ρωσία από το 2005, λόγω της παγκόσμιας αύξησης των τιμών της ενέργειας. Η τιμή στις πρώην σοβιετικές χώρες πλησίαζε τη ρωσική τιμή το 2005, αλλά έκτοτε έχει τετραπλασιαστεί και προσεγγίζει την ευρωπαϊκή τιμή⁶⁶. Ως αποτέλεσμα της δραματικής αύξησης των τιμών, ο όγκος των πωλήσεων φυσικού αερίου στις πρώην σοβιετικές χώρες μειώθηκε κατά 34,5%. Αυτή η αρνητική επίδραση της αύξησης των τιμών στις πωλήσεις υποδηλώνει ότι η αύξηση των εσόδων υπολείπεται της αύξησης των τιμών για τις χώρες αυτές.

Τα συνολικά έσοδα της Gazprom το 2012, που ανήλθαν σε 161 δισ. δολάρια, καλύπτοντας το 8% του ρωσικού ΑΕΠ, αποδεικνύουν τον βασικό ρόλο της εταιρείας στη ρωσική οικονομία. Η Gazprom είναι ακόμη πιο σημαντική, όντας ο κύριος δωρητής του δημοσίου, καθώς ο όγκος των φορολογικών πληρωμών που εκδόθηκε σε δολάρια το ίδιο έτος ανήλθε σε 61,3 δισ. δολάρια ή 14,8% των εσόδων του ομοσπονδιακού προϋπολογισμού. Η διαφορά μεταξύ του μεριδίου της Gazprom στο ΑΕΠ και του μεριδίου της στα φορολογικά έσοδα υποδηλώνει την βαριά φορολόγηση της εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων μέσω εξαγωγικών δασμών και δικαιωμάτων. Επιπλέον, μια πολύ χονδρική εκτίμηση της έμμεσης επιδότησης της

---

⁶⁵“Gazprom in Figures 2008–2012: Facebook” (www.gazprom.com/f/posts/55/477129/gazprom-reference-figures-2008-2012-eng.pdf, 63)

⁶⁶“Gazprom in Figures 2008–2012: Facebook” (www.gazprom.com/f/posts/55/477129/gazprom-reference-figures-2008-2012-eng.pdf, 62)

Gazprom στη ρωσική οικονομία μέσω των μειωμένων εγχώριων τιμών φυσικού αερίου, κυμαίνεται μεταξύ 15 και 25 δισεκατομμυρίων δολαρίων, ή από 3,6% έως 6% των εσόδων του ρωσικού ομοσπονδιακού προϋπολογισμού.⁶⁷ Όλα αυτά τα στοιχεία καταδεικνύουν τον διττό ρόλο που διαδραμάτισε η Gazprom, τόσο ως μονοπωλιακός εξαγωγέας φυσικού αερίου όσο και ως ένας ανεπίσημος κρατικός οργανισμός που εκπληρώνει σημαντικές κοινωνικές υποχρεώσεις.

3.6. Το φυσικό αέριο ως εργαλείο κρατικής ισχύος

Τον Ιούνιο του 2003, ο Alan Greenspan, ο οποίος διετέλεσε Πρόεδρος της Ομοσπονδιακής Τράπεζας των Ηνωμένων Πολιτειών από το 1987 έως το 2006, κατέθεσε ενώπιον της Επιτροπής Ενεργειακών και Εμπορικών Επιμελητηρίων των ΗΠΑ ότι ενώ τα αποθέματα φυσικού αερίου είναι πιο διαφοροποιημένα παγκοσμίως από το πετρέλαιο, η περιορισμένη παραγωγική ικανότητα για τις εισαγωγές ΥΦΑ μπορεί να εμποδίσει αποτελεσματικά την πρόσβαση του κράτους στα άφθονα αποθέματα φυσικού αερίου ανά τον κόσμο⁶⁸. Σύμφωνα με τον Greenspan, επειδή η αγορά φυσικού αερίου εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη χρήση αγωγών, η αδυναμία αύξησης των εισαγωγών για να κλείσει ένα μέτριο χάσμα μεταξύ της ζήτησης και της παραγωγής της Βόρειας Αμερικής (ένα κενό που μπορεί να καλυφθεί με πετρέλαιο) ήταν στην πραγματικότητα ο λόγος που η τιμή του εισαγόμενου φυσικού αερίου στην Αμερική τον Ιούλιο του 2003⁶⁹ ήταν σχεδόν διπλάσια από την τιμή παράδοσης τον Ιούλιο του προηγούμενου έτους⁷⁰. Αυτή η ακαμψία του συστήματος μεταφοράς φυσικού αερίου, όπως είπε ο Greenspan, δεν υπάρχει στη μεταφορά πετρελαίου⁷¹.

⁶⁷ Η Ρωσία δεν έχει εναλλακτική αγορά φυσικού αερίου, επομένως μπορούμε να προσφέρουμε μόνο μια έμμεση εκτίμηση της εγχώριας τιμής έκπτωσης της Gazprom. Αυτό το κάνουμε λαμβάνοντας τη διαφορά μεταξύ των μέσων τιμών πώλησης της Gazprom το 2012 για τις FSC χώρες και την εγχώρια αγορά, δηλαδή 163 δολάρια ανά τόνο. Ο όγκος των πωλήσεων της Gazprom στη Ρωσία ήταν 250 bcm. Εάν πολλαπλασιάσουμε το ποσό αυτό μεταξύ \$60/tcm και \$100/tcm (μια εύλογη εκτίμηση για τις εκπτώσεις τιμών της Gazprom που χρησιμοποιούνται για εγχώριους πελάτες), λαμβάνουμε μια εκτίμηση για τον όγκο των επιδοτήσεων από 15 δις. έως 25 δις. δολάρια.

⁶⁸ Alan Greenspan. Επιτροπή Ενέργειας και Εμπορίου, Βουλή των Αντιπροσώπων των ΗΠΑ, Θέματα Προμήθειας και Ζήτησης Φυσικού Αερίου, 2003

⁶⁹ \$6.31 ανά εκατομμύριο Btu

⁷⁰ \$3.65 ανά εκατομμύριο Btu

⁷¹ Ο Daniel Freifeld ισχυρίστηκε ότι "αντίθετα από το πετρέλαιο, το οποίο μπορεί να τοποθετηθεί σε δεξαμενόπλοια και να μεταφερθεί οπουδήποτε, το αέριο μετακινείται με αγωγούς και επομένως είναι άμεσα συνδεδεμένο με τη γεωγραφία και ένας αγωγός δεν μπορεί να επαναπροσανατολιστεί". Αυτό υπογραμμίστηκε επίσης από τον Σεργκέι Μαχνόφσκι, ο οποίος έγραψε ότι "η πιο σημαντική διαφορά μεταξύ των αγορών πετρελαίου και φυσικού αερίου σήμερα είναι ότι οι αγορές αερίου είναι σχεδόν εξ ολοκλήρου περιφερειακού χαρακτήρα, λόγω του απαγορευτικά υψηλού κόστους μεταφοράς. Στην πραγματικότητα, πολλοί αναλυτές ενέργειας πιστεύουν ότι περίπου το ήμισυ των αποθεμάτων φυσικού αερίου στον κόσμο είναι σήμερα «ασύμφορο» οικονομικά ή τεχνικά ανέφικτο για τη μεταφορά στις υφιστάμενες αγορές με τις σημερινές τεχνολογίες. Τα άφθονα αποθέματα φυσικού αερίου σε πολλά μέρη του κόσμου χρησιμοποιούνται σε πετρελαιοπηγές για να αυξήσουν

Τέτοιες πιέσεις δεν προκύπτουν στην αμερικανική αγορά αργού πετρελαίου. Τα αμερικανικά εργοστάσια ραφινάρισματος έχουν απεριόριστη πρόσβαση σε παγκόσμιες προμήθειες, όπως αποδείχθηκε πιο πρόσφατα όταν τερματίστηκε η παραγωγή πετρελαίου της Βενεζουέλας. Οι μεταποιητές μπορούσαν να αντικαταστήσουν το χαμένο πετρέλαιο με προμήθειες από την Ευρώπη, την Ασία και τη Μέση Ανατολή. Εάν οι αγορές φυσικού αερίου της Βόρειας Αμερικής λειτουργούν με την ευελιξία που παρουσιάζει το πετρέλαιο, απαιτείται απεριόριστη πρόσβαση στα τεράστια παγκόσμια αποθέματα φυσικού αερίου. Οι αγορές πρέπει να είναι σε θέση να προσαρμόζονται αποτελεσματικά στις απροσδόκητες ελλείψεις της εγχώριας προσφοράς. Η πρόσβαση στις παγκόσμιες προμήθειες φυσικού αερίου θα απαιτήσει σημαντική επέκταση της δυναμικότητας εισαγωγής μέσω τερματικών σταθμών ΥΦΑ. Χωρίς την ευελιξία αυτών των διευκολύνσεων, οι ανισοροπίες στην προσφορά και τη ζήτηση αναπόφευκτα θα προκαλέσουν αστάθεια των τιμών.

Δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι, από τη μαρτυρία του Greenspan, οι Ηνωμένες Πολιτείες προσπαθούν να εξισορροπήσουν την προσφορά και τη ζήτηση φυσικού αερίου μειώνοντας την εξάρτησή τους από τις εισαγωγές φυσικού αερίου μέσω αγωγών. Για τον σκοπό αυτό, η παραγωγή σχιστολιθικού φυσικού αερίου αυξήθηκε 14 φορές την τελευταία δεκαετία⁷², ενώ οι εισαγωγές ΥΦΑ συνέχισαν να αυξάνονται (αν και με πολύ βραδύτερο ρυθμό). Επιπλέον, η αμερικανική Υπηρεσία Πληροφοριών για την Ενέργεια προβάλλει ότι οι εισαγωγές LNG θα αυξηθούν σταθερά "από τα σημερινά επίπεδα της τάξης του 2,5% περίπου της συνολικής κατανάλωσης φυσικού αερίου σε 12,4% μέχρι το 2030"⁷³, υπογραμμίζοντας περαιτέρω τη σημασία του ΥΦΑ για την αύξηση της ευελιξίας του συστήματος μεταφοράς αερίου. Τέλος, η τρέχουσα έλλειψη ευελιξίας υπογραμμίζει τις αρνητικές επιπτώσεις που μπορεί να έχει η εξάρτηση από τους αγωγούς φυσικού αερίου στην ευημερία των κρατών και την αδυναμία του τελευταίου να παρακάμψει αυτό το μέσο εξαναγκασμού, εάν ο εξαγωγέας κατέχει μονοπώλιο στην προμήθεια φυσικού αερίου μέσω αγωγού και δεν υπάρχει πρόσβαση στο LNG για τον παραλήπτη.

Ωστόσο, το πρόβλημα με το LNG είναι ότι "απαιτεί πολύπλοκη και εξαιρετικά δαπανηρή υποδομή από τη σύνδεση της πηγής ως την τελική κατανάλωση". Σύμφωνα με την ΙΕΑ οι Ηνωμένες Πολιτείες έπρεπε να επενδύσουν μισό τρις.

την πίεση των δεξαμενών και δεν μεταφέρονται στις αγορές, λόγω του υψηλού κεφαλαιουχικού κόστους που συνδέεται με την κατασκευή και την λειτουργία του αγωγού φυσικού αερίου. Daniel Freifeld, "The Great Pipeline Opera," *Foreign Policy*, No. 174, Σεπτέμβριος 2009, σελ. 123 & Sergej Mahnovski, "Natural Resources and Potential Conflict in the Caspian Sea Region," Thomas Szayna, ed., *Fault-Lines of Conflict in Central Asia and the South Caucasus*, Santa Monica, 2003, σελ. 115

⁷² Richard Newell, "Annual Energy Outlook 2011 Reference Case," Washington, DC: The Paul H. Nitze School of Advanced International Studies, 16 Δεκεμβρίου 2010

⁷³ Richard Newell, "Annual Energy Outlook 2011 Reference Case," Washington, DC: The Paul H. Nitze School of Advanced International Studies, 16 Δεκεμβρίου 2010

δολάρια σε υποδομές ΥΦΑ για να καλύψουν το χάσμα μεταξύ της τρέχουσας ζήτησης και της προσφοράς⁷⁴, κάτι που ήταν δύσκολο να συμβεί, αποδεικνύοντας ότι η ικανότητα επαναεριοποίησης δεν είναι πλέον, και ίσως δεν ήταν ποτέ, ο περιοριστικός παράγοντας για τις εισαγωγές ΥΦΑ στις ΗΠΑ. Είναι σαφές ότι οι περισσότερες αναπτυσσόμενες χώρες σε όλο τον κόσμο δεν μπορούν να αντέξουν οικονομικά αυτού του είδους τις επενδύσεις προκειμένου να ανταποκριθούν στις απρόσμενες διαταραχές φυσικού αερίου⁷⁵. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, ορισμένα κράτη - ιδιαίτερα στην ανατολική και την κεντρική Ευρώπη- να είναι πιθανοί στόχοι εξαναγκασμού, ειδικά αν έχουν έναν και μοναδικό προμηθευτή αερίου μέσω αγωγού, ενώ παράλληλα δεν έχουν πρόσβαση στο ΥΦΑ⁷⁶.

3.7. Το φυσικό αέριο ως εργαλείο μονομερών κυρώσεων στην ανατολική και κεντρική Ευρώπη

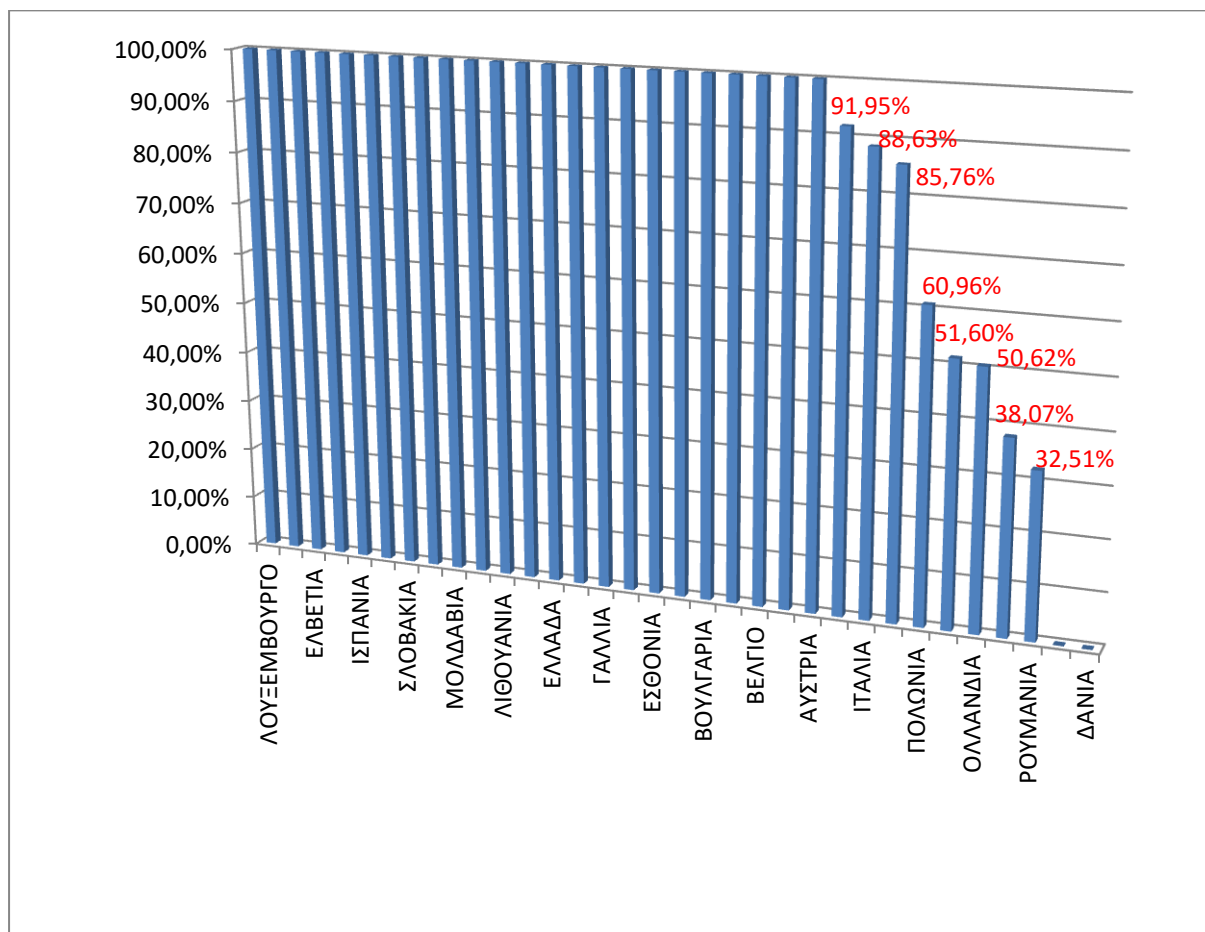
Όπως ισχύει και με το πετρέλαιο, η Ευρώπη έχει πρόσβαση σε πολύ περιορισμένα εγχώρια αποθέματα φυσικού αερίου. Στην πραγματικότητα, η κατανάλωση φυσικού αερίου στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες εξαρτάται εξ ολοκλήρου από τις εισαγωγές φυσικού αερίου (Γράφημα 2). Επιπλέον, εννέα ευρωπαϊκές χώρες (Φινλανδία, Λιθουανία, Λετονία, Εσθονία, Σλοβακία, Βουλγαρία, Τσεχία, Ουγγαρία και Ελλάδα) βασίζονται σχεδόν αποκλειστικά στο ρωσικό φυσικό αέριο. Κατά μέσο όρο, τουλάχιστον το 85% της εγχώριας κατανάλωσης φυσικού αερίου τους, παρέχεται από τη Ρωσία. Η έλλειψη ευελιξίας στη μεταφορά φυσικού αερίου στην Ανατολική και Κεντρική Ευρώπη δημιουργεί τόσο τις αναγκαίες όσο και τις επαρκείς οικονομικές και πολιτικές συνθήκες για τη Ρωσία, δίνοντάς της την δυνατότητα να

⁷⁴ Julie A. Urban, "US Access to the Global LNG Market," OPEC Energy Review, Vol. 32, No. 3, Σεπτέμβριος 2008, σελ. 223

⁷⁵ Ο Robert Cekuta, Αναπληρωτής Βοηθός Γραμματέας, Ενέργειας, Κυρώσεων και Εμπορευμάτων στο Υπουργείο Εξωτερικών, αναγνώρισε επίσης ότι το κόστος αποτελεί απαγορευτικό παράγοντα για πολλές αναπτυσσόμενες χώρες. Αυτό δεν συμβαίνει μόνο με τους τερματικούς σταθμούς υδροποιημένου φυσικού αερίου, αλλά και με την ανάπτυξη υποδομής αγωγού φυσικού αερίου που είναι αμφίδρομη (από τη Δύση προς την Ανατολή): «Στην κατασκευή υποδομών, η πρώτη σκέψη που έρχεται στο μυαλό είναι το κόστος – να θεωρηθεί το έργο ως κάτι στο οποίο αξίζει να επενδύσεις τα χρήματα. Η οικοδόμηση του δικτύου που απαιτείται για την ενεργειακή ασφάλεια δεν είναι φθηνή». Robert Cekuta, Συνέντευξη του συγγραφέα για το κόστος της υποδομής φυσικού αερίου στην Ευρασία, 12 Μαρτίου 2011. & Ευελιξία στην προσφορά και ζήτηση φυσικού αερίου, Παρίσι-Γαλλία, ΟΟΣΑ / IEA, 2002

⁷⁶ Η δυσκολία στη μείωση της εξάρτησης από τις εισαγωγές φυσικού αερίου μέσω αγωγού έχει επίσης τονιστεί από τον εμπειρογνώμονα πολιτικής RAND Sergej Mahnovski, ο οποίος έγραψε ότι η "φυσική" μεταφορά αερίου μέσω αγωγών περιλαμβάνει μια προσεκτική αντιστοίχιση της προβλεπόμενης προσφοράς και ζήτησης. Ενώ το αργό πετρέλαιο και άλλα υγρά προϊόντα μπορούν να μεταφερθούν με κάποιον συνδυασμό σιδηροδρόμων, φορτηγών ή πλοίων χωρίς σημαντική επεξεργασία, το φυσικό αέριο πρέπει να συμπιεστεί, να υδροποιηθεί ή να μετατραπεί χημικά για να επωφεληθεί από τη μεταφορά χωρίς αγωγούς». Sergej Mahnovski, "Natural Resources and Potential Conflict in the Caspian Sea Region," & "Fault-Lines of Conflict in Central Asia and the South Caucasus", σελ. 120

χρησιμοποιεί με επιτυχία το φυσικό αέριο ως μονομερές μέσο εξαναγκασμού στην περιοχή αυτή (κάτι που δεν συνέβαινε με το πετρέλαιο). Το συμπέρασμα είναι ότι η Ρωσία έχει ήδη αποκαλύψει την προθυμία της να αναστείλει τον εφοδιασμό φυσικού αερίου λόγω πολιτικών διαφωνιών. Έτσι, δικαίως ανησυχούν οι Ευρωπαίοι για την επιρροή του ρωσικού μονοπωλίου στην ενεργειακή ασφάλεια της Ευρώπης.

Γράφημα 2 Η εξάρτηση των Ευρωπαϊκών κρατών στην εισαγωγή φυσικού αερίου(2009)

Πηγή: Eurostat energy statistics

Στη Δυτική Ευρώπη, υπάρχουν επί του παρόντος 15 τερματικοί σταθμοί υδροποιημένου φυσικού αερίου που βρίσκονται σε οκτώ χώρες⁷⁷, και καμία χώρα δεν κατέχει μονοπώλιο φυσικού αερίου μέσω αγωγού. Παρά ταύτα, τα κράτη της Δυτικής Ευρώπης σχεδιάζουν να προσθέσουν 65 δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα (bcm) στα σημερινά 68 δισεκατομμύρια στην ικανότητα εισαγωγής υδροποιημένου φυσικού αερίου κατά την επόμενη δεκαετία (που αντιπροσωπεύει το 19,6% των 676 δισεκατομμυρίων κυβικών μέτρων φυσικού αερίου ετησίως που θα εισαχθούν στην Ευρώπη μέχρι το 2020)⁷⁸. Αυτή η αύξηση των εισαγωγών ΥΦΑ οφείλεται κυρίως

⁷⁷ Στο ίδιο, σελ. 222

⁷⁸ "Europe Boosts LNG Purchases," Russia Beyond the Headlines, 10 Ιουνίου 2010

στις ανησυχίες σχετικά με την αυξανόμενη εξάρτηση της Ευρώπης από το φυσικό αέριο μέσω αγωγού, η οποία παραμένει εμφανής στις τρέχουσες στατιστικές, δείχνοντας ότι μέχρι το 2030 η Ευρωπαϊκή Ένωση θα εισάγει πάνω από το 60% του φυσικού αερίου μέσω αγωγών μόνο από τη Ρωσία⁷⁹. Σύμφωνα με τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), η εξάρτηση από το ρωσικό αέριο μέσω αγωγών αναμένεται να αυξηθεί κατά 87% στην Ευρώπη το 2030, λόγω της προβλεπόμενης μείωσης της εγχώριας παραγωγής φυσικού αερίου και της εκτιμώμενης αύξησης της κατανάλωσης⁸⁰. Έτσι, το φυσικό αέριο καταλαμβάνει τη δεύτερη θέση, ακολουθώντας το πετρέλαιο, στη συνολική παροχή πρωτογενούς ενέργειας της Ευρώπης (TPES)⁸¹.

Ωστόσο, η εξάρτηση της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης από τις εισαγωγές φυσικού αερίου προκαλεί ακόμα μεγαλύτερη ανησυχία. Συχνά θεωρείται ως η περιφέρεια της ΕΕ, αλλά και ως σημαντικός διάδρομος διέλευσης για το φυσικό αέριο σε πολλά μέλη του NATO. Η περιοχή αυτή είναι σήμερα το σημαντικότερο «πεδίο μάχης» του «ενεργειακού πολέμου». Ο ενεργειακός άξονας Μόσχα-Βερολίνο-Ρώμη-Παρίσι στην Ευρώπη⁸² και ο αυξανόμενος ενεργειακός δεσμός Ρωσίας-Κίνας-Ιράν στην Ασία⁸³, επιτρέπουν αναμφίβολα στην εν λόγω περιοχή να εδραιώσει το μονοπώλιο της Ρωσίας στον ενεργειακό εφοδιασμό όλης της Ευρώπης. Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, για τις περισσότερες χώρες της ΑΚΕ, σχεδόν όλες οι εισαγωγές φυσικού αερίου παρέχονται από τη Ρωσία. Χωρίς τον αγωγό TAP⁸⁴ ο ρωσικός έλεγχος των προμηθειών φυσικού αερίου στην ΑΚΕ, θα υπερβεί το 91% έως το 2020⁸⁵. Η Ρουμανία και η Πολωνία είναι οι μόνες χώρες της ΑΚΕ που θα έχουν πρόσβαση στην εγχώρια παραγωγή και στις προμήθειες ΥΦΑ.

Παρά τις σοβαρές αυτές τάσεις και σε αντίθεση με τα στοιχεία που δείχνουν ότι η Ευρώπη θα καταστεί όμηρος του φυσικού αερίου, ο Αμερικανός οικονομολόγος και καθηγητής του Πανεπιστημίου του Χάρβαρντ Andrei Shleifer⁸⁶ καθώς και ο

---

⁷⁹Jeffrey Mankoff, *Eurasian Energy Security*, Washington, DC: Council on Foreign Relations, 2009

⁸⁰“Flexibility in Natural Gas Supply and Demand”, σελ. 45

⁸¹Το TPES αναφέρεται στη συνολική παροχή πρωτογενούς ενέργειας ή στο σύνολο όλων των ενεργειακών πόρων, όπως το πετρέλαιο, το φυσικό αέριο, ο άνθρακας, το πυρηνικό, το υδροηλεκτρικό και άλλες ανανεώσιμες πηγές ενέργειας.

⁸²Keith Smith “Russia-Europe Energy Relations. Implications for U.S. Policy”, Washington, DC: CSIS, 2010

⁸³M. K. Amb Bhadrakumar, “Pipeline Geopolitics: Major Turnaround Russia, China, Iran. Redraw Energy Map. Turkmenistan Commits its Gas Exports to China, Russia & Iran.” Παγκόσμια Έρευνα, 12 Ιανουαρίου 2010 - 27 Οκτωβρίου 2010

⁸⁴Ο Διαδριατικός ή Αδριατικός Αγωγός Φυσικού Αερίου είναι ένας υπό κατασκευή αγωγός με σκοπό την μεταφορά φυσικού αερίου από τα κοιτάσματα του Αζερμπαϊτζάν στην Κασπία Θάλασσα στην Ιταλία και προορίζεται να διαφοροποιήσει την προμήθεια φυσικού αερίου στην Ευρώπη

⁸⁵Rolan Lajtai, Annamária Czinkos, and Tamás Dinh, “NABUCCO VS. SOUTH STREAM: The Effects and Feasibility in the Central and Eastern European Region,” 24th World Gas Conference, Μπουένος Άιρες-Αργεντινή, 5-9 Οκτωβρίου 2009

⁸⁶Σύμφωνα με το RePEc (Research Papers in Economics), ο Andrei Shleifer είναι ο πιο γνωστός οικονομολόγος στον κόσμο.

καθηγητής Πολιτικών Επιστημών του UCLA Daniel Treisman⁸⁷, διαφωνούν με αυτές τις ανησυχίες. «Η εξάρτηση από το ρωσικό φυσικό αέριο έδωσε στη Μόσχα πολιτικό μοχλό έναντι των χωρών της Δύσης; Δεν υπάρχουν πολλά σημάδια γι' αυτό»⁸⁸. Οι δύο μελετητές υποστηρίζουν ότι «Υπάρχουν λίγα στοιχεία που υποδηλώνουν έναν πιο απειλητικό σχεδιασμό στην εξωτερική πολιτική του Κρεμλίνου, η οποία επιδιώκει τη ρωσική ηγεμονία στα πρώην σοβιετικά κράτη και ίσως σε ένα ακόμη μεγαλύτερο μέρος της Ανατολικής Ευρώπης, μέσω οικονομικής και στρατιωτικής πίεσης»⁸⁹. Το βασικό τους επιχείρημα είναι οικονομικό, επισημαίνοντας ότι η Ρωσία έχει μεγαλύτερη ανάγκη την αγορά της Ευρώπης για να πουλήσει το φυσικό της αέριο, από την ανάγκη που έχει η Ευρώπη για να αγοράσει από τον συγκεκριμένο προμηθευτή.

Η εξάρτηση της Ρωσίας από την ευρωπαϊκή αγορά είναι πολύ εντυπωσιακή. Η Ευρώπη, συμπεριλαμβανομένων των χωρών της Βαλτικής, είναι ο προορισμός για το 67% περίπου των εξαγωγών φυσικού αερίου της Ρωσίας (άλλες πρώην σοβιετικές χώρες αγοράζουν το άλλο 33%). Δεδομένου του βαθμού στον οποίο το εισόδημα και ο προϋπολογισμός της Ρωσίας εξαρτώνται από αυτό το εμπόριο, η απώλεια των ευρωπαϊών πελατών της θα αποτελούσε καταστροφή για τη ρωσική οικονομία⁹⁰.

Οι Shleifer και Treisman ισχυρίστηκαν ότι στην πραγματικότητα «η Ρωσία βρίσκεται σε γεωπολιτική υποχώρηση τα τελευταία 20 χρόνια»⁹¹ και ότι η αγορά του ΥΦΑ και η επανάσταση του φυσικού αερίου σχιστολιθικού χτύπησαν τη βιομηχανία φυσικού αερίου της Ρωσίας «εκτός ισορροπίας»⁹². Ο πρώην αμερικανός υφυπουργός Ενέργειας, John Deutch, έγραψε ότι τα αποτελέσματα της τρέχουσας επανάστασης στο φυσικό αέριο θα είναι ότι "χώρες που εξάγουν μεγάλες ποσότητες φυσικού αερίου θα υποφέρουν από τα χαμηλότερα από τα αναμενόμενα έσοδα και τη μειωμένη ικανότητα χρήσης της ενέργειας ως εργαλείο εξωτερικής πολιτικής"⁹³. Επιπλέον, επιστημονικές μελέτες και επιστημονικές εκθέσεις (όπως η έκθεση 2010 της IHS Cambridge Energy Research Associate) υποστηρίζουν ότι η εξάρτηση από τους πόρους της Μέσης Ανατολής θα μπορούσε να ενισχύσει την ενεργειακή ασφάλεια κάθε περιοχής⁹⁴ και ότι το φυσικό αέριο δεν επηρεάζεται από τους

---

⁸⁷ Ο καθηγητής Daniel Treisman έχει επίσης εμπειρία με μια ομάδα του Οργανισμού Διεθνούς Ανάπτυξης (USAID) που συμβούλευε το υπουργείο Οικονομικών της Ρωσίας για τη φορολογική μεταρρύθμιση στη δεκαετία του 1990

⁸⁸ Andrei Shleifer and Daniel Treisman, "Why Moscow Says No: A Question of Russian Interests, Not Psychology," *Foreign Affairs*, Vol. 90, No. 1, Ιανουάριος 2011, σελ. 129

⁸⁹ Στο ίδιο, σελ. 128

⁹⁰ Στο ίδιο, σελ. 126

⁹¹ Στο ίδιο, σελ. 128

⁹² Στο ίδιο, σελ. 129

⁹³ Deutch, "The Good News about Gas", σελ. 89

⁹⁴ Barnes et al, σελ. 22

παγκόσμιους γεωπολιτικούς ανέμους⁹⁵. Εντούτοις, εις ό,τι αφορά την Ευρώπη, τα συμπεράσματά τους δεν θα μπορούσαν να απέχουν περισσότερο από την αλήθεια.

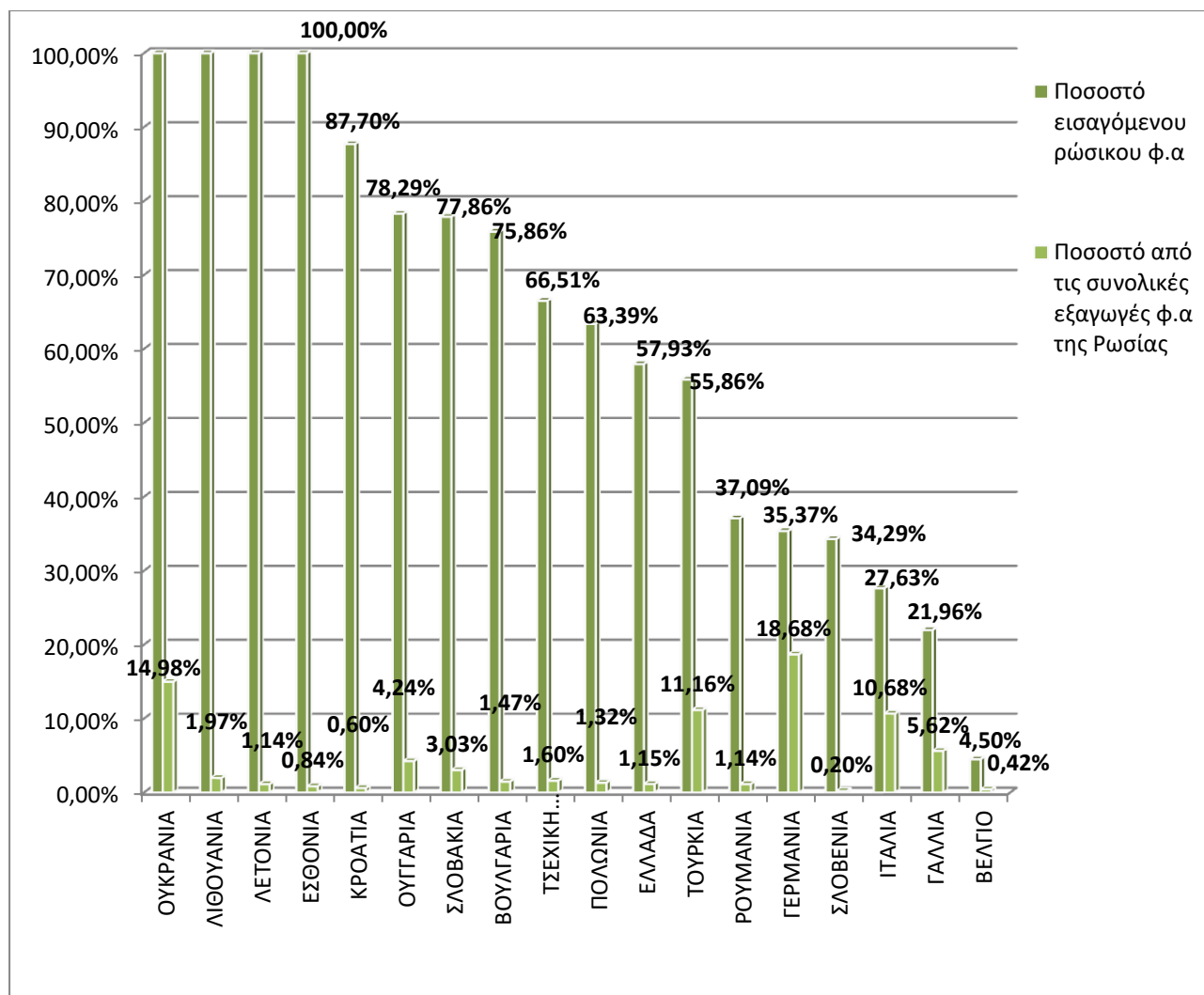
Κατ' αρχάς, οι Shleifer και Treisman λανθασμένα εκτιμούν ότι η Ρωσία χρειάζεται να πουλήσει το φυσικό αέριο της στην Ευρώπη περισσότερο από ό, τι η Ευρώπη χρειάζεται να το αγοράσει, διότι σήμερα η Ευρώπη δεν έχει ούτε ενωμένο ενεργειακό μέτωπο, ούτε ολοκληρωμένη αγορά ενέργειας και υποδομή⁹⁶. Εξαιτίας αυτού, κάθε ευρωπαϊκή χώρα πρέπει να εξετάσει ανεξάρτητα τις σχέσεις της με τη Ρωσία στον ενεργειακό τομέα. Δεδομένων των συνθηκών, είναι σαφές ότι πολλές χώρες της ΑΚΕ χρειάζεται να εισάγουν το ρωσικό φυσικό αέριο περισσότερο από ό, τι χρειάζεται η Ρωσία να τους το πουλήσει (Γράφημα 3). Για παράδειγμα, το 100% των εισαγωγών φυσικού αερίου στη Λιθουανία προέρχεται από τη Ρωσία, αλλά αυτό ανέρχεται σε μόλις 1,97 % των συνολικών εξαγωγών ρωσικού ⁹⁷ φυσικού αερίου. Συνεπώς, ο λαός της Λιθουανίας κινδυνεύει να μην μπορεί να αντιμετωπίσει έναν κρύο χειμώνα, ενώ η Ρωσία απλά θα ανακτήσει τις απώλειές της αυξάνοντας ελαφρά τις εξαγωγές φυσικού αερίου σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

---

⁹⁵ Birkner, σελ. 16

⁹⁶ Μια έκθεση που δημοσιεύθηκε τον Φεβρουάριο του 2011 από το Κέντρο Εφαρμοσμένης Πολιτικής Έρευνας γράφει ότι αυτή η κοινή ενεργειακή πολιτική παρεμποδίζεται σοβαρά από τις προσπάθειες των κρατών μελών να υπερασπιστούν την κυριαρχία τους: με βάση διαφορετικά ενεργειακά μείγματα, διαφορετικούς προμηθευτές και διαφορετικές προτεραιότητες τα κράτη μέλη επιδιώκουν την εθνική ενεργειακή πολιτική με στρατηγικές που είναι ελάχιστα συμβατές μεταξύ τους. Παρά την αντιληπτή ομοιότητα των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν τα κράτη μέλη και τους στρατηγικούς στόχους που αποδίδουν σε μια κοινή ενεργειακή πολιτική, την ασφάλεια του εφοδιασμού, τις σταθερές τιμές και την προστασία του περιβάλλοντος, εντούτοις, τηρούν τις εθνικές στρατηγικές, οι οποίες δεν τους επιτρέπουν να αναπτύξουν μία κοινή ενεργειακή πολιτική. “Florian Baumann and Georg Simmerl, *Between Conflict and Convergence: The EU Member States and the Quest for a Common External Energy Policy*, Research Group on European Affairs” 2011, σελ 2

⁹⁷ Το σχήμα 1-3 δείχνει με ακρίβεια τον βαθμό ασυμμετρίας στη διαφοροποίηση των εμπορικών εταίρων του φυσικού αερίου, ιδίως μεταξύ των χωρών της ΑΚΕ και της Ρωσίας

Γράφημα 3 Καταργώντας τον μύθο της «αλληλεξάρτησης» μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών μελών του NATO (και της Ουκρανίας) και της Ρωσίας
 Πηγή: Eurostat energy statistics 2009

Επιπλέον, η αγορά ΥΦΑ δεν έκανε τίποτα για να χτυπήσει τη βιομηχανία φυσικού αερίου της Ρωσίας "εκτός ισορροπίας", όπως υποστηρίζουν οι Shleifer και Treisman. Το ΥΦΑ αντιπροσωπεύει μόνο το 20% της ευρωπαϊκής αγοράς φυσικού αερίου⁹⁸, και είναι προς το παρόν διαθέσιμο μόνο στη Δυτική Ευρώπη.⁹⁹ Επιπλέον, τα μόνα έργα ΥΦΑ της ΑΚΕ που εξετάζονται επί του παρόντος, έχουν ξεκινήσει από τις δύο χώρες της που εξαρτώνται ελάχιστα από εισαγωγές φυσικού αερίου, τη Ρουμανία και την Πολωνία. Τα έργα αυτά αντιπροσωπεύουν μόλις το 2,3% του φυσικού αερίου που θα εισαχθεί στην ηπειρωτική Ευρώπη μέχρι το 2020. Πριν από δύο μήνες, τον Ιανουάριο του 2018, η κρατική εταιρεία αερίου και πετρελαίου της Πολωνίας – PGNiG ανακοίνωσε πως έχει υπογράψει με την εταιρεία Centrica LNG Company Limited μία πενταετή συμφωνία προμήθειας υγροποιημένου φυσικού

⁹⁸ Στο ίδιο, σελ. 87

⁹⁹ Η Ευρώπη ενισχύει τις αγορές ΥΦΑ

αερίου από τον τερματικό σταθμό υγροποιημένου φυσικού αερίου «Cheniere's Sabine Pass» στη Λουϊζιάνα. Η συμφωνία, που είναι στην βάση του DES (παραδοτέο εκ του πλοίου), αναμένεται να ξεκινήσει στις αρχές του νέου έτους. Κατά την διάρκεια ισχύος της συμφωνίας θα παραδοθούν έως εννέα φορτία στον τερματικό σταθμό υγροποιημένου φυσικού αερίου στο Świnoujście της Πολωνίας. Η στροφή προς το αμερικανικό LNG, καθώς και η προ ολίγων μηνών συμφωνία της PGNiG για προμήθεια LNG και από το Κατάρ αλλά και από τη Νορβηγία, εντάσσεται στον ευρύτερο στρατηγικό σχεδιασμό της Πολωνίας για απεξάρτηση από το ρωσικό φυσικό αέριο. Τα υπόλοιπα έθνη της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης θα παραμείνουν σχεδόν εξ ολοκλήρου εξαρτημένα από το ρωσικό φυσικό αέριο, παραμένοντας δυνητικοί στόχοι μονομερών κυρώσεων.

Τέλος, το σχιστολιθικό αέριο δεν θα μειώσει την ικανότητα της Ρωσίας να χρησιμοποιεί το φυσικό αέριο ως εργαλείο εξωτερικής πολιτικής στην Ευρώπη, όπως υποστηρίζει ο John Deutch. Ενώ οι εναποθέσεις σχιστόλιθου¹⁰⁰ είναι διαθέσιμες σε ολόκληρο τον πλανήτη, "δεν υπάρχουν αξιόπιστες εκτιμήσεις σχετικά με το μέγεθος των οικονομικά συμφερούσων ανακτήσιμων σχιστολιθικών πόρων παγκοσμίως¹⁰¹". Για παράδειγμα, στην Ευρώπη οι επιχειρήσεις αναπτύσσουν σήμερα δραστηριότητες σχιστολιθικού αερίου μόνο στη Γερμανία, την Πολωνία και τη Ρουμανία¹⁰², ενώ δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι παρόμοιες ενέργειες θα ξεκινήσουν σε άλλες χώρες της ΑΚΕ. Επιπλέον, η ανάκτηση των αντισυμβατικών αποθεμάτων φυσικού αερίου όπως, το σχιστολιθικό, αναμένεται να είναι πολύ περιορισμένη στην Ευρώπη λόγω των περιβαλλοντικών προκλήσεων.

Οι περιβαλλοντικές οργανώσεις αντιδρούν για τη σπατάλη του νερού, καθώς κατά τη σχιστολιθική απόφραξη χρησιμοποιείται πάρα πολύ νερό (ένα τυπικό φρεάτιο μπορεί να απαιτήσει 3-4 εκατομμύρια γαλόνια). Φοβούνται το ενδεχόμενο μόλυνσης του πόσιμου νερού καθώς τα χημικά που χρησιμοποιούνται στη σχιστολιθική απόφραξη δεν έχουν δημοσιοποιηθεί¹⁰³».

Δεδομένου ότι η Ρωσία δεν χρησιμοποίησε το πετρέλαιο ως μέσο επιβολής μονομερών κυρώσεων, θα ήταν πιθανό να μην χρησιμοποιήσει ούτε το φυσικό αέριο. Ωστόσο, αν και το πετρέλαιο και το φυσικό αέριο φαίνεται να επηρεάζουν εξίσου την ενεργειακή ασφάλεια της Ευρώπης, είναι φανερό ότι η έλλειψη ευελιξίας στη μεταφορά φυσικού αερίου στην ΑΚΕ, δημιουργεί τις κατάλληλες οικονομικές και πολιτικές συνθήκες για τη Ρωσία, ώστε να χρησιμοποιεί με επιτυχία το φυσικό αέριο ως μέσο επιβολής μονομερών κυρώσεων, παρά το γεγονός ότι δεν

---

¹⁰⁰ Οι εναποθέσεις φυσικού αερίου σχιστόλιθου αφορούν το αέριο, το οποίο βρίσκεται σε σχετικά αδιαπέραστους σχηματισμούς πετρωμάτων

¹⁰¹ Deutch, "The Good News about Gas", σελ. 86

¹⁰² Στο ίδιο

¹⁰³ Στο ίδιο

έκανε το ίδιο με το πετρέλαιο¹⁰⁴. Πράγματι, κατά την τελευταία δεκαετία και λόγω της έλλειψης προμηθειών ΥΦΑ, υπάρχει ο φόβος πως η χώρα που ελέγχει την προμήθεια φυσικού αερίου με αγωγούς από τον Καύκασο, δηλαδή η Ρωσία, είναι σε θέση να επιβάλει μονομερείς κυρώσεις εάν και όταν το επιθυμεί. Λόγω αυτών των ανησυχιών, ο Επίτροπος Ενέργειας της ΕΕ, Günther Oettinger, παραδέχτηκε το 2011 ότι "η ενεργειακή πρόκληση είναι μία από τις μεγαλύτερες δοκιμές"¹⁰⁵ για την Ευρώπη.

3.8. Πως και γιατί η Ρωσία χρησιμοποιεί το φυσικό αέριο ως μέσο επιρροής

Από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και τον George Kennan, που έγραψε ότι «καμία ενιαία ηπειρωτική χερσαία δύναμη δεν πρέπει να κυριαρχήσει σε ολόκληρη την ευρασιατική ξηρά» - μέχρι το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, και τον Πρόεδρο Μπους να ισχυρίζεται ότι «πρέπει να εμποδιστεί οποιαδήποτε εχθρική δύναμη ή ομάδα δυνάμεων να κυριαρχήσουν στην Ευρασιατική ξηρά»,¹⁰⁶ πολιτικοί, ιστορικοί και ακαδημαϊκοί θεωρούσαν την Ανατολική και Κεντρική Ευρώπη ως "στρατηγική καρδιά της μεγάλης ευρωπαϊκής γης"¹⁰⁷. Όλες αυτές οι φωνές συγκλίνουν με τη θεωρία του Halford Mackinder ότι: " Όποιος κυβερνά την Ανατολική Ευρώπη κυβερνά την καρδιά της γης· όποιος κυβερνά την καρδιά της γης κυβερνά το παγκόσμιο νησί· όποιος κυβερνά το παγκόσμιο νησί διοικεί τον Κόσμο». Πράγματι, όλοι αυτοί οι ισχυρισμοί έχουν ιστορικά αποδειχτεί ακριβείς και για τον λόγο αυτό, η Ανατολική και Κεντρική Ευρώπη εξακολουθεί να θεωρείται ότι έχει μεγάλη γεωστρατηγική σημασία για την ασφάλεια και τη σταθερότητα της Ευρασιατικής περιοχής.

Ο 19^{ος} αιώνας ήταν αντικείμενο έντονου ενδιαφέροντος για τις μεγάλες περιφερειακές αυτοκρατορίες, δηλαδή τη Γερμανία, τη Ρωσία, την Αυστρία και την Τουρκία. Επειδή τα γεγονότα στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη ήταν η ρίζα των δύο παγκόσμιων πολέμων, η αναπτυξιακή πολιτική στην περιοχή ήταν σημαντική

---

¹⁰⁴ Αυτά τα συμπεράσματα ενισχύθηκαν επίσης από τον Sergej Mahnovski του RAND, ο οποίος ισχυρίστηκε ότι: «αν και αντιμετωπίζουν παρόμοια εμπόδια, όπως η χαμηλή εγχώρια ζήτηση και το υψηλό κόστος μεταφοράς στις ξένες αγορές, οι παραγωγοί αργού πετρελαίου και φυσικού αερίου πρέπει να εξετάσουν θεμελιωδώς διαφορετικές επιλογές μεταφοράς. Με εξαίρεση τις μεγάλες αγορές με χερσαίες διαδρομές, οι ενδεχόμενες επεκτάσεις αγωγού αργού πετρελαίου πιθανόν να τερματιστούν σε λιμένες μεγάλης χωρητικότητας με πρόσβαση στις διεθνείς πλωτές οδούς της Μαύρης Θάλασσας, του Περσικού Κόλπου, της Μεσογείου και ενδεχομένως του Ινδικού Ωκεανού. Αντιθέτως, οι αγωγοί φυσικού αερίου θα οδηγούσαν απευθείας σε περιφερειακούς κόμβους κοντά στα κέντρα ζήτησης, δεδομένου ότι οι μεγάλης κλίμακας θαλάσσιες μεταφορές είναι αδύνατες χωρίς εργοστάσια υγροποίησης». Mahnovski, "Natural Resources and Potential Conflict in the Caspian Sea Region," σελ. 115

¹⁰⁵ Kathleen Davis, "EU Energy Commissioner Gets on 2020 Bandwagon," *POWERGRID International*, Vol. 15, No. 12, Δεκέμβριος 2010, σελ. 12

¹⁰⁶ Peter Liberman, "The Spoils of Conquest," *International Security*, Vol. 18, No. 2, Φθινόπωρο 1993, σελ. 129

¹⁰⁷ Goldman, σελ. 88

για την ασφάλεια, όχι μόνο της Γερμανίας, των Σκανδιναβικών χωρών, της Ρωσίας και των Ευρασιατικών δημοκρατιών, αλλά και των κρατών της Δυτικής Ευρώπης.¹⁰⁸

Ο Ronald Reagan, ο οποίος κάποτε περιέγραψε τη Σοβιετική Ένωση ως την «αυτοκρατορία του κακού», κατάλαβε πολύ καλά ότι μια ευρωπαϊκή υποδομή αγωγού φυσικού αερίου που ελέγχεται από το Κρεμλίνο, θα παρείχε στην ΕΣΣΔ μια μεγάλη ευκαιρία να ελέγξει όχι μόνο την Ανατολική Ευρώπη, αλλά ολόκληρη την ευρωπαϊκή ήπειρο. Για τον λόγο αυτό, κατά τη διάρκεια της πρώτης θητείας του, ο Reagan επιχείρησε - αν και ανεπιτυχώς - να σταματήσει την κατασκευή του πρώτου αγωγού φυσικού αερίου μεταξύ Ρωσίας και Γερμανίας.¹⁰⁹ Ο ισχυρισμός του φαίνεται να έχει ξεχαστεί σήμερα, όταν πολλοί ειδικοί της ενεργειακής ασφάλειας ισχυρίζονται ότι "ζούμε σε έναν πιο καλοφτιαγμένο κόσμο"¹¹⁰ όπου η κατάκτηση της γης είναι άκρως ασύμφορη, πείθοντας έτσι κυβερνήτες να θεωρούν τη φυσική γεωγραφία ως πολιτικά ουδέτερη. Ο καθηγητής Διεθνών Σχέσεων και Στρατηγικών Σπουδών, Colin Gray συμφώνησε επίσης με αυτόν τον ισχυρισμό, αλλά επεσήμανε ότι «όσοι προσαρμόζουν καλύτερα τους όρους και τις συνθήκες της ζωής και του πολέμου στη ζούγκλα, θα υπολογίζουν αυτό το συγκεκριμένο έδαφος ως σύμμαχο και όχι ως «ουδέτερο» γεωγραφικό στάδιο». Στην κυριαρχία του εθνικισμού των πόρων, οι κρατικοί καπιταλιστές, όπως ο Πούτιν, εξετάζουν τη γεωγραφία ως σύμμαχο, του οποίου οι πόροι καθίστανται μέσο προώθησης των μεγάλων στρατηγικών στόχων της Ρωσίας στη σφαίρα επιρροής της¹¹¹.

Ενώ οι περισσότερες χώρες του ΟΗΕ έχουν ιστορικά εξαρτηθεί από το σοβιετικό φυσικό αέριο¹¹², στο σύγχρονο περιβάλλον ασφάλειας, οι ρωσικές εξαγωγές φυσικού αερίου κυριαρχούν "τόσο στην ευρωπαϊκή αγορά φυσικού αερίου όσο και στην αγορά φυσικού αερίου της Κοινοπολιτείας Ανεξαρτήτων Κρατών"¹¹³. Η Virginia Comolli, από το Διεθνές Ινστιτούτο Στρατηγικών Σπουδών (IISS), πιστεύει ότι αυτή η κυριαρχία «ενισχύει την τάση να χρησιμοποιεί την ενεργειακή της υπεροχή για πολιτικούς σκοπούς και υπογραμμίζει τον σκοπό της Ρωσίας να είναι μια σημαντική δύναμη στη διεθνή σκακιέρα»¹¹⁴. Η σημασία του φυσικού αερίου για την εξωτερική πολιτική της Ρωσίας είναι, αφενός, το αποτέλεσμα μιας δομικά αδύναμης οικονομίας που εξαρτάται από την εξαγωγή υδρογονανθράκων¹¹⁵ και, αφετέρου, το αποτέλεσμα του στρατηγικού στόχου της Ρωσίας να εξασφαλίσει την παραδοσιακή σφαίρα επιρροής της. Όπως προκύπτει από τις εθνικές στρατηγικές της Ρωσίας, οι γεωοικονομικές θεωρίες λειτουργούν ως πυλώνας της εξωτερικής της πολιτικής και η ίδια η οικονομική ανάπτυξη εξαρτάται από τη σφαίρα επιρροής της. Αυτό είναι

¹⁰⁸ Goldman, σελ. 88

¹⁰⁹ Lin, σελ. 2

¹¹⁰ Liberman, σελ. 125

¹¹¹ Ο Edward Lucas εντόπισε αυτή τη σφαίρα επιρροής ως "τις χώρες που συνορεύουν με τη Ρωσία, ξεκινώντας από εκείνες που καλύπτονται από το Σύμφωνο Molotov-Ribbentrop του 1939 - τις χώρες της Βαλτικής, την Κεντρική Ευρώπη και τα Βαλκάνια - αλλά φτάνουν γύρω από τον Εύξεινο Πόντο στον Καύκασο". Lucas, σελ. 129

¹¹² Goldman, σελ. 101

¹¹³ The Energy Strategy of Russia through 2030, σελ. 2

¹¹⁴ Comolli, σελ. 188

¹¹⁵ Kazantsev, σελ. 274

ιδιαίτερα εμφανές στον τομέα του φυσικού αερίου. Ο ρόλος της Ρωσίας ως κύριος εξαγωγέας φυσικού αερίου στην Ευρώπη - και για ορισμένα ευρωπαϊκά κράτη, ο μοναδικός προμηθευτής φυσικού αερίου- και η σημασία του φυσικού αερίου για την οικονομική ανάπτυξη της Ρωσίας έχει αναπόφευκτα επηρεάσει την εξωτερική της πολιτική. Αυτή η μονοπωλιακή εξουσία πράγματι εκτείνεται πέρα από τα σύνορα της Ρωσίας, με χώρες όπως η Λευκορωσία, η Φινλανδία, η Τουρκία, η Σλοβακία, η Τσεχική Δημοκρατία, η Ουκρανία, η Πολωνία και η Αυστρία, να εξαρτώνται για περισσότερο από το ήμισυ των εισαγωγών φυσικού αερίου. Αυτά τα γεγονότα έπεισαν τους μελετητές όπως ο Andrey Kazantsev να ισχυριστούν ότι «το αέριο είναι ραχοκοκαλιά, όχι μόνο της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, αλλά και του εσωτερικού πολιτικού της συστήματος¹¹⁶». Συνεπώς, η Ρωσία πρέπει να διατηρήσει τη σφαίρα επιρροής της για οικονομικούς και γεωπολιτικούς λόγους (εγχώριους και διεθνείς) και πρέπει να διατηρήσει το μονοπώλιο του φυσικού αερίου στα κράτη της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης, προκειμένου να έχει τον έλεγχο αυτής της σφαίρας επιρροής. Οποιαδήποτε προσπάθεια των χωρών της ανατολικής και κεντρικής Ευρώπης να παρακάμψουν αυτή την εξάρτηση από το ρωσικό φυσικό αέριο θα αντιμετωπιστεί με μεγάλη αντίσταση από τη ρωσική πολιτική ελίτ.

Η Ρωσία ήταν και εξακολουθεί να είναι ανήσυχη για το φθινό φυσικό αέριο της Κεντρικής Ασίας που εμφανίζεται στις ευρωπαϊκές αγορές επειδή ανταγωνίζεται το φυσικό αέριο της Gazprom. Ακόμη ένας φόβος είναι η χρήση του Νότιου Καυκάσου και η μεταφορά του αερίου της Κεντρικής Ασίας (μέσω του TAP) στην Ευρώπη. Ως αποτέλεσμα αυτού, η ρωσική γεωπολιτική εξουσία στην Κοινοπολιτεία Ανεξαρτήτων Κρατών εξυπηρετεί τον εμπορικό σκοπό της διατήρησης της θέσης της Gazprom στις ευρωπαϊκές αγορές φυσικού αερίου και οι σκέψεις για εξουσία ήταν ανάμικτες με την φιλοδοξία για κέρδη.¹¹⁷

Αυτό που είναι ακόμη πιο ανησυχητικό είναι ότι το 60% των Ρώσων υποστηρίζει την άσκηση επιρροής και ελέγχου στις πρώην σοβιετικές χώρες της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης, μία απειλή που ο Keith Smith (πρώην πρεσβευτής των ΗΠΑ στη Λιθουανία και ανώτερος συνεργάτης στο Σχέδιο Νέων Ευρωπαϊκών Δημοκρατιών) πιστεύει ότι "δεν μπορεί να απορριφθεί.¹¹⁸" Ο ίδιος ο τότε Πρόεδρος Medvedev ανέμενε από τη Δύση να δεχθεί ότι η Ρωσία έχει «προνομιά συμφέροντα σε ορισμένες περιοχές», ιδιαίτερα στον μετασοβιετικό χώρο και, σε ακραίες περιπτώσεις, στις χώρες της ΑΚΕ¹¹⁹. Για το σκοπό αυτό, το φυσικό αέριο έχει γίνει το σημαντικότερο εργαλείο της ρωσικής διπλωματίας, "το οποίο υπόκειται στην

---

¹¹⁶Kazantsev, σελ. 280. Ο Andrey Kazantsev υποστήριξε επίσης ότι "υπήρχε επίσης ένα πολύ σημαντικό χαρακτηριστικό του τομέα του φυσικού αερίου στη Ρωσία: μόνο σε αυτόν τον τομέα της οικονομίας υπήρχε τόσο ισχυρή σχέση μεταξύ της εσωτερικής οικονομικής και της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας

¹¹⁷Στο ίδιο, σελ. 275

¹¹⁸Keith Smith, *Russia-Europe Energy Relations. Implications for U.S. Policy*, Washington, DC: CSIS, 2010

¹¹⁹Larrabee, σελ. 37

πολιτική στρατηγική του Κρεμλίνου και όχι στις εμπορικές ανάγκες"¹²⁰. Ο Putin είναι μακράν ο πιο φανατικός υποστηρικτής της χρήσης του φυσικού αερίου "για να πιέσει τις καταναλώτριες χώρες"¹²¹. Η Ρωσία σήμερα κατηγορείται ότι χρησιμοποιεί το φυσικό αέριο ως μέσο κρατικής εξουσίας. Πράγματι, κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας, αρκετές χώρες της ΑΚΕ έχουν βιώσει την αναστολή ή τη μείωση της ροής φυσικού αερίου από τη Ρωσία λόγω πολιτικών ή οικονομικών διαμαχών. Και όπως απεδείχθη στην περίπτωση της Ουκρανίας, όπου το φυσικό αέριο χρησιμοποιήθηκε ως μέσο καταναγκασμού, ιδίως στο πλαίσιο οικονομικών κινήτρων και κυρώσεων¹²², είτε με παρακράτηση είτε απειλώντας για παρακράτηση σημαντικών ποσοτήτων¹²³, αυτό το είδος μονομερών κυρώσεων ήταν πολύ αποτελεσματικό.

---

¹²⁰Country Risk Assessments, Russia and the CIS, σελ. 472

¹²¹Smith, σελ. 9

¹²²Lucas, σελ. 159

¹²³Smith, σελ. 1

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Η έμμεση χρήση της ενέργειας στην άσκηση πολιτικής επιρροής

4.1 Κρατικός καπιταλισμός

Ο κρατικός καπιταλισμός είναι ένα σύστημα στο οποίο το κράτος κυριαρχεί στις αγορές, κυρίως για πολιτικό κέρδος. Ωστόσο, ο διαχωρισμός μεταξύ χωρών κρατικού καπιταλισμού και χωρών ελεύθερης αγοράς δεν είναι πάντοτε σαφής. Δεν υπάρχει μία διακριτή γραμμή που να χωρίζει τις δύο πλευρές καθαρά σε αντίθετα στρατόπεδα. Κάθε χώρα χαρακτηρίζεται τόσο από την άμεση συμμετοχή της κυβέρνησης στη ρύθμιση της οικονομικής δραστηριότητας, όσο και από κάποιες δραστηριότητες της αγοράς πέραν της κρατικής εμβέλειας. Καμία οικονομία της χώρας δεν είναι είτε αμιγώς κρατικά καπιταλιστική είτε αποκλειστικά καθοδηγούμενη από την ελεύθερη αγορά, και ο βαθμός της κυβερνητικής παρέμβασης σε κάθε χώρα κυμαίνεται διαχρονικά. Είναι σαφές ότι υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ των χωρών ως προς τον τρόπο με τον οποίο οι κυβερνήσεις τους ρυθμίζουν την εμπορική δραστηριότητα και κατά πόσο επεκτείνουν την επιρροή τους σε αυτήν.

Το φάσμα της αγοράς έχει δύο άκρα. Σε κάθε άκρο βρίσκονται τα ιδεολογικά άκρα του ρόλου ενός κράτους σε μια οικονομία. Αριστερά είναι ο ουτοπικός κομμουνισμός, χωρίς απολύτως καμία δραστηριότητα ελεύθερης αγοράς. Είναι ένα παιχνίδι, στο οποίο οι διαιτητές έχουν απόλυτο έλεγχο των κινήσεων του κάθε παίκτη. Αυτό το άκρο δεν υπήρξε ποτέ, γιατί ακόμη και στην πιο αυστηρά ελεγχόμενη κατάσταση, οι μαύρες αγορές δημιουργούν προσφορά για να καλύψουν τη ζήτηση. Στην άκρα δεξιά είναι ο ουτοπικός φιλελευθερισμός, που ορισμένοι αποκαλούν άναρχο κεφάλαιο. Σε αυτό το άκρο, δεν υπάρχει κυβέρνηση και καμία άλλη αρχή, που να μπορεί να διαχειριστεί, να ρυθμίσει ή να παρέμβει με οποιονδήποτε τρόπο στη λειτουργία των αγορών. Είναι ένα παιχνίδι χωρίς διαιτητή.

Μεταξύ αυτών των δύο άκρων είναι οι πραγματικές μορφές του καπιταλισμού, οι οποίες περιλαμβάνουν διοικούμενες οικονομίες με περιορισμένες δραστηριότητες ελεύθερης αγοράς (όπως η σημερινή Κούβα) στην άκρα αριστερά και οικονομίες ελεύθερης αγοράς με ελάχιστη κυβερνητική συμμετοχή (όπως η Αμερική του 19ου αιώνα) στην άκρα δεξιά. Μέσα σ' αυτό το μικρότερο φάσμα, έχουμε συστήματα που ποικίλλουν κυρίως στον τρόπο με τον οποίο συμμετέχει κάθε κυβέρνηση στις λειτουργίες της οικονομίας της. Όλοι αυτοί, ακόμη και οι πιο στενά ελεγχόμενοι,

έχουν κάποια δραστηριότητα ελεύθερης αγοράς. Η οικονομία της κάθε χώρας στον κόσμο βρίσκεται κάπου ανάμεσα σε αυτό το φάσμα.

Η θέση κάθε χώρας σε αυτό το φάσμα, δεν είναι παρά ένα στιγμιότυπο μιας συγκεκριμένης στιγμής στην ιστορία της. Κάθε χώρα βρίσκεται σε συνεχή κίνηση εμπρός και πίσω κατά μήκος αυτής της γραμμής, με κάποιες να κινούνται πολύ περισσότερο και πολύ πιο συχνά από τις άλλες. Το 2008, η οικονομική κρίση, η ύφεση, οι προεδρικές εκλογές και οι εκλογές του Κογκρέσου επέφεραν μεγαλύτερη άμεση συμμετοχή της κυβέρνησης στην οικονομία των ΗΠΑ, δηλαδή μια κίνηση από δεξιά προς τα αριστερά. Οι Ρεπουμπλικανοί έχουν την τάση να υποστηρίζουν τους χαμηλότερους φόρους και τη μικρότερη παρέμβαση της κυβέρνησης, επειδή οι καταναλωτές τείνουν να δαπανούν τα χρήματά τους πολύ αποτελεσματικότερα από την κυβέρνηση. Οι δημοκράτες υποστηρίζουν ότι ο ιδιωτικός τομέας δεν θα παρέχει ποτέ ασφαλείς και ποιοτικά δημόσια αγαθά και υπηρεσίες σε προσιτές τιμές, όπως η εκπαίδευση για τους φτωχούς ή η υγειονομική περίθαλψη των ηλικιωμένων.

Ωστόσο, οι αμερικανικές μετακινήσεις προς τα αριστερά ήταν σχετικά μέτριες. Μεγάλες κινήσεις στο φάσμα της αγοράς ήταν η μετάβαση της Ρωσίας από τον κομμουνισμό τη δεκαετία του 1980, στον καπιταλισμό τη δεκαετία του 1990 και η δημιουργία «ειδικών οικονομικών ζωνών» από την Κίνα στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και του 1980, μερικά μικρά πειράματα στο μοντέλο του καπιταλισμού, τα οποία παρήγαγαν μεγάλα αποτελέσματα που τελικά επεκτάθηκαν σε όλη την επικράτεια της χώρας. Συνεπώς το Κινεζικό Κομμουνιστικό Κόμμα έχει κάνει μια σημαντική μετατόπιση από αριστερά προς τα δεξιά τα τελευταία τριάντα χρόνια .

Στην πραγματικότητα, τις τελευταίες τρεις δεκαετίες, υπήρξε περισσότερη κίνηση προς τα δεξιά, παρά προς τα αριστερά. Τα περισσότερα από τα πρώην κομμουνιστικά κράτη της Ανατολικής Ευρώπης έχουν κινηθεί αρκετά προκειμένου ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της ελεύθερης αγοράς για την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Στη δεκαετία του 1990, χώρες όπως η Ινδία, η Βραζιλία, η Τουρκία, η Νότια Κορέα και η Νότια Αφρική αναπτύχθηκαν από την ιδιωτικοποίηση πρώην κρατικών τομέων της οικονομίας και τη μείωση των κανονιστικών ρυθμίσεων, των επιδοτήσεων και των μονοπωλιακών πρακτικών για την ενίσχυση της ελεύθερης επιχείρησης. Προκειμένου να αποκτήσουν πρόσβαση σε μετρητά και πίστωση, πολλές αναπτυσσόμενες χώρες προχώρησαν προς τα δεξιά αποδεχόμενοι τις απαιτήσεις της Παγκόσμιας Τράπεζας και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ) για περικοπές στους κρατικούς προϋπολογισμούς και για μεταρρυθμίσεις της ελεύθερης αγοράς.

Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, δεν υπάρχει ακριβές σημείο διαχωρισμού μεταξύ χωρών κρατικού καπιταλισμού και χωρών ελεύθερης αγοράς. Σε γενικές γραμμές, το αριστερό μέρος του φάσματος της αγοράς αποτελείται από κράτη, στα οποία οι κυβερνήσεις διαδραματίζουν ρόλο ηγετικού οικονομικού παράγοντα, και

το δεξί μέρος αποτελείται από χώρες με καθιερωμένα νομικά όρια, όσον αφορά την ικανότητα του κράτους να επεμβαίνει και να ρυθμίζει τις δράσεις ιδιωτικών εταιρειών και επενδυτών. Οι περισσότερες χώρες διαθέτουν στοιχεία και των δύο μοντέλων. Οι κυβερνήσεις των ΗΠΑ, της Γερμανίας, της Κίνας και της Σαουδικής Αραβίας ρυθμίζουν ορισμένους οικονομικούς τομείς πολύ πιο έντονα από τους άλλους. Σε κάθε χώρα, μια εταιρεία που εμπορεύεται παπούτσια θα αντιμετωπίσει λιγότερες κυβερνητικές παρεμβάσεις, από εκείνη που εμπορεύεται φάρμακα. Το φάσμα της αγοράς μπορεί να μας βοηθήσει να καταλάβουμε πόσο πιθανόν είναι μια συγκεκριμένη χώρα να υποβληθεί σε μια θεμελιώδη αναδιάταξη του ρόλου της κυβέρνησης στην οικονομία της και πόσο μεγάλο μέρος της παγκόσμιας οικονομίας οι κρατικοί καπιταλιστές θα μπορούσαν τελικά να κατέχουν.

4.2. Τα εργαλεία του κρατικού καπιταλισμού

Για να διαχειριστούν τον κρατικό καπιταλισμό, οι πολιτικοί ηγέτες χρησιμοποιούν μια ποικιλία ενδιάμεσων θεσμών. Το κράτος δεν ασκεί πάντοτε τον καθημερινό έλεγχο, αλλά έχει σημαντική άμεση επιρροή σε αυτούς. Οι σημαντικότεροι θεσμοί είναι οι εθνικές εταιρείες πετρελαίου και φυσικού αερίου (NOCs), άλλες κρατικές επιχειρήσεις (SOEs) και κρατικά επενδυτικά ταμεία (SWF). Η ύπαρξη ορισμένων από αυτά τα θεσμικά όργανα δεν δημιουργεί αυτόματα ένα κρατικό καπιταλιστικό κράτος. Η κυβέρνηση της Νορβηγίας διαχειρίζεται ένα κρατικό επενδυτικό ταμείο και κατέχει πάνω από το 60% της StatoilHydro, της μεγαλύτερης εταιρείας πετρελαίου και φυσικού αερίου στον κόσμο. Δεν έχει σημασία η ύπαρξη των ΚΕΤ, αλλά το πώς αυτά χρησιμοποιούνται. Όμως, χώρες που έχουν αυτά τα θεσμικά όργανα τείνουν να έχουν κρατικό καπιταλισμό.

Οι κυβερνήσεις των χωρών σε όλο τον κόσμο, ιδίως εκείνες που εισάγουν πετρέλαιο και φυσικό αέριο, έχουν αρχίσει να επενδύουν σημαντικά ποσά στην ανάπτυξη εναλλακτικών πηγών ενέργειας υδρογονανθράκων, ελπίζοντας να περιοριστούν οι οικονομικοί και πολιτικοί κίνδυνοι που προκαλούν οι αυξανόμενες τιμές πετρελαίου και φυσικού αερίου¹²⁴. Άλλοι επιθυμούν να μειώσουν την εξάρτησή τους από εχθρικές ή δυνητικά ασταθείς χώρες παραγωγής ενέργειας, ενώ άλλοι θέλουν να

---

¹²⁴ Οι μεγάλες διακυμάνσεις των τιμών δεν ήταν μόνο το σήμα κατατεθέν της πετρελαϊκής κρίσης του ΟΠΕΚ. Κατά τη διάρκεια του πρώτου πολέμου στον Κόλπο, η τιμή του πετρελαίου ανά βαρέλι υπερδιπλασιάστηκε μεταξύ Ιουλίου και Νοεμβρίου 1990, ενώ μειώθηκε και πάλι το Φεβρουάριο του 1991 (από \$15 σε \$35 και έπειτα ξανά κάτω από \$18). Η τιμή σχεδόν διπλασιάστηκε από τον Μάρτιο του 1994 έως τον Οκτώβριο του 1996, αλλά μειώθηκε κατά το ήμισυ από τον Ιούνιο του 1998 (από \$ 13 σε περισσότερα από \$25 και έπειτα ξανά κάτω από \$ 12), φτάνοντας κάτω από \$10 τον Δεκέμβριο του 1998, πριν διπλασιαστεί στα 20 δολάρια τον Αύγουστο του 1999. Μεταξύ Σεπτεμβρίου 2003 και Ιουλίου 2008, οι τιμές του πετρελαίου αυξήθηκαν από 27 σε 144 δολάρια το βαρέλι, πριν υποχωρήσουν κάτω από τα 40 δολάρια τον Δεκέμβριο του 2008. Τα στοιχεία λαμβάνονται από την τιμή Brent Crude που καταγράφηκε από τον Οργανισμό Ενεργειακών Πληροφοριών (ΕΙΑ) της ομοσπονδιακής κυβέρνησης των ΗΠΑ.

μειώσουν τις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα για να επιβραδύνουν τη διαδικασία αλλαγής του κλίματος. Πολλοί παρακινούνται από ένα συνδυασμό αυτών των παραγόντων. Για διάφορους όμως λόγους, το πετρέλαιο και το φυσικό αέριο θα συνεχίσουν να τροφοδοτούν την παγκόσμια οικονομία για πολλά χρόνια.

Το πετρέλαιο χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στην εμπορική ανάπτυξη των Ηνωμένων Πολιτειών το 1859. Την αυγή του εικοστού αιώνα, κατείχε μόλις το 4% της παγκόσμιας ενέργειας, αλλά με το ξέσπασμα του Β Παγκοσμίου Πολέμου το 1939, έγινε η σημαντικότερη πηγή καυσίμου στον κόσμο. Σήμερα, το πετρέλαιο αντιπροσωπεύει περίπου το 36% της συνολικής κατανάλωσης ενέργειας στον κόσμο, ενώ μαζί με το φυσικό αέριο φτάνουν στο 59% περίπου. Κάποιες προβλέψεις δείχνουν ότι το ποσοστό αυτό θα μειωθεί κάτω από 50% έως το 2030, κυρίως επειδή η αυξανόμενη ζήτηση πετρελαίου και φυσικού αερίου στις αναδυόμενες χώρες παραγωγής, όπως η Κίνα και η Ινδία θα αντισταθμίσει (τουλάχιστον εν μέρει) τις τεχνολογικές καινοτομίες στην αποδοτικότητα των καυσίμων και την ανάπτυξη εναλλακτικών πηγών.

4.2.1. Οι Εθνικές Εταιρείες Πετρελαίου (NOCs)

Τα τρία τέταρτα των παγκόσμιων αποθεμάτων αργού πετρελαίου ανήκουν πλέον σε εθνικές πετρελαϊκές εταιρείες όπως η Saudi Aramco, η Gazprom (Ρωσία), η CNPC (Κίνα), η NIOC (Ιράν), η PDVSA (Βενεζουέλα), η Petrobras (Βραζιλία), η Abu Dhabi National Oil Company, Kuwait Petroleum Corporation και Petronas (Μαλαισία). Αυτοί οι κρατικοί γίγαντες είναι οι μεγαλύτερες εταιρείες ενέργειας στον κόσμο, βάσει των αποθεματικών. Οι μεγαλύτερες πολυεθνικές εταιρείες κατέχουν μόνο το 10% του παγκόσμιου πετρελαίου και φυσικού αερίου, κατέχοντας επίσης, περίπου το 3% των αποθεμάτων. Η μεγαλύτερη από αυτές, η ExxonMobil, κατατάσσεται μόλις δέκατη πέμπτη του κόσμου. Στην πραγματικότητα, οι δεκατέσσερις μεγαλύτερες κρατικές εταιρείες ενέργειας ελέγχουν είκοσι φορές περισσότερο πετρέλαιο και φυσικό αέριο από τις οκτώ μεγαλύτερες πολυεθνικές¹²⁵. Έχοντας λιγότερες ευκαιρίες για την απόκτηση νέων αποθεμάτων, οι υπεύθυνοι λήψης αποφάσεων σε ορισμένες πολυεθνικές εταιρείες έχουν αρχίσει να μεταθέτουν τα επιχειρηματικά τους μοντέλα προς την πώληση υπηρεσιών και τεχνολογίας στις

---

¹²⁵From PetroStrategies, Inc., quoting the Oil and Gas Journal, 15 Σεπτεμβρίου 2008, www.petrostrategies.org/Links/Worlds_Largest_Oil_and_Gas_Companies_Sites.htm. Οι αριθμοί αυτοί συγκεντρώνουν τα γνωστά αποθέματα πετρελαίου και φυσικού αερίου, εκ των οποίων οι περισσότερες από αυτές τις κρατικές εταιρείες έχουν και τα δύο. Βάσει του τύπου που χρησιμοποιείται ισχύει ότι 5,85 δισεκατομμύρια κυβικά πόδια αποθέματα φυσικού αερίου ισούνται με 1 εκατομμύριο βαρέλια πετρελαίου.

εθνικές πετρελαϊκές εταιρείες. Ίσως αυτό μπορεί να είναι το μόνο συγκριτικό πλεονέκτημα που τους έχει απομείνει.

Αυτή η μετατόπιση είναι σχετικά πρόσφατη. Αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην έντονη άνοδο των τιμών του πετρελαίου μεταξύ 2003 και 2008 και στις τεράστιες ευκαιρίες κέρδους που δημιούργησαν για τις κυβερνήσεις χωρών παραγωγής ενέργειας, όπως η Ρωσία, η Βενεζουέλα, η Νιγηρία, η Λιβύη, η Αγκόλα και η Αλγερία, φιλικές πολιτικές υπέρ υψηλότερων φόρων σε ξένες επιχειρήσεις, που δραστηριοποιούνται στον ενεργειακό τομέα και νομικών εντολών για περισσότερη κρατική ανάμειξη στην ανάπτυξη νέων πεδίων. Ειδικά στη Ρωσία και τη Λατινική Αμερική, οι πολιτικοί αξιωματούχοι δικαιολογούν συχνά αυτές τις κινήσεις ως μακρόπνοες διασφαλίσεις κατά της εκμετάλλευσης πόρων από τους ξένους. Αυτή η εξέλιξη άλλαξε θεμελιωδώς τη σχέση μεταξύ κυβερνήσεων και ιδιωτικών πετρελαϊκών εταιρειών.

Ορισμένες από τις πολυεθνικές εταιρείες που αναμένεται να “κατακτήσουν” τον κόσμο είναι οι εταιρείες ενέργειας, επιχειρήσεις που πρέπει τώρα να διαπραγματευτούν συμβατικούς όρους με ξένες κυβερνήσεις, οι οποίες κατέχουν μετοχές σε μερικούς από τους εμπορικούς αντιπάλους τους. Υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ αυτών των εθνικών εταιρειών πετρελαίου. Ορισμένες από αυτές είναι τα εθνικοποιημένα κατάλοιπα των πετρελαϊκών βιομηχανιών, που οι πολυεθνικές ανέπτυξαν πριν από πολλές δεκαετίες, ενώ άλλες είναι κρατικά δημιουργήματα. Δεν ανήκουν όλες εξ ολοκλήρου στο κράτος. Ορισμένες διαθέτουν πολύ μεγαλύτερη τεχνική ικανότητα από άλλες. Η λειτουργική ανεξαρτησία ποικίλλει σημαντικά, αλλά καμία δεν είναι απολύτως απρόσβλητη από την πολιτική παρέμβαση. Σαν σύνολο, υπονομεύουν την αύξηση της παγκόσμιας παραγωγής πετρελαίου, προσθέτοντας σταθερή ανοδική πίεση στις τιμές, ενώ μπορούν να απειλήσουν την πολιτική σταθερότητα των κυβερνήσεων στις οποίες ανήκουν.

4.2.2. Τα Κρατικά Επενδυτικά Ταμεία (ΚΕΤ)

Για να χρηματοδοτήσουν όλες αυτές τις κρατικές και κρατικά υποστηριζόμενες εταιρείες, οι κυβερνήσεις θα μπορούσαν απλά να τυπώσουν τα χρήματα που χρειάζονται, αλλά θα μείωναν την αξία των νομισμάτων τους, θα επηρέαζαν τον πληθωρισμό και θα υπονόμευαν την αξία των περιουσιακών τους στοιχείων. Για να πάρουν τα χρήματα απευθείας από τους κρατικούς προϋπολογισμούς, θα έπρεπε είτε να αυξήσουν τους φόρους είτε να ξοδέψουν λιγότερα χρήματα σε άλλα έργα, κάτι το οποίο θα έπληττε την δημοτικότητα της κυβέρνησης. Για τον λόγο αυτό δημιουργούν τα κρατικά επενδυτικά ταμεία (SWF). Πρόκειται για κρατικές ρευστοποιημένες πιστώσεις, που μπορούν να επενδυθούν στρατηγικά. Οι κυβερνήσεις μπορούν να χρησιμοποιήσουν τα κέρδη που παράγουν για πολιτικούς

σκοπούς. Μπορούν επίσης να χρησιμοποιήσουν τα ίδια τα κεφάλαια για να αγοράσουν μερίδια σε στρατηγικά πολύτιμες εταιρείες και ιδρύματα, κυρίως στο εξωτερικό¹²⁶. Μερικά από αυτά τα κεφάλαια δημιουργούνται από κυβερνήσεις που δεν ασκούν κρατικό καπιταλισμό. Έτσι βλέπουμε πως δεν είναι το εργαλείο που έχει σημασία, αλλά ο τρόπος με τον οποίο χρησιμοποιείται.

Τα κρατικά επενδυτικά ταμεία αντλούν το κεφάλαιό τους από τρεις κύριες πηγές. Πρώτον, υπάρχει το ξένο νόμισμα που κερδίζεται από την εξαγωγή φυσικών πόρων, κυρίως πετρελαίου και φυσικού αερίου, μια σημαντική πηγή εισοδήματος για τη Ρωσία, τα Αραβικά κράτη του Περσικού Κόλπου και αρκετές χώρες της Βόρειας Αφρικής. Δεύτερον, υπάρχουν τα επιπλέον μετρητά που απομένουν από το θετικό εμπορικό ισοζύγιο. Για παράδειγμα, η Κίνα χρηματοδοτεί κρατικά επενδυτικά ταμεία με το ξένο νόμισμα που κερδίζει εξάγοντας τεράστιους όγκους μεταποιημένων προϊόντων στις Ηνωμένες Πολιτείες, την Ευρώπη και την Ιαπωνία. Τα χρήματα μπορούν, επίσης, να προέρχονται από τα κέρδη που παράγουν κρατικές επιχειρήσεις, τα έσοδα από τις ιδιωτικοποιήσεις, τους φόρους που εισπράττουν οι κυβερνήσεις, οι οποίες δαπανούν λιγότερα από όσα εξοικονομούν, ή μέσω μεταβιβάσεων από κυβερνητικά συνταξιοδοτικά προγράμματα. Τρίτον, τα κρατικά επενδυτικά ταμεία χρηματοδοτούνται μερικές φορές μέσω άμεσων εφάπαξ μεταβιβάσεων από ομοσπονδιακό προϋπολογισμό ή από συναλλαγματικά αποθέματα.

Τα ΚΕΤ περιλαμβάνουν γενικά ένα φάσμα χρηματοοικονομικών περιουσιακών στοιχείων στα χαρτοφυλάκιά τους με διάφορους βαθμούς κινδύνου: ξένο νόμισμα, μετοχές, κρατικά και εταιρικά ομόλογα, πολύτιμα μέταλλα, ακίνητα και άλλα περιουσιακά στοιχεία. Αγοράζουν μερίδια (και μερικές φορές με πλειοψηφική ιδιοκτησία) εγχώριων και αλλοδαπών εταιρειών, μέσω hedge funds¹²⁷ και leveraged buyout¹²⁸. Αυτό που τα κάνει διαφορετικά, θέτοντας προκλήσεις στις ελεύθερες

---

¹²⁶Το ΔΝΤ ορίζει τα ΚΕΤ ως "επενδυτικά κεφάλαια ειδικού σκοπού ή διακανονισμούς που ανήκουν στην κυβέρνηση. Δημιουργούνται από τη γενική κυβέρνηση για μακροοικονομικούς σκοπούς. Τα ΚΕΤ διατηρούν ή διαχειρίζονται περιουσιακά στοιχεία για την επίτευξη οικονομικών στόχων και χρησιμοποιούν μια δέσμη επενδυτικών στρατηγικών που κατέχουν, επενδύοντας σε ξένα χρηματοοικονομικά περιουσιακά στοιχεία. Τα ΚΕΤ καθορίζονται συνήθως από τα πλεονάσματα του ισοζυγίου πληρωμών, τις επίσημες πράξεις συναλλάγματος, τα έσοδα από τις ιδιωτικοποιήσεις, τα δημοσιονομικά πλεονάσματα ή/και τα έσοδα που προέρχονται από τις εξαγωγές βασικών προϊόντων".

¹²⁷Ο ακριβής όρος αποδίδεται στα ελληνικά ως «αντισταθμιστικό αμοιβαίο κεφάλαιο υψηλού κινδύνου») είναι επενδυτικά κεφάλαια που μπορούν να ενσωματώνουν μια ευρύτερη γκάμα επενδύσεων και χρηματοοικονομικών προϊόντων σε σχέση με άλλα επενδυτικά μοντέλα. Αυτά όμως τα αμοιβαία κεφάλαια είναι διαθέσιμα μόνο σε συγκεκριμένους επενδυτές, όπως τα Ασφαλιστικά Ταμεία, Ιδρύματα, Πανεπιστημιακά κληροδοτήματα και επενδυτές με πολύ υψηλά ποσά προς επένδυση.

¹²⁸Η εξαγορά με leveraged buyout είναι μια χρηματοοικονομική συναλλαγή στην οποία μια εταιρεία αγοράζεται με συνδυασμό μετοχών και χρέους, έτσι ώστε η ταμειακή ροή της εταιρείας να είναι η ασφάλεια που χρησιμοποιείται για την εξασφάλιση και την αποπληρωμή των δανεισμένων χρημάτων.

αγορές, είναι ότι εκείνοι που διαχειρίζονται τις επενδύσεις τους δεν λογοδοτούν στους μετόχους. Ένα κρατικό επενδυτικό ταμείο έχει έναν μόνο φορέα, την κυβέρνηση.

Επίσης, τα ΚΕΤ δεν είναι τραπεζικοί λογαριασμοί ταμειευτηρίου, που κερδίζουν ένα μέτριο επιτόκιο. Είναι επενδυτικά οχήματα που αναλαμβάνουν σημαντικούς κινδύνους για τη μεγιστοποίηση των αποδόσεων. Διακρίνονται από τις κεντρικές τράπεζες που αποφεύγουν τον κίνδυνο κρατώντας ρευστά διαθέσιμα σε ξένο συνάλλαγμα και πραγματοποιούν βραχυπρόθεσμες επενδύσεις σε περιουσιακά στοιχεία χαμηλής απόδοσης, όπως τα κρατικά ομόλογα και τα money-market instruments¹²⁹. Το ΔΝΤ συνιστά στις κεντρικές τράπεζες να διατηρούν αρκετά μετρητά για να καλύψουν εισαγωγές τριών έως τεσσάρων μηνών. Τα κρατικά επενδυτικά ταμεία έχουν συχνά μακροπρόθεσμες προοπτικές και μπορούν να συγκεντρώσουν καθαρή αξία που υπερβαίνει κατά πολύ οποιαδήποτε βραχυπρόθεσμη κυβερνητική ανάγκη για επιπρόσθετη ρευστότητα ή διαχείριση συναλλαγματικών ισοτιμιών.

Τα ΚΕΤ δεν δημιουργήθηκαν τώρα. Εμφανίστηκαν μισό αιώνα πριν, όταν το 1953, οκτώ χρόνια πριν το Κουβέιτ κερδίσει την ανεξαρτησία του, οι Βρετανοί διοικητές του δημιούργησαν την «Kuwait Investment Authority», πλέον το τέταρτο μεγαλύτερο ΚΕΤ στον κόσμο. Το «Abu Dhabi Investment Authority», το «Singapore's Government Investment Corporation» και άλλα σημαντικά ταμεία δημιουργήθηκαν στη δεκαετία του 1970 και του 1980, αλλά ήταν το 2005 που χρησιμοποιήθηκε ο όρος ΚΕΤ, όταν η αυξανόμενη σημασία τους για την παγκόσμια οικονομία άρχισε να γίνεται εμφανής¹³⁰. Αρκετές άλλες χώρες δημιούργησαν ΚΕΤ. Το Κατάρ το 2003, η Αυστραλία το 2004, η Νότια Κορέα το 2005, το Βιετνάμ, η Λιβύη και το Ντουμπάι το 2006 και η Ρωσία το 2008¹³¹. Σε μια περίοδο παγκόσμιας ύφεσης, η Βραζιλία ανακοίνωσε σχέδια για το πρώτο της ΚΕΤ το 2009. Σήμερα υπάρχουν περίπου πενήντα κρατικά επενδυτικά ταμεία, τουλάχιστον τα μισά από τα οποία έχουν δημιουργηθεί μετά το 2000, σε πολλές περιπτώσεις από τις τεράστιες δεξαμενές ξένου συναλλάγματος που έχουν συλλέξει οι εξαγωγείς των αναδυόμενων αγορών. Το ΔΝΤ εκτιμά ότι τα αποθεματικά αυτά τριπλασιάστηκαν σε περισσότερα από 6 τρισεκατομμύρια δολάρια μεταξύ 2001 και 2007. Μόνο η Κίνα ελέγχει περίπου το ένα τρίτο αυτού του συνόλου.

---

¹²⁹ Καθώς το χρήμα έγινε εμπόρευμα, η χρηματαγορά κατέστη μια συνιστώσα των χρηματοπιστωτικών αγορών για περιουσιακά στοιχεία που εμπλέκονται σε βραχυπρόθεσμο δανεισμό, δανεισμό, αγορά και πώληση με αρχική διάρκεια ενός έτους ή μικρότερες. Η διαπραγμάτευση στις χρηματαγορές πραγματοποιείται σε τιμές χονδρικής.

¹³⁰ Ο όρος κρατικό επενδυτικό ταμείο πρωτοεμφανίζεται από τον Andrew Rozanov του State Street Global Advisors στο άρθρο του "Who Controls the Wealth of Nations?" Central Banking Journal 15, no. 4 (Νοέμβριος 2005), σελ. 52-57.

¹³¹ "Fund Rankings," Sovereign Wealth Fund Institute, <http://www.swfinstitute.org/funds.php>.

Σε αντίθεση με τις περισσότερες κρατικές και εθνικές εταιρείες, τα κρατικά επενδυτικά ταμεία κάθε λογής υπέστησαν τεράστιο χτύπημα κατά τη διάρκεια της «δυτικής» οικονομικής κρίσης. Λίγα έχουν ανακάμψει και άλλα αγωνίζονται να αναδιοργανώσουν τα περιουσιακά τους στοιχεία. Κάποια είχαν τις μεγαλύτερες απώλειες από επενδύσεις σε δυτικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Με το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης, κάποια κράτη ενίσχυσαν τον επιχειρησιακό έλεγχο στα ΚΕΤ από κρατικούς αξιωματούχους.

Υπάρχουν διάφοροι λόγοι για τους οποίους οι κυβερνήσεις δημιουργούν και χρησιμοποιούν κρατικά επενδυτικά ταμεία. Πρώτον, σε χώρες που εξάγουν μεγάλες ποσότητες πετρελαίου, φυσικού αερίου, μετάλλων, ορυκτών και άλλων, τα κεφάλαια αυτά μπορούν να συμβάλουν στη μετατροπή των πεπερασμένων, μη ανανεώσιμων περιουσιακών στοιχείων που βρίσκονται βαθιά στο έδαφος σε χρηματοοικονομικά περιουσιακά στοιχεία τα οποία, εάν διαχειριστούν με έξυπνο τρόπο, μπορούν να παράγουν πλούτο επ' αόριστον. Μπορούν, επίσης, να βοηθήσουν τις κυβερνήσεις να επιβιώσουν της φυσικής αστάθειας των τιμών των βασικών εμπορευμάτων. Κάποια αραβικά κράτη του Περσικού Κόλπου βίωσαν τα προβλήματα της στρατηγικής αυτής, όταν στα μέσα της δεκαετίας του 1970 αυξήθηκαν σημαντικά οι κρατικές δαπάνες λόγω της αύξησης των τιμών του πετρελαίου. Όμως, καθώς οι τιμές του πετρελαίου βρέθηκαν σε νέα χαμηλά επίπεδα τη δεκαετία του 1980, τα προβλήματα στον προϋπολογισμό τους πολλαπλασιάστηκαν.

Δεύτερον, η ξαφνική εισροή μεγάλων χρηματικών ποσών από τα κέρδη των εξαγωγών ή τα δημοσιονομικά πλεονάσματα μπορεί να τροφοδοτήσουν τον πληθωρισμό, να αποδυναμώσουν το τοπικό νόμισμα μέσω της υπερπροσφοράς συναλλαγματικών ισοτιμιών και να δημιουργήσουν καταναλωτικές φούσκες. Αυτά τα κεφάλαια μπορούν να παρέχουν στις κυβερνήσεις χρήμα, όταν το χρειάζονται για να περιορίσουν τις ζημιές από την αιφνίδια αποχώρηση κεφαλαίων από τη χώρα. Τα αποθεματικά του ΚΕΤ μπορούν να συμβάλουν στην παροχή δημοσιονομικών κινήτρων για την τόνωση της οικονομικής ζήτησης, τη διατήρηση θέσεων εργασίας και τη διάσωση προβληματικών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων. Σε ακραίες περιπτώσεις, τα κρατικά επενδυτικά ταμεία μπορούν να βοηθήσουν μια κυβέρνηση να αποφύγει να ζητήσει βοήθεια από το ΔΝΤ, ενθαρρύνοντας τους ξένους επενδυτές να μην φύγουν.

Τα κρατικά επενδυτικά ταμεία τείνουν να είναι τόσο διαφανή ή μυστικά, όσο και οι εκάστοτε κυβερνήσεις τους¹³². Το κυβερνητικό συνταξιοδοτικό ταμείο της Νορβηγίας (NGPF) επιβλέπει τον τεράστιο πετρελαϊκό πλούτο της χώρας και

---

¹³²Edwin M. Truman's Sovereign Wealth Funds: The Need for Greater Transparency and Accountability, a policy brief for the Peterson Institute of International Economics, Washington, D.C., Αύγουστος 2007.

αποτελεί το καλύτερο παράδειγμα ενός διαφανούς μεγάλου ταμείου κρατικών επενδύσεων. Στην πραγματικότητα, είναι αναμφισβήτητα πιο διαφανές, πιο υπεύθυνο και έχει σαφέστερες δομές διακυβέρνησης από πολλούς ιδιώτες επενδυτές. Το ταμείο απασχολεί 120 επαγγελματίες επενδύσεων και δημοσιεύει τακτικές εκθέσεις, οι οποίες παρέχουν λεπτομέρειες για τα περιουσιακά στοιχεία που διαχειρίζεται, σε ποια νομίσματα και σε ποιες εταιρείες. Αναφέρει τις επενδυτικές του αποδόσεις και απαριθμεί τις δυτικές εταιρείες, στις οποίες δεν θα επενδύσει για ηθικούς λόγους.

Άλλα ΚΕΤ λειτουργούν με περισσότερη μυστικότητα. Οι περισσότεροι αναλυτές εκτιμούν ότι το Abu Dhabi Investment Authority (ADIA) είναι το μεγαλύτερο κρατικό επενδυτικό ίδρυμα στον κόσμο¹³³. Τα μετρητά του προέρχονται σχεδόν εξ ολοκλήρου από τις εξαγωγές πετρελαίου, ενώ ποτέ δεν δημοσίευσε έγγραφα που αποκαλύπτουν ακριβώς πόσο μεγάλο είναι, σε ποιες χώρες και ποιους οικονομικούς τομείς επενδύει. Η διοίκησή του έδωσε τις πρώτες δημόσιες συνεντεύξεις το 2008, αποκαλύπτοντας ότι είχε κατά μέσο όρο 10% ετήσιες αποδόσεις για περισσότερα από είκοσι χρόνια και έχει επενδύσει πάνω από το ήμισυ των κεφαλαίων του σε μετοχές σε αναπτυσσόμενες αγορές¹³⁴.

Η Κίνα δημιούργησε το «China Investment Corporation» (CIC) τον Σεπτέμβριο του 2007 με 200 δισεκατομμύρια δολάρια από τα τεράστια συναλλαγματικά αποθέματα της κινεζικής κεντρικής τράπεζας. Το «CIC» συνδέεται στενά με το υπουργείο Οικονομικών της Κίνας και εποπτεύεται από διαχειριστές που λογοδοτούν απευθείας στον Πρωθυπουργό Li Keqiang. Το «CIC» δεν δημοσιεύει σχεδόν καθόλου πληροφορίες σχετικά με τις επενδυτικές διαδικασίες ή τη στρατηγική λήψης αποφάσεων. Το ταμείο φαίνεται να επενδύει πολλά από τα χρήματά του στην Κίνα, αλλά προκάλεσε πρωτοσέλιδα σε όλο τον κόσμο επενδύοντας 3 δισ. δολαρίων στην ιδιωτική εταιρεία μετοχικού κεφαλαίου του ομίλου Blackstone (Μάιος 2007) και 5 δισ. δολαρίων στην Morgan Stanley (Δεκέμβριος 2007). Ένα δεύτερο μεγάλο κινεζικό κρατικό επενδυτικό ταμείο, το «State Administration of Foreign Exchange» (SAFE) διαχειρίζεται το μεγαλύτερο μέρος των αποθεμάτων της Κίνας από το 1997, αλλά έχει επίσης επενδύσει σε παγκόσμιες μετοχές με την αγορά μετοχών ύψους 2,8 δισεκατομμυρίων δολαρίων στη γαλλική πετρελαϊκή εταιρεία Total τον Απρίλιο 2008. Φαίνεται να υπέστη μεγάλες απώλειες αγοράζοντας ένα κομμάτι της αμερικανικής τράπεζας Washington Mutual μέσω αμερικανικού διαμεσολαβητή, αλλά οι λεπτομέρειες είναι ασαφείς, επειδή οι πρακτικές διαχείρισης του «SAFE» είναι ακόμη πιο σκοτεινές από του «CIC».

---

¹³³Σύμφωνα με το Ινστιτούτο Κρατικών Επενδυτικών Ταμείων και τις Διεθνείς Χρηματοπιστωτικές Υπηρεσίες του Λονδίνου, οι οποίες παρακολουθούν τον κόσμο των ΚΕΤ σε λεπτομερή και καθημερινή βάση.

¹³⁴Emily Thornton and Stanley Reed, "Inside the Abu Dhabi Investment Authority," BusinessWeek, 6 Ιουνίου 2008, http://www.businessweek.com/globalbiz/content/jun2008/gb2008065_742165.htm.

Δυστυχώς για τους υποστηρικτές τους, τα μεγαλύτερα κρατικά επενδυτικά ταμεία βρίσκονται σε αυταρχικές κρατικές κεφαλαιαγορές, όπως το Αμπού Ντάμπι, η Σαουδική Αραβία, η Κίνα και η Ρωσία. Αυτή η έλλειψη διαφάνειας, συμπεριλαμβανομένης της μυστικότητας σχετικά με την έκταση των ζημιών κατά τη διάρκεια της χρηματοπιστωτικής κρίσης και της παγκόσμιας ύφεσης κατά τα έτη 2008 και 2009, περιπλέκει τις προσπάθειες για τη μέτρηση των σχετικών μεγεθών τους. Ωστόσο, αρκετές ανεξάρτητες πηγές έχουν κατασκευάσει εκτιμήσεις με βάση διαθέσιμα στοιχεία και γνωρίζουμε ότι ορισμένα ΚΕΤ υπέστησαν μεγάλες απώλειες, επενδύοντας δεκάδες δισεκατομμύρια δολάρια σε τράπεζες πριν από την έκφραση της έκτασης της τραπεζικής κρίσης¹³⁵.

Η Κίνα και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, έχοντας 5 ΚΕΤ η κάθε χώρα, ελέγχουν πιθανώς περισσότερο από το 40% όλων των περιουσιακών στοιχείων των ΚΕΤ παγκοσμίως. Η Σαουδική Αραβία, η Νορβηγία, το Κουβέιτ και η Ρωσία ελέγχουν το υπόλοιπο 40%. Οι περισσότερες από αυτές τις χώρες βρίσκονται στην καπιταλιστική πλευρά του φάσματος της αγοράς.

Τα κρατικά επενδυτικά ταμεία ενδέχεται να διαδραματίσουν σταθερά αυξανόμενο ρόλο στην παγκόσμια οικονομία. Στις αρχές του 2008, πριν από την εμφάνιση των επιπτώσεων της παγκόσμιας κρίσης, εκτιμάται ότι τα ΚΕΤ ανήλθαν σε 4 τρισεκατομμύρια δολάρια συνολικά. Τον Ιανουάριο του 2009, με το βάθος της ύφεσης να είναι ακόμη ασαφές, οι εκτιμήσεις μειώθηκαν μεταξύ 2,5 και 3,5 τρισεκατομμυρίων δολαρίων, ποσό που είναι ακόμα μεγαλύτερο από την αξία όλων των παγκόσμιων περιουσιακών στοιχείων των ιδιωτικών κεφαλαίων και των hedge funds.

4.3 Ο ρωσικός κρατικός καπιταλισμός

Όπως αναφέραμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο ο μελετητής Andrey Kazantsev υποστηρίζει ότι «το αέριο είναι ραχοκοκαλιά, όχι μόνο της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, αλλά και του εσωτερικού πολιτικού της συστήματος».

---

¹³⁵ Οι προβληματικές δυτικές τράπεζες που έλαβαν τις μεγαλύτερες οικονομικές ενισχύσεις από τα ΚΕΤ ήταν η Citigroup, η οποία έλαβε 6,8 δισ. δολάρια από το GIC της Σιγκαπούρης, 7,6 δισ. δολάρια από το Αμπού Ντάμπι και 7,7 δισ. δολάρια από την επενδυτική αρχή του Κουβέιτ (KIA), τη Merrill Lynch, η οποία έλαβε 5 δισεκατομμύρια δολάρια από το Temasek της Σιγκαπούρης, 3,4 δισεκατομμύρια δολάρια από το KIA του Κουβέιτ και 2 δισεκατομμύρια δολάρια από την Investment Corporation της Νότιας Κορέας, συνολικά ισοδύναμο με το 22,5% των μετοχών της. Η UBS, η οποία έλαβε 9,8 δισεκατομμύρια δολάρια από το GIC της Σιγκαπούρης και 1,8 δισεκατομμύρια δολάρια από την SAMA, το οποίο αντιστοιχεί σε ποσοστό 10,6% και η Morgan Stanley, στην οποία η China Investment Corporation επένδυσε 5 δισεκατομμύρια δολάρια για ένα μερίδιο 9,9 %. Συνολικά, τα ΚΕΤ εισήγαγαν πάνω από 60 δισεκατομμύρια δολάρια σε δυτικούς ιδιωτικούς χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς μεταξύ Μαρτίου και Ιουνίου 2008.

Ο ρωσικός κρατικός καπιταλισμός προσπαθεί να διαχειριστεί την απόδοση των αγορών, αλλά όταν τα πράγματα αρχίζουν να πηγαίνουν άσχημα αποδίδει την ευθύνη σε διαθέσιμους αποδιοπομπαίους τράγους. Το Κρεμλίνο βασίζεται τόσο στην άμεση κυβερνητική παρέμβαση σε βασικούς τομείς της ρωσικής οικονομίας, όσο και στον έλεγχο των πολιτικά συνδεδεμένων επιχειρηματιών για την προώθηση των πολιτικών και εμπορικών συμφερόντων του ρωσικού κράτους και εκείνων που το κυβερνούν. Ωστόσο, οι πολιτικοί ηγέτες της Ρωσίας δεν ενδιαφέρονται για την επιστροφή στον κεντρικό οικονομικό σχεδιασμό του σοβιετικού τύπου. Ως πρόεδρος από το 2000 έως το 2008, ο Putin ήταν ο κύριος αρχιτέκτονας της σημερινής πολιτικής και οικονομικής δομής της χώρας του. Τώρα, ως πρωθυπουργός, επιβεβαίωσε επανειλημμένα την πεποίθησή του ότι μόνο ο καπιταλισμός -σε αυτή την περίπτωση ο κρατικός καπιταλισμός- μπορεί να δημιουργήσει ευημερία στη Ρωσία και να αποκαταστήσει τη μεγάλη ισχύ της χώρας.

Ο κρατικός καπιταλισμός στη Ρωσία εδραιώθηκε και αναπτύχθηκε σε σύντομο χρονικό διάστημα. Κατά την διάρκεια της χαοτικής πρώτης μεταπολεμικής δεκαετίας, η αδύναμη κυβέρνηση του Boris Yeltsin, αφέθηκε στο έλεος των ολιγαρχών, οι οποίοι του πρόσφεραν οικονομικές και άλλες μορφές υποστήριξης, σε αντάλλαγμα της ευκαιρίας να αγοράσουν πολύτιμους εθνικούς πόρους και άλλα περιουσιακά στοιχεία σε απίστευτα χαμηλές τιμές. Στη δεύτερη δεκαετία, η ισορροπία δυνάμεων μεταφέρθηκε ξανά προς το κράτος, καθώς η οικονομική ανάπτυξη, που τροφοδοτήθηκε (σε μεγάλο βαθμό, αλλά όχι αποκλειστικά) από μια απότομη άνοδο των τιμών του πετρελαίου, επέτρεψε στον Vladimir Putin να παραγκωνίσει τους ολιγάρχες, διευρύνοντας τον κρατικό έλεγχο πολλών περιουσιακών στοιχείων και να τα χρησιμοποιήσει για να προωθήσει την εσωτερική πολιτική του ατζέντα, καθώς και τα διεθνή συμφέροντα της Ρωσίας. Η επέκταση της κρατικής εξουσίας δεν είναι πουθενά αλλού πιο προφανής από ό,τι στον ενεργειακό τομέα.

Η πολιτική ελίτ της Ρωσίας εφαρμόζει τώρα μια μορφή εθνικισμού των πόρων, αντιμετωπίζοντας τα τεράστια αποθέματα πετρελαίου και φυσικού αερίου της χώρας ως εργαλεία, που μπορούν να βοηθήσουν στην προστασία της οικονομικής και πολιτικής ανεξαρτησίας της, αλλά και να σχεδιάσουν τη ρωσική εξωτερική πολιτική. Η Gazprom αντιπροσωπεύει σχεδόν το 90% της παραγωγής φυσικού αερίου της Ρωσίας. Αν και το κράτος εξακολουθούσε να ελέγχει τη διαχείριση και τις ταμειακές ροές της εταιρείας, όταν ο Putin εξελέγη για πρώτη φορά πρόεδρος το 2000, η άμεση συμμετοχή της κυβέρνησης στη Gazprom είχε πέσει κάτω από το 50%. Μέχρι τη στιγμή που ο Putin πέρασε την προεδρία στον επιλεγμένο διάδοχό του Dmitry Medvedev και ανέλαβε το ρόλο του πρωθυπουργού, η Gazprom ήταν και πάλι σε κρατικά χέρια και κατείχε επίσημα το μονοπώλιο στις εξαγωγές φυσικού

αερίου. Κατά τη διάρκεια της προεδρίας του Putin, το κράτος επέκτεινε τον έλεγχο του στην τεράστια παραγωγή πετρελαίου της Ρωσίας από λιγότερο από 10% σε σχεδόν 50%.

Από το 2003, η ρωσική κυβέρνηση άσκησε νομική και ρυθμιστική πίεση στις ξένες και τις εγχώριες εταιρείες ενέργειας, για να ωθήσει τη Gazprom και τον κρατικό πετρελαϊκό πρωτοπόρο, τη Rosneft, σε δεσπόζουσες θέσεις στον ενεργειακό τομέα της χώρας. Η κυβέρνηση του Putin χρησιμοποίησε ένα κανονιστικό πλαίσιο για να αναγκάσει τις ξένες εταιρείες να παραδώσουν τον έλεγχο πολύτιμων έργων. Επίσης, ένας αναδυόμενος εγχώριος γίγαντας, η Yukos Oil Company, διαλύθηκε όταν ο πρόεδρος της, Mikhail Khodorkovsky σχεδίαζε να κατασκευάσει έναν ανεξάρτητο αγωγό προς την Κίνα, και επεδίωξε να συγχωνευθεί με μια ξένη πετρελαϊκή εταιρεία, αρχίζοντας έτσι να γράφει μια ανεξάρτητη πολιτική πορεία. Η κρατικοκαπιταλιστική τάση, όμως, δύσκολα θα περιοριζόταν μόνο στο πετρέλαιο και το φυσικό αέριο. Στον τομέα της αεροδιαστημικής, της ναυπηγικής βιομηχανίας, των εξαγωγών όπλων, της πολιτικής πυρηνικής ενέργειας και άλλων κλάδων προηγμένης τεχνολογίας, το Κρεμλίνο δημιούργησε νέες κρατικές εταιρείες ελέγχου και μια ειδική κατηγορία κρατικών εταιρειών με δυναμικό χαρακτήρα για να ενισχύσουν την κυριαρχία τους και να επιτύχουν έσοδα για εκείνους που τις ελέγχουν.

Υπάρχουν πολλές αλληλοκαλύψεις μεταξύ πολιτικών και οικονομικών ελίτ σε πολλές χώρες, αλλά η Ρωσία είναι μια ακραία περίπτωση. Προτού γίνει πρόεδρος της Ρωσίας, ο Dmitry Medvedev υπηρέτησε ταυτόχρονα ως πρώτος αναπληρωτής πρωθυπουργός και πρόεδρος της Gazprom. Όταν έφυγε, αντικαταστάθηκε στη Gazprom από τον τότε πρωθυπουργό, Viktor Zubkov. Ο Πούτιν ως πρωθυπουργός είναι και πρόεδρος της κρατικής τράπεζας ανάπτυξης Vnesheconombank (VEB), ενός από τα σημαντικότερα εργαλεία του κράτους στη διαχείριση των συνεπειών της χρηματοπιστωτικής κρίσης. Ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Igor Sechin, ένας βασικός βοηθός του Putin που πρωτοστάτησε της επίθεσης στην Yukos Oil Company, είναι πρόεδρος της κρατικής πετρελαϊκής εταιρείας Rosneft. Ο αναπληρωτής πρωθυπουργός Sergei Ivanov προεδρεύει του συμβουλίου της κρατικής εταιρείας Unified Aircraft Company και ο υπουργός Οικονομικών Alexei Kudrin είναι ο πρόεδρος της Alrosa, του δεύτερου μεγαλύτερου παραγωγού διαμαντιών στον κόσμο. Ο Sergei Chemezov, επικεφαλής της ραγδαία αναπτυσσόμενης κρατικής εταιρείας ρωσικών τεχνολογιών, και ο Vladimir Yakunin, ο οποίος προεδρεύει του μονοπωλίου των ρωσικών σιδηροδρόμων, είναι φίλοι και πρώην συνάδελφοι του Putin. Ο Alexander Voloshin από επικεφαλής του προσωπικού του Κρεμλίνου, έγινε πρόεδρος του πρώην κρατικού μονοπωλίου ηλεκτρικής ενέργειας RAO UES και πρόεδρος της Norilsk Nickel, μιας εταιρείας που ελέγχει το ένα πέμπτο του νικελίου παγκοσμίως (ζωτικής σημασίας για την παραγωγή χάλυβα και αυτοκινήτων) καθώς και το ήμισυ του παλλαδίου. Προτού

υπηρετήσει ως CEO της Norilsk, ο Vladimir Strzhalkovsky ήταν πρώην πράκτορας της κρατικής ασφάλειας.

Πέραν των ανεπίσημων δεσμών, ο εκτεταμένος έλεγχος της οικονομίας της Ρωσίας διατυπώθηκε σε νόμο του 2008, που χαρακτηρίζει σαράντα δύο «στρατηγικούς» οικονομικούς τομείς στους οποίους εφαρμόζονται περιορισμοί στις ξένες επενδύσεις. Για να αγοράσουν μεγάλες συμμετοχές σε ρωσικές εταιρείες σε αυτούς τους τομείς, οι ξένοι επενδυτές πρέπει να έχουν έγκριση από πρωθυπουργική επιτροπή. Οι κανόνες είναι ιδιαίτερα αυστηροί για σχεδόν κάθε πολύτιμο πόρο που πρέπει να παρθεί από το έδαφος. Χωρίς ειδική έγκριση, κανένας ξένος επενδυτής δεν μπορεί να κατέχει περισσότερο από το 10% συμμετοχής σε οποιαδήποτε ρωσική εταιρεία που ελέγχει ένα πεδίο που περιέχει πάνω από 70 εκατομμύρια τόνους πετρελαίου, 50 δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα φυσικού αερίου, 1,6 εκατομμύρια ουγκιές χρυσού ή 500.000 τόνους χαλκού. Πεδία που περιέχουν άλλα σπάνια μέταλλα ή ορυκτά στρατιωτικής χρήσεως περιορίζονται επίσης.

Έχοντας επίγνωση του γεγονότος ότι το κράτος δεν μπορεί να διαχειριστεί πλήρως την ανάπτυξη κάθε οικονομικού τομέα και ότι η ζήτηση των καταναλωτών τροφοδοτείται καλύτερα από τις ελεύθερες αγορές, η πολιτική ελίτ της Ρωσίας επιτρέπει σε πολλά μεγάλα τμήματα της εγχώριας οικονομίας να παραμείνουν σχετικά ανοικτά για ιδιωτικές (συμπεριλαμβανομένων ξένων) επενδύσεις. Οι τομείς που βασίζονται στους καταναλωτές, όπως η λιανική, οι κατασκευές, η ακίνητη περιουσία, η αυτοκινητοβιομηχανία και οι ασύρματες τηλεπικοινωνίες, είναι ως επί το πλείστον απαλλαγμένες από άμεση πολιτική παρέμβαση. Σε πολλές περιπτώσεις, οι πολιτικοί αξιωματούχοι έχουν διαπιστώσει ότι είναι καλύτερο να ελέγχουν όσους διαχειρίζονται μια εταιρεία, παρά να έχουν άμεση και δημόσια ευθύνη για την απόδοση αυτής.

Οι πολιτικοί αξιωματούχοι και οι ολιγάρχες εξυπηρετούν σαφώς ο ένας τα συμφέροντα του άλλου, αν και στην εποχή του Putin, οι ανάγκες του κράτους θα έχουν πάντα προτεραιότητα. Κατά τους πρώτους μήνες της προεδρίας του, ο Putin συγκέντρωσε τους περισσότερους ολιγάρχες και ανακοίνωσε τους νέους κανόνες της Ρωσίας. Το κράτος θα επέτρεπε σε όσους έπαιζαν υπό αυτούς τους κανόνες, να διατηρούν τον πλούτο που είχαν συγκεντρώσει (συχνά κάτω από σκοτεινές συνθήκες) και θα στήριζε τις επιχειρηματικές τους δραστηριότητες στο εσωτερικό και στο εξωτερικό. Σε αντάλλαγμα, οι ολιγάρχες απέκλειαν κάθε ανεξάρτητο ρόλο στη ρωσική πολιτική και, όταν αυτό ήταν απαραίτητο, τα συμφέροντά τους θα υποτάσσονταν σε εκείνα του κράτους. Οι ολιγάρχες, που αρνήθηκαν να δεχτούν αυτή τη νέα ρύθμιση, εξορίστηκαν ή δέχθηκαν άμεση επίθεση από τις υπηρεσίες ασφαλείας της Ρωσίας ή εκτενείς οικονομικούς ελέγχους από τις αρμόδιες αρχές, που κάποιους τους οδήγησαν στη φυλακή. Οι περισσότεροι από αυτούς, όμως, τήρησαν την άτυπη αυτή συμφωνία, καθώς τα οφέλη της αποδοχής της κρατικής

κυριαρχίας είναι σημαντικά. Οι ρώσοι κυβερνητικοί αξιωματούχοι, όχι μόνο επέτρεψαν σε αυτούς τους ολιγάρχες να παραμείνουν πλούσιοι, αλλά χρησιμοποίησαν την πολιτική εξουσία του κράτους για να τους βοηθήσουν να κερδίσουν συμβάσεις τηλεπικοινωνιών, ενέργειας και κατασκευών στη Μέση Ανατολή, την Ευρώπη, την Ασία και την Αμερική.

Μάλιστα, για να αποδείξουν την πίστη τους μερικοί από τους ολιγάρχες έχουν επενδύσει οικονομικούς πόρους σε έργα κοινοτικής ανάπτυξης σε περιοχές, που πλήττονται σκληρά από την οικονομική επιβράδυνση της Ρωσίας και έχουν δεσμευθεί να επενδύσουν σε επιχειρήσεις που υποστηρίζονται από το κράτος, γνωρίζοντας παρά ταύτα ότι θα χάσουν χρήματα. Οι ρωσικές εταιρείες, ιδιαίτερα αυτές που ανήκουν άμεσα ή έμμεσα στους ολιγάρχες, αναμένεται να κάνουν ό, τι μπορούν για να προστατεύσουν τις θέσεις εργασίας, προκειμένου να αποφευχθούν οι δημόσιες διαμαρτυρίες που μπορούν να βλάψουν τη δημοτικότητα της κυβέρνησης. Καθώς η οικονομική κρίση σάρωσε τις βιομηχανικές πόλεις και όσες είχαν ορυχεία και διάφορα μέταλλα το 2008 και το 2009, οι επιχειρήσεις ανέστειλαν τα επιχειρηματικά τους πλάνα, μείωσαν τους μισθούς και ώθησαν τους εργαζόμενους μεγαλύτερης ηλικίας σε πρόωρη συνταξιοδότηση ή τους νέους σε θέσεις εργασίας έργων "κοινωνικής ευθύνης", ώστε να αποτρέψουν την κοινωνική αναταραχή πριν καν αυτή ξεκινήσει.

Χαρακτηριστικό είναι αυτό που συνέβη τον Ιούνιο του 2009, όταν ο Putin πέταξε με ελικόπτερο στην πόλη Ρίκαλγονο, περίπου 150 μίλια νοτιοανατολικά της Αγίας Πετρούπολης, για να πείσει τον ολιγάρχη Oleg Deripaska να ανοίξει ξανά ένα εργοστάσιο τσιμέντου, που έκλεισε προσωρινά για να μειώσει το κόστος. Οι εργαζόμενοι που είχαν απολυθεί διαμαρτύρονταν και ο Putin μετέβη στην πόλη, ώστε να «επιπλήξει» τον Oleg Deripaska και άλλους τοπικούς επιχειρηματικούς ηγέτες για την αποτυχία τους να προστατεύσουν τις τοπικές θέσεις εργασίας. Με τις κάμερες τηλεοπτικών καναλιών να παρευρίσκονται στο σημείο, ο Putin έδωσε ένα στυλό στον Deripaska και τον διέταξε να υπογράψει μια συμφωνία για να ανοίξει εκ νέου το εργοστάσιο, καθώς και να πληρώσει τους υπαλλήλους του την ίδια ημέρα. Ο Oleg Deripaska υπέγραψε, ο Πούτιν πήρε πίσω το στυλό του και οι εργαζόμενοι πληρώθηκαν αμέσως με μετρητά, τα οποία η κυβέρνηση είχε ήδη μεταφέρει στον κρατικό τραπεζικό λογαριασμό της εταιρείας.

Το να επιτρέπεται σε ολιγάρχες να διαχειρίζονται μεγάλες εταιρείες βοηθά τη ρωσική κυβέρνηση να ασκεί τον κρατικό καπιταλισμό χωρίς να δέχεται άμεση ευθύνη, όταν οι εργαζόμενοι χάνουν τη δουλειά τους. Από την άλλη πλευρά, μια κυβέρνηση που αγωνίζεται να περιορίσει τις απώλειες σε μια διαφοροποιημένη οικονομία, η οποία δέχεται ένα μεγάλο χτύπημα, όπως έκανε η Ρωσία το 2009, πρέπει να συγκεντρώσει όσο το δυνατόν περισσότερα χρήματα. Η άνοδος των τιμών του πετρελαίου μεταξύ 2003 και 2008 βοήθησε τη Ρωσία να δημιουργήσει ξένα

αποθεματικά, εκτιμώμενα σε 600 δισεκατομμύρια δολάρια. Όμως, η επείγουσα ανάγκη να υπερασπιστεί την αξία του ρουβλίου και να βοηθήσει τις ρωσικές εταιρείες να πληρώσουν τα εξωτερικά τους χρέη, μείωσε το αποθεματικό αυτό στο ένα τρίτο, κατά τους τελευταίους τέσσερις μήνες του 2008. Παίζοντας τον ρόλο του υπερήρωα και τη διάσωση των εργατών της πόλης Pikalovo, ο Putin ώθησε τους υπαλλήλους άλλων «ασταθών» εταιρειών να προκαλέσουν αρκετά προβλήματα, ζητώντας αντίστοιχη παρέμβαση και αντιμετώπιση.

Αυτό δεν είναι το μοναδικό παράδειγμα της δυσλειτουργίας που μπορεί να πλήξει μια κρατικο-καπιταλιστική κυβέρνηση όταν τα πράγματα πάνε στραβά. Καθώς η ρωσική οικονομία απέτυχε να ανταποκριθεί γρήγορα στις κρατικές προσπάθειες τεχνητής αναζωογόνησης, η κυβέρνηση ανάγκασε τις τράπεζες να επεκτείνουν τα δάνεια. Ο Putin όρισε τα "αποδεκτά" επιτόκια δανεισμού στις τράπεζες και προειδοποίησε τα στελέχη των τραπεζών να μην σταματήσουν μέχρι να δανείσουν όλα τα κρατικά κεφάλαια που τους είχαν δοθεί. Την ίδια στιγμή, η ρωσική κυβέρνηση προειδοποιούσε τις τράπεζες να προφυλαχθούν από την αύξηση των επισφαλών δανείων. Το 2009 οι ρωσικές τράπεζες προσέφυγαν δικαστικώς εναντίον μεγάλου αριθμού δανειοληπτών που είχαν αθετήσει τα δάνεια, γνωρίζοντας ότι αναγκάζοντας μια επιχείρηση που απασχολεί μεγάλο αριθμό ανθρώπων σε πτώχευση θα μπορούσε να προκαλέσει δημόσιες διαμαρτυρίες και κατά συνέπεια μια «ξαφνική» επίσκεψη από τον πρωθυπουργό.

Ο κρατικός καπιταλισμός του ρωσικού τύπου μπορεί επίσης να δημιουργήσει σύγχυση μεταξύ των ιδιωτών μετόχων. Τον Ιούλιο του 2008, ο Putin κατηγόρησε τον Igor Zyuzin, επικεφαλής της χαλυβουργικής επιχείρησης Mechel, για φοροδιαφυγή. Υποθέτοντας ότι ο Putin προετοίμαζε το έδαφος για πιο δραστικές κινήσεις εναντίον της εταιρείας, οι επενδυτές άρχισαν γρήγορα να πωλούν τις μετοχές της Mechel. Η εταιρεία έχασε τη μισή αξία της σε λίγες μόνο μέρες. Η κυβέρνηση, όμως, δεν είχε ποτέ την πρόθεση να καταστρέψει την Mechel. Επίσης, πριν από την αναμενόμενη αύξηση των κρατικών δαπανών για έργα υποδομής, ο Putin πίεσε τους παραγωγούς άνθρακα και χάλυβα να μειώσουν την τιμή των δομικών υλικών. Μπορεί να δημιούργησε μία αναταραχή στις χρηματιστηριακές αγορές, αλλά πέτυχε τον πολιτικό του στόχο.

Συνέπεια αυτού ήταν η εμφάνιση του κινδύνου ξένων εταιρειών. Με την πτώση της παγκόσμιας ζήτησης χάλυβα το 2009, ο διεθνής κολοσσός ArcelorMittal σκέφτεται να μειώσει την παραγωγή και να απολύσει εργαζόμενους σε ορισμένα από τα ορυχεία άνθρακα που δραστηριοποιεί στην περιοχή γύρω από την επαρχία του Kemerovo στην κεντρική Ρωσία. Στις 9 Ιουλίου, ο κυβερνήτης του Kemerovo, Aman Tulayev απέστειλε στην εταιρεία ένα τηλεγράφημα για να ενημερώσει την ηγεσία της ότι η εταιρεία υποχρεούται κρατήσει τα ορυχεία ανοιχτά, ακόμη και με

οικονομικές απώλειες ή να τα παραδώσει χωρίς αποζημίωση¹³⁶. Και εδώ, οι πολιτικοί ηγέτες χρειάστηκαν έναν αποδιοπομπαίο τράγο. Αν ο τοπικός αυτός κυβερνήτης δεν τα καταφέρει, η ευθύνη θα πέσει στην απρόσωπη ξένη εταιρεία που θα απολύσει τους εργαζόμενους. Λαμβάνοντας υπόψη τα εμπλεκόμενα οικονομικά μεγέθη, καθώς η ArcelorMittal είναι ο μεγαλύτερος κατασκευαστής χάλυβα στον κόσμο, ο Tulayev πιθανόν να είχε λάβει έγκριση από τη Μόσχα. Εξάλλου, οι περιφερειακοί κυβερνήτες της Ρωσίας επιλέγονται από τον πρόεδρο της Ρωσίας, και όχι από τους τοπικούς ψηφοφόρους.

Οι αξιωματούχοι του Κρεμλίνου γνωρίζουν ότι πρέπει να προστατεύσουν ό,τι έχει απομείνει από την κακή φήμη της χώρας ως επενδυτικό προορισμό, τη στιγμή που είναι αντιμέτωποι με ένα πιο άμεσο πρόβλημα. Εκατοντάδες εργαζόμενοι κινδυνεύουν να χάσουν τη δουλειά τους. Η ομοσπονδιακή κυβέρνηση της Ρωσίας δεν μπορεί να επέμβει σε κάθε καταρρέουσα τοπική εταιρεία, όπως έκανε ο Putin στο Pikalovo. Επίσης, επιτρέποντας η κυβέρνηση στον Tulayev να παίξει τον σκληρό, τον βοηθούσε να κερδίσει τη συμπάθεια των εργαζομένων στην περιοχή του. Αυτή είναι η ξεκάθαρη παρέμβαση της πολιτικής σε κάτι που διαφορετικά θα ήταν μια απόφαση της αγοράς. Είναι δεδομένο ότι οι ξένοι επενδυτές σε οποιαδήποτε βιομηχανία που απασχολεί μεγάλο αριθμό ρωσικών εργαζομένων θα πρέπει να το σκεφτούν δύο φορές πριν επενδύσουν τα χρήματά τους.

Το κράτος προσπαθεί επίσης να εξασφαλίσει την κοινωνική σταθερότητα με τη διαχείριση των διακυμάνσεων των τιμών. Τον Ιούνιο του 2009, η ρωσική κυβέρνηση θέσπισε ένα σχέδιο για τον καθορισμό του ελέγχου των τιμών για τα "κοινωνικά σημαντικά" τρόφιμα, αλλά μόνο σε μια «έκτακτη ανάγκη». Το πρόγραμμα αυτό απεικονίζει αυτή τη διαφορά μεταξύ σοβιετικής οικονομικής διοίκησης και κρατικού καπιταλισμού. Ανακοινώνοντας το σχέδιο, ανώτεροι Ρώσοι αξιωματούχοι ήταν κατηγορηματικοί στο ότι δεν θα περιλάμβαναν αυστηρούς ελέγχους τιμών. Ωστόσο, είναι η κυβέρνηση, και όχι η αγορά, που καθορίζει ποια προϊόντα είναι "κοινωνικά σημαντικά" και τι ακριβώς αποτελεί "έκτακτη ανάγκη".

Υπάρχουν επίσης και στιγμές κατά τις οποίες το κράτος πρέπει να ζορίσει τους ίδιους τους πολίτες. Τον Δεκέμβριο του 2008, η κυβέρνηση αποφάσισε να προστατεύσει τους αγωνιζόμενους εγχώριους κατασκευαστές αυτοκινητοβιομηχανιών και τους περισσότερους από 1,5 εκατομμύρια εργαζόμενους που απασχολούν, αυξάνοντας σημαντικά τα τιμολόγια στα εισαγόμενα μεταχειρισμένα αυτοκίνητα. Η κίνηση προκάλεσε εκπληκτικά μεγάλες διαδηλώσεις στην Άπω Ανατολή της Ρωσίας, όπου χιλιάδες επιχειρηματίες και εργάτες της περιοχής ζουν μέσω της εισαγωγής μεταχειρισμένων ιαπωνικών

---

¹³⁶ Catrina Stewart, "Russian Regional Governor Said ArcelorMittal Could Lose Coal Mines," Breaking News 24/7, 10 Ιουλίου 2009, <http://blog.taragana.com/n/russianregional-governor-said-arcelormittal-could-lose-coal-mines-105670>

αυτοκινήτων και ανταλλακτικών. Το Κρεμλίνο, με το μέγεθος και την ένταση των διαμαρτυριών που τροφοδοτούνταν από τους τοπικούς κομμουνιστές, απέστειλε ειδικά εκπαιδευμένες αστυνομικές δυνάμεις στο Vladivostok για να εξουδετερώσουν τις αναταραχές, ενώ αύξησε τις επιδοτήσεις για να ενθαρρύνει τους καταναλωτές να «αγοράσουν ρωσικά». Η αντιπαράθεση έγινε βίαιη και προκάλεσε διαμαρτυρίες και σε άλλες περιοχές της Ρωσίας. Αν και οι διαδηλώσεις συνεχίστηκαν για αρκετές εβδομάδες, η κυβέρνηση δεν υπέκυψε.

Ο τότε Πρόεδρος Medvedev τόνισε επανειλημμένα ότι η κρατική κυριαρχία στην οικονομία της Ρωσίας είναι απλά ένα στάδιο στην οικονομική της ανάπτυξη. Ωστόσο, οι πολιτικοί ηγέτες της είναι απίθανο να εξουσιοδοτήσουν σύντομα τα ανεξάρτητα κυβερνητικά όργανα που χρειάζονται για ουσιαστική μεταρρύθμιση της ελεύθερης αγοράς. Αυτό όμως, δεν αποτελεί ισχυρό θεμέλιο για την οικοδόμηση της εταιρικής κουλτούρας, του κράτους δικαίου και της ελευθερίας του λόγου, που επιτρέπουν στις αγορές να αναπτυχθούν και να ωριμάσουν. Η παγκόσμια οικονομική κρίση κατέστησε τα πράγματα χειρότερα για τη Ρωσία, αυξάνοντας τον φόβο της για επερχόμενο χάος.

Μετά τη δημιουργία πολλών τεράστιων πολιτικών και οικονομικών ολιγαρχών, η κατάργηση της τρέχουσας κοινωνικής τάξης θα δημιουργήσει το είδος της εσωτερικής σύγκρουσης, που το Κρεμλίνο θέλει απελπισμένα να αποφύγει. Όσο οι τιμές του πετρελαίου είναι αρκετά υψηλές για να χρηματοδοτήσουν τον ρωσικό κρατικό καπιταλισμό, η χώρα θα παραμείνει σταθερή, αλλά μια διαρκής οικονομική επιβράδυνση θα μπορούσε να επιφέρει πολιτικές αναταραχές. Σχεδόν όλες οι χώρες που έχουν διαμορφώσει το μοντέλο του κρατικού καπιταλισμού, μέχρι στιγμής έχουν κάποια μορφή αυταρχικής κυβέρνησης. Όμως, αξίζει να σημειωθεί ότι και κάποιες δημοκρατικές κυβερνήσεις χρησιμοποιούν κρατικά καπιταλιστικά εργαλεία για την επίτευξη πολιτικών στόχων.

4.4. Η Εξωτερική Ενεργειακή Πολιτική της Ρωσίας

Οι κυβερνήσεις της Κίνας, της Ρωσίας, της Σαουδικής Αραβίας και άλλων χωρών άρχισαν να χτίζουν τις δικές τους εκδοχές κρατικού καπιταλισμού πολύ πριν από την παγκόσμια ύφεση, που πυροδοτήθηκε από την δυτική οικονομική κρίση. Αλλά η κατάρρευση της αγοράς το 2008 αποτέλεσε σημείο καμπής, διότι προκάλεσε μικρότερη κυβερνητική παρέμβαση στις Ηνωμένες Πολιτείες και την Ευρώπη, ενώ απέκρυψε τον καπιταλισμό της ελεύθερης αγοράς σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες.

Η απελευθέρωση της οικονομίας έχει δημιουργήσει ισχυρή ανάπτυξη στην Κίνα, τη Ρωσία και σε πολλές άλλες αναδυόμενες αγορές, χωρίς ανεξάρτητα δικαστήρια για

την προστασία των δικαιωμάτων του ατόμου, έναν ανεξάρτητο Τύπο για να ελέγχει τη δύναμη εκείνων που επωφελήθηκαν περισσότερο ή μια κουλτούρα διαφάνειας. Στις χώρες αυτές οι πολιτικοί παράγοντες επηρεάζουν τα οικονομικά θεμελιώδη στοιχεία για την ανάπτυξη μιας χώρας, την προσφορά και τη ζήτηση, καθώς και τις επιδόσεις των αγορών της. Οι δυτικές κυβερνήσεις που προσπαθούν να προσαρμοστούν σε αυτή τη μετατόπιση της παγκόσμιας ισορροπίας δυνάμεων, αλλά και οι εταιρείες που επιθυμούν να αγνοήσουν τους κινδύνους, μπορεί να πληρώσουν πολύ μεγάλο τίμημα. Αυτοί οι κίνδυνοι θα αυξηθούν με την πάροδο του χρόνου. Από τότε που μια ομάδα οικονομολόγων της Goldman Sachs χρησιμοποίησε για πρώτη φορά τον όρο BRIC (Βραζιλία, Ρωσία, Ινδία και Κίνα) το 2001, οι χώρες αυτές έχουν την προσοχή των πολυεθνικών εταιρειών, της διεθνούς επενδυτικής κοινότητας και των δυτικών μέσων ενημέρωσης. Στο περιοδικό *Global Economics* με τίτλο «Dreaming with BRICs: The Path to 2050», που δημοσιεύθηκε το 2003, οι οικονομολόγοι του ισχυρίστηκαν ότι, δεδομένης της υγιούς πολιτικής λήψης αποφάσεων και της καλής τύχης, «σε λιγότερο από 40 χρόνια, οι οικονομίες των BRIC μαζί θα μπορούσαν να είναι μεγαλύτερες από τους G6 (Ηνωμένες Πολιτείες, Ηνωμένο Βασίλειο, Γερμανία, Γαλλία, Ιταλία και Ιαπωνία) σε όρους δολαρίου»¹³⁷. Με τη σταθερή μακροπρόθεσμη οικονομική ανάπτυξη έρχεται και μία νέα πολιτική επιρροή. Μόλις η Βραζιλία, η Ρωσία, η Ινδία και η Κίνα ασκήσουν μεγαλύτερη επιρροή στους κανόνες που διέπουν τις παγκόσμιες οικονομικές ροές, οι Ηνωμένες Πολιτείες, η Ευρώπη και η Ιαπωνία θα αντιμετωπίσουν ένα πολύ διαφορετικό σύνολο πολιτικών προκλήσεων από ό,τι σήμερα. Ωστόσο, οι αναλυτές της Goldman Sachs ισχυρίστηκαν ότι τα BRICs θα πετύχαιναν τους μακροπρόθεσμους στόχους τους μόνο, εάν οι πολιτικοί ηγέτες τους δεσμευτούν να «διατηρήσουν πολιτικές και να αναπτύξουν θεσμούς που υποστηρίζουν την ανάπτυξη». Η Ινδία και η Βραζιλία είναι πιθανότερο να διατηρήσουν τους στόχους, από την Κίνα και τη Ρωσία επειδή οι κρατικοί καπιταλιστές στο Πεκίνο και τη Μόσχα προωθούν τις πολιτικές τους κυρίως ως μέσο διασφάλισης της εσωτερικής σταθερότητας. Εάν κάποια από τις κυβερνήσεις πιστεύει ότι πρέπει να επιλέξει ανάμεσα στην οικονομική ανάπτυξη και την δημόσια τάξη, θα αποκαταστήσει την τάξη. Αυτό το είδος σύγκρουσης είναι πιθανότερο στην Κίνα και τη Ρωσία, στις εξουσιαστικές χώρες όπου η πολιτική διαφωνία είναι δυσκολότερο να εκφραστεί. Προς το παρόν, σημαντικοί πολιτικοί παράγοντες στην Ινδία και τη Βραζιλία φαίνεται να αποδέχονται έναν πιο περιορισμένο ρόλο για την κυβέρνηση στην οικονομική ανάπτυξη των χωρών τους. Δεν υπάρχει καμία εγγύηση, όμως, ότι τα σημαντικά επίπεδα κοινωνικής αναταραχής, ή, στην περίπτωση της Βραζιλίας, οι

---

¹³⁷ Το ακρωνύμιο BRIC σχεδιάστηκε από τον Jim O'Neill στην Goldman Sachs Global. Οι προβλέψεις του για τους ρυθμούς ανάπτυξης των BRIC και άλλων αναδυόμενων αγορών αναθεωρήθηκαν στη συνέχεια από τους Dominic Wilson και Roopa Purushothaman στο "Dreaming with BRIC: The Path to 2050" τον Οκτώβριο του 2003 και μετά ξανά στο «BRICs και Beyond» τον Νοέμβριο του 2007 <http://www2.goldmansachs.com/ideas/brics/book/BRIC-Full.pdf>.

πειρασμοί που έρχονται με τις μεγάλες ανακαλύψεις πετρελαίου, δεν θα αλλάξουν τις ισορροπίες.

4.4.1. Η Ρωσο-ουκρανική κρίση

Στα μισά του πολύ κρύου χειμώνα του 2009 και συγκεκριμένα στις 7 Ιανουαρίου, η Ρωσία διέκοψε τις προμήθειες φυσικού αερίου στην Ουκρανία για 14 ημέρες, προκαλώντας ελλείψεις φυσικού αερίου σε περισσότερες από 20 χώρες¹³⁸. Η Ρωσία κατηγορείται πως χρησιμοποιεί το φυσικό αέριο για να προωθήσει τους στόχους της εξωτερικής της πολιτικής, εκμεταλλευόμενη την ευαισθησία της Ουκρανίας στον ρωσικό εξαναγκασμό. Ο Hrygoriy Perepelytsya, Στρατιωτικός Διευθυντής Τμήματος του Εθνικού Ινστιτούτου Στρατηγικών Μελετών (NISS) στο Κίεβο, υποστήριζε ότι αυτή η διακοπή επήλθε ως αποτέλεσμα της στρατηγικής κίνησης της Ρωσίας εναντίον της Πορτοκαλί Επανάστασης, η οποία ήταν φανερά αντίθετη προς τα ρωσικά συμφέροντα.

Από το 2005 έως το 2009, στόχος της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας ήταν να δυσφημίσει την ουκρανική κυβέρνηση και, πρώτα απ' όλα τον πρόεδρό της Victor Yushchenko ταυτίζοντάς τον με την Πορτοκαλί Επανάσταση, με σκοπό να ευτελίσει τα ιδανικά της επανάστασης στα μάτια των Ουκρανών και τη διεθνή κοινότητα. Η Ρωσική και η ουκρανική κοινωνία απεγκλωβίστηκαν από την ψευδαίσθηση των δημοκρατικών επιλογών και την φιλοδοξία ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, και ο Yushchenko παρουσιάζεται ως αμερικανική μαριονέτα.¹³⁹

Η στρατηγική της Ρωσίας ήταν πολύ αποτελεσματική. Μελέτες έδειξαν ότι μεταξύ του 2003 και του 2008, η γνώμη των Ουκρανών για τη Ρωσία μετασηματίστηκε ριζικά. Τον Δεκέμβριο του 2008, το 51% των Ουκρανών υποστήριζε ότι οι καλές σχέσεις με τη Ρωσία πρέπει να είναι η πρώτη προτεραιότητα της ουκρανικής εξωτερικής πολιτικής, ενώ τον Σεπτέμβριο του 2003 η άποψη αυτή δεν υπερέβαινε το 28%¹⁴⁰. Επιπλέον, σύμφωνα με δημοσκόπηση του 2010 από το Κέντρο Levada, "Η απόλυτη πλειοψηφία (92%) διεκδικούσε σεβασμό προς τη Ρωσία, ενώ αρνητική γνώμη για τη Ρωσία κατείχε μόνο το 6% των ερωτηθέντων Ουκρανών."¹⁴¹ Η Ρωσία

---

¹³⁸Richard Andres and Michael Kofman, "European Energy Security: Reducing Volatility of Ukraine-Russia Natural Gas Pricing Disputes," INSS Strategic Forum, No. 264, Φεβρουάριος 2011, σελ. 1

¹³⁹Hrygoriy Perepelytsya, "Russia in State Policies of Ukraine," in Editura Cartea Veche, Gabi Radu, and Iulian Chifu, eds., *The Perception of Russia in Romania, Republic of Moldova, and Ukraine*, Bucharest, Romania: 2011, σελ 371

¹⁴⁰Volodymyr Horbach, "Modern Russia in the Ukrainian Public Sphere," Radu and Chifu, σελ. 342.

¹⁴¹Volodymyr Horbach, "Modern Russia in the Ukrainian Public Sphere," Radu and Chifu, σελ. 343.

με επιτυχία κατέστειλε την Πορτοκαλί Επανάσταση χωρίς τη χρήση όπλων, αλλά χρησιμοποιώντας το φυσικό αέριο ως μέσο της κρατικής εξουσίας¹⁴².

Ο στρατηγικός αναλυτής Peter Zeihan, εξηγεί με ακρίβεια τον τρόπο που πολλοί αμερικανοί γεωπολιτικοί αναλυτές, αναλύουν τις σχέσεις Ρωσίας-Ουκρανίας. Δηλαδή, υποτιμώντας τη Ρωσική εξουσία και υπερεκτιμώντας τις ευπάθειές της. Η τάση να υποτιμάται η επιρροή της Ρωσίας συναντάται και στην ανάλυση του Zbigniew Brzezinski, που υποστηρίζει ότι "χωρίς Ουκρανία, η Ρωσία παύει να είναι αυτοκρατορία, αλλά με μία Ουκρανία που υπονομεύθηκε και στη συνέχεια υποτάχθηκε, η Ρωσία αυτόματα γίνεται μια αυτοκρατορία¹⁴³". Ενώ η Ρωσία χρειάζεται να διατηρήσει τον έλεγχο της σφαίρας επιρροής της τόσο για πολιτικούς όσο και οικονομικούς λόγους, οι γεωπολιτικοί αναλυτές που συμφωνούν με τους Zeihan και Brzezinski αδυνατούν να καταλάβουν τη μετατόπιση των ρωσικών προτιμώμενων μεθόδων επίλυσης διαφορών στο σύγχρονο περιβάλλον ασφαλείας.

Τόσο ο Zeihan όσο και ο Brzezinski εξετάζουν τη Ρωσία από μια παραδοσιακή νοοτροπία ασφάλειας, εστιάζοντας στην αδυναμία της ρωσικής στρατιωτικής εξουσίας. Όσον αφορά τη σχέση Ρωσίας-Ουκρανίας, και οι δύο αποτυγχάνουν να αναγνωρίσουν τη σημασία της υποδομής φυσικού αερίου της Ουκρανίας για τη Ρωσία¹⁴⁴ (80% του φυσικού αερίου του Καυκάσου, που εξήγαγε η Ρωσία στη Δυτική Ευρώπη περνά από την Ουκρανία), ως ρυθμιστικού φορέα παροχής του (Οι εκτεταμένες δυνατότητες αποθήκευσης φυσικού αερίου της Ουκρανίας είναι ζωτικής σημασίας στην εγγύηση ότι το ρωσικό αέριο φτάνει στη Δυτική Ευρώπη παρά τις εποχιακές διακυμάνσεις)¹⁴⁵, καθώς και το γεγονός ότι η Ουκρανία εισάγει το 14,98% των ρωσικών συνολικών εξαγωγών αερίου (Γράφημα 4).

---

¹⁴² Η Ρωσία συνεχίζει να ασκεί σήμερα ένα μεγάλο αριθμό ψυχολογικών πιέσεων στα ουκρανικά μέσα ενημέρωσης, και στις επιχειρηματικές και πολιτικές αποφάσεις, αλλά καμία από τις πιέσεις της δεν

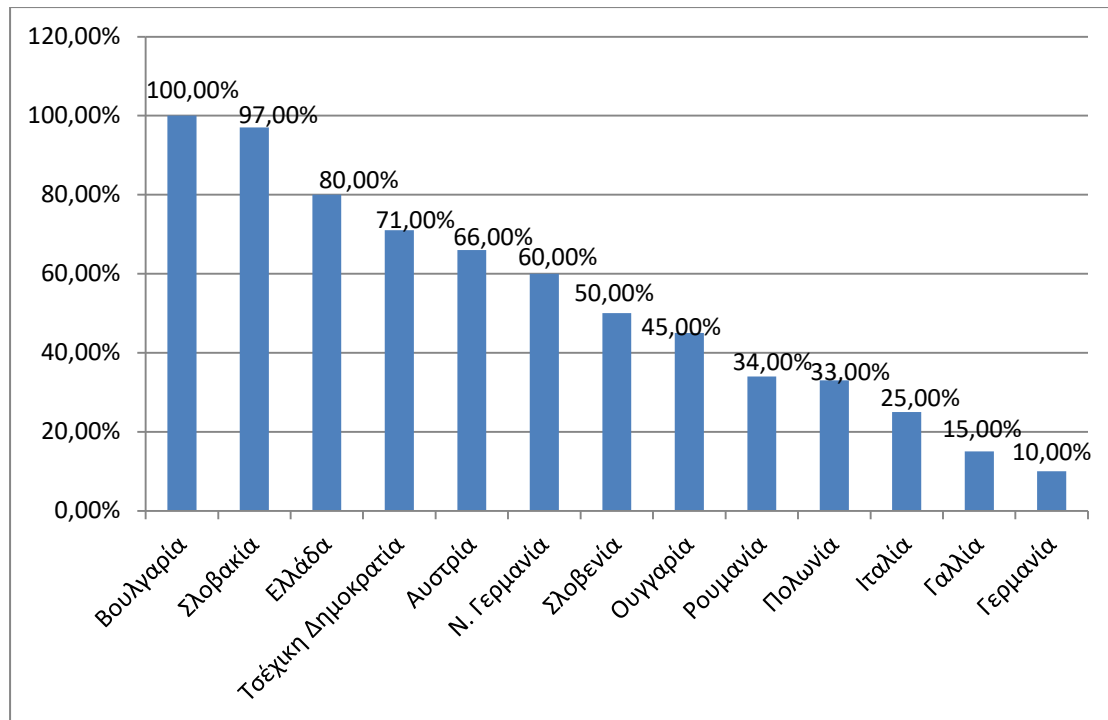
είναι τόσο αποτελεσματικό μέσο εξαναγκασμού, όπως είναι το φυσικό αέριο. Oleksandr Sushko, "Russian Economic Presence in Ukraine: Interests Evolution and Current Trends" Radu and Chifu, σελ. 330

¹⁴³ Zbigniew Brzezinski, *Power and Principle: Memoirs of the National Security Adviser, 1977-1981*, Νέα Υόρκη: Farrar Straus & Giroux, 1990 & Zbigniew Brzezinski, "The Premature Partnership," *Foreign Affairs*, Vol. 73, No. 2, Μάρτιος- Απρίλιος 1994, σελ. 67-82.

¹⁴⁴ Danylo Hawaleshka, "The Back-to-Moscow Election" *Macleans*, Vol. 123, No. 5, 15 Φεβρουαρίου 2010, σελ. 22-23

¹⁴⁵ Nadejda Victor and David G. Victor, "Bypassing Ukraine: Exporting Russian Gas to Poland and Germany," in *Natural Gas and Geopolitics from 1970 to 2040*, David G. Victor, Amy Jaffe, and Mark H. Hayes, New York: Cambridge University Press, 2006, σελ. 164.

Γράφημα 4 Οι ελλείψεις φυσικού αερίου ανά χώρα κατά τη διάρκεια της διακοπής παροχής του τον Ιανουαρίου 2009 στην Ουκρανία

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Μπαίνοντας στη λογική του Albert Hirschman,¹⁴⁶ και κοιτάζοντας την Ουκρανία ως την κυρίως χώρα διαμετακόμισης του ρωσικού φυσικού αερίου στην Ευρώπη, παρουσιάζεται ένα ισχυρό μειονέκτημα για τη χρήση μονομερών οικονομικών κυρώσεων από τη Ρωσία, ως μέσο εδραίωσης του ρωσικού ελέγχου στην ουκρανική υποδομή αερίου. Η ίδια η ευπάθεια της Ουκρανίας στην διατάραξη της προμήθειας αερίου παραμένει καθοριστική για την εδραίωση αυτού του ελέγχου.

Για να κατανοήσουμε πλήρως το "μοτίβο"¹⁴⁷ της Ρωσίας, που χρησιμοποιεί το φυσικό αέριο ως μέσο οικονομικού εξαναγκασμού, είναι χρήσιμο να αναγνωρίσουμε τρία από τα αιτήματα της Μόσχας προς την Ουκρανία μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης¹⁴⁸. Πρώτον, την αποποίηση των ισχυρισμών της για σοβιετικό πυρηνικό απόθεμα στην Ουκρανία και την παράδοση όλων των πυρηνικών κεφαλών στη Ρωσία. Δεύτερον, αναγνώριση της Ρωσίας ως νόμιμου κληρονόμου όλων των πολιτικών, οικονομικών και στρατιωτικών υποδομών που

¹⁴⁶ Steve Chan and Cooper Drury, "Sanctions as Economic Statecraft: An Overview," in *Sanctions as Economic Statecraft*, Steve Chan and Cooper Drury, eds., New York: St. Martin's Press, 2000, σελ 10
 Randall E. Newnham, "More Flies with Honey: Positive Economic Linkage in German Ostpolitik from Bismarck to Kohl," *International Studies Quarterly*, Vol. 44, No. 1, Μάρτιος 2000, σελ 73.

¹⁴⁷ Daniel Drezner, "The Complex Causation of Sanction Outcomes," in Chan and Drury, σελ. 212

¹⁴⁸ Daniel Drezner, *The Sanctions Paradox. Economic Statecraft and International Relations*, New York: Cambridge University Press, 1999, σελ. 198.

ανήκουν στη Σοβιετική Ένωση, συμπεριλαμβανομένων και των αποκλειστικών δικαιωμάτων στην ουκρανική υποδομή των αγωγών, στον στόλο της Μαύρης Θάλασσας και στο λιμάνι της Σεβαστούπολης. Τρίτον, αναγνώριση της Ρωσίας ως περιφερειακού ηγεμόνα¹⁴⁹.

Στη βιβλιογραφία συμφωνείται σε μεγάλο βαθμό ότι η χρήση φυσικού αερίου ως μέσου οικονομικού εξαναγκασμού απέτυχε στην επιβολή της πρώτης απαίτησης, και έτσι δεν ήταν εφικτό να καθοριστεί ένα πρότυπο στη χρήση αυτού του συγκεκριμένου είδους εξαναγκασμού. Σύμφωνα με τον Daniel W. Drezner ακολούθησε μία σειρά συμβάντων. Το 1992, η λαϊκή υποστήριξη για τη διατήρηση του ουκρανικού πυρηνικού αποτρεπτικού παράγοντα αυξάνεται¹⁵⁰, και η Ουκρανία δηλώνει τη νομική ιδιοκτησία των πυρηνικών αποθεμάτων. Τον Φεβρουάριο του 1993, η ρωσική κυβέρνηση απειλεί για πρώτη φορά να αυξήσει την τιμή του φυσικού αερίου. Λίγο αργότερα, οι τιμές του φυσικού αερίου δεκαπλασιάζονται από \$4 σε \$40 ανά 1.000 κυβικά μέτρα. Τον Σεπτέμβριο του 1993, οι παραδόσεις φυσικού αερίου στην Ουκρανία μειώθηκαν κατά 25%. Ο Ρώσος πρόεδρος Yeltsin απειλεί να διακόψει τελείως τις μεταφορές φυσικού αερίου, εάν η Ουκρανία παραλείψει να προβεί σε παραχωρήσεις σχετικά με το αίτημα της Ρωσίας.

Παρά αυτά τα γεγονότα, ο Drezner υποστήριξε ότι το πρώτο αίτημα της Ρωσίας δεν επιλύθηκε με τη βοήθεια εξαναγκασμού, αλλά με διπλωματικά μέσα. Τον Ιανουάριο του 1994, οι Ηνωμένες Πολιτείες διεκπεραίωσαν μια τελική συμφωνία μεταξύ της Ρωσίας και της Ουκρανίας¹⁵¹, βάσει της οποίας οι Ουκρανοί θα εκχωρούσαν τα πυρηνικά τους αποθέματα και μαζί με αυτά και τις πυρηνικές τους φιλοδοξίες¹⁵². Αυτό οδήγησε ορισμένους μελετητές, συμπεριλαμβανομένου του Drezner, στο συμπέρασμα ότι η χρήση του φυσικού αερίου ως μέσο εξαναγκασμού, ειδικά όταν συνδυάστηκε με στρατιωτική πίεση, (εκείνη την εποχή η Ουκρανία φοβόταν ακόμη μια ρωσική στρατιωτική επίθεση)¹⁵³ επειδή οι ανώτεροι Ρώσοι αξιωματούχοι συνέχιζαν να περιγράφουν την ανεξαρτησία της Ουκρανίας ως προσωρινό φαινόμενο¹⁵⁴, θα επέφερε τις λιγότερες παραχωρήσεις από την Ουκρανία. Οι αξιολογήσεις του Drezner είναι, ωστόσο, αδιαμφισβήτητα υποκειμενικές και βασίζονται σε μεγάλο βαθμό σε μια μονομερή παραδοσιακή προσέγγιση, η οποία δεν αναγνωρίζει τον μεγαλύτερο στρατηγικό σχεδιασμό των οικονομικών κυρώσεων.

---

¹⁴⁹ Αυτό είναι ένα αίτημα που στην περίπτωση της Ουκρανίας δεν έχει μόνο γεωπολιτικές και οικονομικές βλέψεις, αλλά εθνικιστικές: το Κρεμλίνο απαιτεί αναγνώριση της Ρωσίας ως προστάτη των Ρώσων που ζουν στην Ουκρανία - που περιλαμβάνει το 22% του πληθυσμού της Ουκρανίας. Drezner, *The Complex Causation of Sanction Outcomes*, σελ. 222.

¹⁵⁰ Mykola Riabchuk, "Ukraine's Nuclear Nostalgia," *World Policy Journal*, Vol. 26, No. 4, 2009, σελ. 99.

¹⁵¹ Drezner, *The Sanctions Paradox*, σελ. 200.

¹⁵² Drezner, *The Sanctions Paradox*, σελ. 202.

¹⁵³ John J. Mearsheimer, "The Case for a Ukrainian Nuclear Deterrent," *Foreign Affairs*, Vol. 72, No. 3, Summer 1993, σελ. 53.

¹⁵⁴ Στο ίδιο, σελ. 55.

Πρώτον, το επιχείρημα του Drezner παραβλέπει το γεγονός ότι μέχρι το 1994 σχεδόν το ήμισυ του πληθυσμού της Ουκρανίας υποστήριξε τη διατήρηση του ουκρανικού πυρηνικού αποτρεπτικού παράγοντα¹⁵⁵. Στο ατομικό επίπεδο ανάλυσης, είναι δύσκολο να πιστέψουμε ότι οι ηγέτες της Ουκρανίας απλά επέλεξαν να αγνοήσουν το ήμισυ του εκλογικού σώματος μόνο επειδή οι Ηνωμένες Πολιτείες παρείχαν γραπτές εγγυήσεις ότι θα προστατεύσουν την Ουκρανία από τη Ρωσία σε περίπτωση περιφερειακής σύγκρουσης. Αυτή ήταν μια κίνηση που θα μπορούσε να οδηγήσει σε απώλεια λαϊκής υποστήριξης¹⁵⁶.

Δεύτερον, ο Drezner, παραδέχεται ότι, «μέχρι τον Φεβρουάριο του 1994, η Ουκρανία χρωστούσε στη Ρωσία 3,4 δισεκατομμύρια δολάρια. Η άμεση παύση όλων των ενεργειακών επιδοτήσεων θα είχε μειώσει το ΑΕΠ της Ουκρανίας κατά 3,5%.¹⁵⁷» Φαίνεται και πάλι αδύνατο οι πολιτικοί της Ουκρανίας να μην εξέτασαν τις οικονομικές συνέπειες της άρνησης των αιτημάτων της Ρωσίας.

Τρίτον, ο Drezner δεν αναγνωρίζει τον διττό σκοπό των μονομερών οικονομικών κυρώσεων, όπου στόχος της ρωσικής κυβέρνησης ήταν όχι μόνο η Ουκρανία αλλά και το ρωσικό κοινοβούλιο¹⁵⁸. Το 1990, 73 από τα 79 δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα αερίου ανά έτος παραδόθηκαν στη Δυτική Ευρώπη μέσω της Ουκρανίας¹⁵⁹. Με την εξαγωγή του φυσικού αερίου να αποτελεί τις κύριες πηγές εσόδων για τη Ρωσία και ο κίνδυνος να υπερβεί το 90% αυτών να εξαρτάται από την ουκρανική συνεργασία, αναγκάστηκαν οι Ρώσοι νομοθέτες να εξετάσουν εναλλακτικές διαδρομές διαμετακόμισης προς την Ευρώπη¹⁶⁰. Αυτό συνέβη εν μέρει με έργα όπως τον Yamal-Europe μέσω της Λευκορωσίας και της Πολωνίας, με τον Nord Stream μέσω της Βαλτικής Θάλασσας και τον South Stream μέσω της Μαύρης Θάλασσας, έτσι ώστε «Να ενισχυθεί η ρωσική επιρροή στην Ευρώπη»¹⁶¹.

Τελικά, ο Drezner δεν αναγνώρισε την επίδραση των διαταραχών του φυσικού αερίου στην απόφαση της Ουκρανίας να μεταφέρει τα πυρηνικά όπλα στη Ρωσία¹⁶². Το γεγονός ότι οι διαπραγματεύσεις ολοκληρώθηκαν με τη βοήθεια των Ηνωμένων Πολιτειών δεν σημαίνει ότι οι απειλές της διαταραχής του φυσικού αερίου είναι αναποτελεσματικές. Η αποτελεσματικότητα του φυσικού αερίου ως μέσου εξαναγκασμού καθίσταται εμφανέστερη στις διαπραγματεύσεις για τις δύο

---

¹⁵⁵ Riabchuk, σελ. 99

¹⁵⁶ Αυτή η μη δημοφιλής κίνηση συνέβαλε πράγματι στη χαμηλή προσέλευση των ψηφοφόρων στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 1994 στην Ουκρανία.

¹⁵⁷ Drezner, *The Sanctions Paradox*, σελ. 53

¹⁵⁸ Το κόστος του εξαναγκασμού χρησιμοποιήθηκε για να πείσει τη Ρωσική Δούμα να στηρίξει τα σχέδια της κυβέρνησης για πρόσθετους αγωγούς φυσικού αερίου

¹⁵⁹ Victor and Victor, σελ. 145

¹⁶⁰ Στο ίδιο, σελ 123

¹⁶¹ Jeffrey Mankoff, *Eurasian Energy Security*, Washington, DC: Council on Foreign Relations, 2009

¹⁶² Gary C. Hufbauer, Jeffrey J. Schott, and Kimberly A. Elliott, *Economic Sanctions Reconsidered: History and Current Policy*, Second Ed., Washington, DC: Institute for International Economics, 1990, σελ 41

τελευταίες απαιτήσεις της Ρωσίας προς την Ουκρανία. Για παράδειγμα, το δεύτερο αίτημα της Ρωσίας επιλύθηκε χρησιμοποιώντας το φυσικό αέριο ως κίνητρο για να προχωρήσει στις διαπραγματεύσεις με μια φιλική Ουκρανία, ενώ η τελευταία απαίτηση ευνοούσε τη χρήση αδιεξόδων στην αντιμετώπιση μιας εχθρικής Ουκρανίας.

Μια προσεκτική ματιά στην Ουκρανία μετά την εκλογή του φιλορωσικού Viktor Yanukovich τον Φεβρουάριο του 2010, αποκαλύπτει ότι κατά την αντιμετώπιση μιας φιλικής Ουκρανίας, τα κίνητρα που σχετίζονται με το φυσικό αέριο και όχι οι αμιγείς απειλές ευνόησαν την επίτευξη των στόχων εθνικής ασφάλειας της Ρωσίας στον Εύξεινο Πόντο. Αυτή η χρήση κινήτρων, συχνά ακόμη και σε συνδυασμό με απειλές, έχει χρησιμοποιηθεί με επιτυχία από τη Ρωσία για να αποκτήσει αποκλειστικά δικαιώματα στην ουκρανική υποδομή αγωγών¹⁶³ και στο λιμάνι της Σεβαστούπολης.

Οι διαπραγματεύσεις για την αγορά του στόλου της Σεβαστούπολης και για αποκλειστικά δικαιώματα στο λιμάνι αυτής τεκμηριώνουν τη χρήση του φυσικού αερίου τόσο ως κίνητρο όσο και ως μέσο εξαναγκασμού, ακόμη και πριν από την ανάληψη της εξουσίας από τον Yanukovich.

Είναι ενδιαφέρον ότι, μετά την ανάληψη της εξουσίας από τον Yanukovich, δεν πραγματοποιήθηκαν ειλικρινείς απειλές κατά τη διεξαγωγή διαπραγματεύσεων για το λιμάνι της Σεβαστούπολης. Το φυσικό αέριο χρησιμοποιήθηκε ως κίνητρο, ενώ το μέσο εξαναγκασμού παρέμενε κρυμμένο στο παρασκήνιο. Η ανανέωση της συμφωνίας για το λιμάνι της Σεβαστούπολης το 2010 οδήγησε σε έκπτωση 30% των τιμών του φυσικού αερίου¹⁶⁴, και στις 30 Σεπτεμβρίου 2010 έφερε μια μικρή προσαρμογή στην ποσότητα αερίου που υποχρεούται να αγοράσει η Ουκρανία¹⁶⁵. Το γεγονός ότι η έκπτωση των τιμών στο φυσικό αέριο χρησιμοποιήθηκε ως κίνητρο δεν είναι μυστικό¹⁶⁶. Μετά την ολοκλήρωση των διαπραγματεύσεων, ο ρώσος πρόεδρος αναγνώρισε ανοιχτά ότι η 30ετής μίσθωση της βάσης της Σεβαστούπολης ήταν «στενά συνδεδεμένη» με τη δεκαετή συμφωνία έκπτωσης στην τιμή του φυσικού αερίου¹⁶⁷.

---

¹⁶³ Ο Zeyno Baran υποστήριξε ότι "η όλη ενεργειακή στρατηγική της Μόσχας βασίζεται στη συνέχιση και επέκταση της δεσπόζουσας θέσης της στην Ευρώπη και την Ευρασία. Η θέση αυτή μπορεί να διατηρηθεί μόνο εάν η Ρωσία κατέχει σχεδόν μονοπώλιο σε αγωγούς στην Ευρώπη", Zeyno Baran, "EU Energy Security: Time to End Russian Leverage," *Washington Quarterly*, Vol. 30, No. 4, Οκτώβριος 2007, σελ. 138

¹⁶⁴ Bor, σελ 7

¹⁶⁵ "Russia: Ukrainian Natural Gas Purchases Cut," STRATFOR, 30 Σεπτεμβρίου 2010

¹⁶⁶ Είναι ευρέως αποδεκτό σήμερα ότι η πτώση της τιμής του ρωσικού φυσικού αερίου ήταν το άμεσο αποτέλεσμα των αμφιλεγόμενων «Συνθηκών του Kharkov» τον Απρίλιο του 2010 που επετράπη η τοποθέτηση του ρωσικού στόλου της Μαύρης Θάλασσας στα σύνορα της Ουκρανίας. Christie, Baev, and Golovko

¹⁶⁷ Centre for European Policy Studies (CEPS), 5 Μαΐου 2010

Στις 7 Φεβρουαρίου 2018, η κρατική εταιρεία φυσικού αερίου της Ουκρανίας, Naftogaz, ανακοίνωσε ότι το Κίεβο θα ανανεώσει τις εισαγωγές φυσικού αερίου από τη Ρωσία, χάρη στη σύμβαση εφοδιασμού δύο ετών με την Gazprom. Η σύμβαση προμήθειας αποτελεί μέρος ενός μεγαλύτερου διακανονισμού μεταξύ της Naftogaz και της Gazprom μετά από μια μακροχρόνια διαδικασία διαιτησίας για μια δεκαετή σύμβαση που θα ολοκληρωθεί στα τέλη του 2019.

Η Gazprom και η Naftogaz υπέγραψαν 10ετή σύμβαση το 2009 για συνολικό όγκο συμβάσεων μέχρι 52 δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα ετησίως. Ωστόσο, η συμφωνία προέβλεπε ότι η Naftogaz θα αγοράζει 42 δισ. κυβικά μέτρα ετησίως, ακόμη και αν οι Ουκρανοί καταναλωτές δεν απαιτούσαν ανάλογη ποσότητα φυσικού αερίου για ένα χρόνο. Η Μόσχα συχνά προσέφερε εκπτώσεις - ή τις απέσυρε - βάσει των πολιτικών αποφάσεων της Ουκρανίας, όπως συνέβη πριν και κατά τη διάρκεια της κρίσης το 2014. Τον Δεκέμβριο του 2013, ο τότε πρωθυπουργός της Ουκρανίας Viktor Yanukovich εξασφάλισε έκπτωση 33% στην τιμή του φυσικού αερίου από τη Ρωσία, μαζί με δάνειο ύψους 15 δισεκατομμυρίων δολαρίων έναντι αντεκδίκησης να μην υπογράψει συμφωνία σύνδεσης με την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Ωστόσο, η Ρωσία ισχυρίστηκε ότι η Naftogaz της χρωστάει ακόμη ένα μεγάλο χρηματικό ποσό ως αποτέλεσμα της ρήτρας "take-or-pay" στην αρχική 10ετή σύμβαση, οδηγώντας τελικά τους δύο διαδίκους στο δικαστήριο. Το Ινστιτούτο Διαιτησίας του Εμπορικού Επιμελητηρίου της Στοκχόλμης εξέδωσε απόφαση το Δεκέμβριο του 2017, διατάσσοντας τη Naftogaz να καταβάλει στη Gazprom μόλις 2 δισεκατομμύρια δολάρια για το φυσικό αέριο που έλαβε το 2014. Η ουκρανική εταιρεία, ωστόσο, κέρδισε αναστολή της ρήτρας που απαιτούσε να αγοράζει τουλάχιστον 42 δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα ετησίως - που, με την ζητούμενη τιμή των 485 δολαρίων ανά χίλια κυβικά μέτρα, θα ανέρχονταν σε 20,4 δισεκατομμύρια δολάρια ετησίως. Ωστόσο, η διευθέτηση επιβάλλει στην Ουκρανία να αγοράζει 5 δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα ετησίως κατά τα δύο τελευταία έτη της σύμβασης, γεγονός που την αναγκάζει να ξαναρχίσει τις εισαγωγές από τη Ρωσία, παρόλο που οι τιμές της Gazprom υπερβαίνουν τις τιμές που προσφέρουν οι ευρωπαϊκοί μεσάζοντες.

Παρόλο που η Ουκρανία επιστρέφει τώρα στη ρωσική αγορά, η διαφωνία για τη σύμβαση αερίου επέτρεψε στη χώρα να ενσωματωθεί καλύτερα στην ευρωπαϊκή αγορά φυσικού αερίου μέσω αντίστροφων ροών. Ως εκ τούτου, η Μόσχα δε θα μπορούσε να πιέσει την Ουκρανία μέσω διακοπής της παροχής του φυσικού αερίου, δεδομένου ότι το Κίεβο μπορεί πλέον απλά να αγοράσει φυσικό αέριο της Gazprom από τους άλλους πελάτες της.

Όμως, σύμφωνα με τον Putin, η δύναμη της Ρωσίας στην Ανατολική Ευρώπη εξαρτάται από τον ρόλο της ως ενεργειακού ρυθμιστή, ενώ παράλληλα ο έλεγχος της υποδομής φυσικού αερίου της Ουκρανίας είναι ζωτικής σημασίας για τους

μεγάλους στρατηγικούς στόχους της Ρωσίας¹⁶⁸. Ο Richard Andres, Πρόεδρος του Ινστιτούτου Εθνικών Στρατηγικών Μελετών (INSS), εξήγησε ότι η υποδομή της Ουκρανίας για τη διαμετακόμιση φυσικού αερίου "θα ενίσχυε σημαντικά τη δυνατότητα της Ρωσίας να χρησιμοποιεί το φυσικό αέριο ως πολιτικό μοχλό έναντι των κρατών της περιοχής"¹⁶⁹, κάτι που επιβεβαιώθηκε το 2009 με τις ελλείψεις του φυσικού αερίου σε πάνω από 20 χώρες. Τα δυτικά έθνη επλήγησαν, ενώ η νότια Γερμανία είχε έλλειψη της τάξης του 60% στο εισαγόμενο φυσικό αέριο (Διάγραμμα 4).

Οι πρόσφατες εξελίξεις δείχνουν ότι ο έλεγχος των αγωγών φυσικού αερίου στην Ανατολική και Κεντρική Ευρώπη μπορεί να αποτελέσει το επίκεντρο της Ρωσίας κατά τις επόμενες δεκαετίες. Αυτό υπογραμμίστηκε από τον ίδιο τον Ρώσο πρωθυπουργό τον Απρίλιο του 2010, όταν δημοσιοποίησε τη σκοπιμότητα μιας συγχώνευσης μεταξύ της Gazprom και της ουκρανικής Naftogaz¹⁷⁰. Και οι δύο εταιρείες ελέγχονται από το κράτος, με την Gazprom να ενεργεί ως περιφερειακό μονοπώλιο¹⁷¹. Κατά τη διάρκεια ομιλίας του το 2006, ο Putin χαρακτήρισε την ανάπτυξη της Gazprom "αποτέλεσμα μιας προσεκτικά προγραμματισμένης δράσης του κράτους."¹⁷² Η ανάκτηση του ελέγχου του αγωγού του φυσικού αερίου είναι στρατηγικής σημασίας για τη Ρωσία, επειδή μέσω αυτής της διαδρομής μεταφέρεται το 80% των συνολικών εξαγωγών φυσικού αερίου προς τη Δυτική Ευρώπη (από το 2010).¹⁷³

Στις 27 Οκτωβρίου 2010, ο Πρωθυπουργός της Ουκρανίας Μγκολα Αζαρον, ο οποίος κατέχει διδακτορικό δίπλωμα από το κρατικό πανεπιστήμιο της Μόσχας¹⁷⁴, περιέγραψε την προβλεπόμενη συγχώνευση της Gazprom και της Naftogaz ως «εξαγορά και όχι συγχώνευση», ενώ πηγές εντός της ουκρανικής κυβέρνησης αναφέρουν πως πλέον οι Ρώσοι έχουν τον «απόλυτο έλεγχο του συστήματος μεταφοράς.»¹⁷⁵ Αυτό φαίνεται να επιβεβαιώνεται από μια έκθεση του Economist Intelligence Unit, η οποία προειδοποίησε ότι κάτω από τη συγχώνευση, η Ρωσία θα μπορούσε να επιτύχει, επίσης, τον πλήρη έλεγχο της εγχώριας παραγωγής¹⁷⁶ του φυσικού αερίου της Ουκρανίας.

---

¹⁶⁸ Andres and Kofman, σελ. 2

¹⁶⁹ Στο ίδιο, σελ. 2

¹⁷⁰ Costis Geropoulos, "Putin to Ukraine: No Merger, no Gas Talks" *New Europe*, 31 Οκτωβρίου 2010

¹⁷¹ Anders Aslund and Andrew Kuchins, *The Russia Balance Sheet*, Washington, DC: Peterson Institute for International Economics, Center for Strategic and International Studies, 2009, σελ. 62.

¹⁷² Marshall Goldman, *Petrostate. Putin, Power, and the New Russia*, New York: Oxford University Press, 2008, σελ. 142

¹⁷³ Belton, Buckley, and Olearchuk, σελ. 4

¹⁷⁴ "Government's Gas Counter-Offensive," *Polish News Bulletin*, 23 Σεπτεμβρίου 2010

¹⁷⁵ Costis Geropoulos, "Putin to Ukraine: No Merger, no Gas Talks"

¹⁷⁶ "Russia/Ukraine: Putin's Gas-Merger Plan," *Business Eastern Europe*, Vol. 39, No. 16, 3 Μαΐου 2010, σελ. 1-2

Ωστόσο, την 1η Νοεμβρίου 2010, ο Azarov δήλωσε ότι «τα δύο μέρη θέλουν να βρουν τις βέλτιστες συνθήκες για αυτή τη συγχώνευση»¹⁷⁷ και στις 12 Απριλίου 2011, είπε στον Ρώσο πρωθυπουργό ότι η Ουκρανία «ενδιαφέρεται να αποτιμήσει τα σχετικά περιουσιακά στοιχεία σύντομα για να βρούμε τη βέλτιστη μορφή και τους καταλληλότερους όρους μιας τέτοιας κοινής επιχείρησης»¹⁷⁸. Τελικά, η Ρωσική απαίτηση να έχουν αποκλειστικά δικαιώματα στο λιμάνι της Σεβαστούπολης και σε κάποιο βαθμό στην ουκρανική υποδομή αγωγών, επιλύθηκε με τη χρήση κινήτρων σχετιζόμενα με το φυσικό αέριο, ώστε να συνεχιστούν οι διαπραγματεύσεις.

Η συνεργασία της Ουκρανίας και η χρήση κινήτρων για την απόκτησή της δεν ήταν πάντοτε το ζήτημα των ρωσο-ουκρανικών διαπραγματεύσεων. Η χρήση του φυσικού αερίου ως μέσο εξαναγκασμού κατά τη διάρκεια της Πορτοκαλί Επανάστασης στην Ουκρανία αποδεικνύει ακριβώς αυτό. Η Πορτοκαλί Επανάσταση ήταν μια άμεση προσβολή της τρίτης απαίτησης της Ρωσίας από την Ουκρανία, της αναγνώρισης δηλαδή της Ρωσίας ως προστάτη των Ρώσων που ζουν στην Ουκρανία (22% του πληθυσμού της Ουκρανίας¹⁷⁹), και της αναγνώρισής της ως περιφερειακού ηγεμόνα. Δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι όταν ο φιλοδυτικός Viktor Yushchenko εξελέγη πρόεδρος το 2004, ο Putin δήλωσε ότι «η Ουκρανία πρέπει να σκεφτεί δύο φορές την οποιαδήποτε τέτοια “αγκαλιά” με τη Δύση» και απείλησε ότι αν η Ουκρανία σταθεί εναντίον της Ρωσίας, θα μπορούσε να της κοστίσει μια τριπλή αύξηση της τιμής του φυσικού αερίου (κατά μέσο όρο 4 δισεκατομμύρια δολάρια ετησίως)¹⁸⁰. Ο Πούτιν μάλιστα απειλούσε την Ουκρανία με διαμελισμό, εάν συνέχιζε να προσπαθεί να ενταχθεί στο NATO.

Η ρωσική χρήση οικονομικών κυρώσεων είχε σαφώς ως στόχο να πείσει την Ουκρανία να αλλάξει την συμπεριφορά της. Η άνοδος της τιμής του φυσικού αερίου μετά την κρίση του Ιανουαρίου 2006¹⁸¹ οδήγησε στην πτώση της κυβέρνησης του Yushchenko επί πρωθυπουργίας του Yuriy Yekhanurov¹⁸². Αυτό δημιούργησε ένα ρήγμα στον κυβερνώντα συνασπισμό και εξασθένησε την Πορτοκαλί επανάσταση¹⁸³. Ομοίως, τον Ιανουάριο του 2009, η διαμάχη οδήγησε στην κατάρρευση της βιομηχανίας στην Ουκρανία και συνέβαλε στη συρρίκνωση της οικονομίας της κατά περισσότερο από 20% από το 2008 έως το 2009, αν και σίγουρα ένα μεγάλο ποσοστό αυτής θα μπορούσε να αποδοθεί στη μεγάλη

---

¹⁷⁷“Gazprom and Naftogaz Slow to Consolidate,” NEWSBCM, 1 Νοεμβρίου 2010

¹⁷⁸“Ukraine Wants Naftogaz and Gazprom Joint Venture Soon Says PM,” RIA Novosti-Kiev, 12 Απριλίου, 2011

¹⁷⁹Mearsheimer, σελ. 55

¹⁸⁰Goldman, σελ. 144

¹⁸¹“Putin’s Gas Squeeze,” Wall Street Journal-Eastern Edition, Vol. 247, No. 1, 3 Ιανουαρίου, 2006, σελ. A24

¹⁸²“Gas Deal Brings Down Yushchenko’s Government,” Current Digest of the Post-Soviet Press, Vol. 58, No. 1, February, 2006, σελ. 5-16

¹⁸³“Gas Poisoning,” Country Monitor, Vol. 14, No. 2, 16 Ιανουαρίου 2006, σελ. 4-4

παγκόσμια ύφεση¹⁸⁴. Μέσα από αυτά τα μέτρα, η Ρωσία κατάφερε να στείλει ένα σαφές και αξιόπιστο μήνυμα στην Ουκρανία πως η Ευρώπη και το NATO δεν αποτελούν βιώσιμες εναλλακτικές λύσεις έναντι της Ρωσίας.

Επιπλέον, η απειλή περαιτέρω διαταραχών στο φυσικό αέριο αποθάρρυνε τους ψηφοφόρους της Ουκρανίας, τους πολιτικούς, ακόμη και την κυβέρνηση να συνεχίσουν να υποστηρίζουν το κίνημα της Πορτοκαλί Επανάστασης. Είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι η διαμάχη του 2006 πραγματοποιήθηκε λίγους μήνες πριν από τις κοινοβουλευτικές εκλογές στην Ουκρανία¹⁸⁵, ενώ η διαμάχη του 2009 έλαβε χώρα μόλις ένα χρόνο πριν από τις προεδρικές εκλογές στην Ουκρανία. Παρόλο που η Ρωσία αρνήθηκε το γεγονός ότι οι διαταραχές του φυσικού αερίου ήταν πολιτικά παρακινημένες¹⁸⁶, και παρά την έλλειψη τεκμηρίωσης για την υποστήριξη των πολιτικών επιπτώσεων των δύο κρίσεων, είναι δύσκολο να απορριφθεί ο ψυχολογικός αντίκτυπος μιας αποτυχημένης κυβέρνησης και μιας αποτυχημένης οικονομίας έναντι του εκλογικού σώματος¹⁸⁷. Η Ρωσική παρέμβαση στις υποθέσεις της Ουκρανίας είναι επίσης αναμφισβήτητη. Πριν από τις προεδρικές εκλογές, ο Ρώσος Πρόεδρος Medvedev εξέφρασε δημοσίως τις ελπίδες ότι οι εκλογές της Ουκρανίας θα φέρουν "αρμόδιες και αποτελεσματικές αρχές, ανοιχτές στην ανάπτυξη εποικοδομητικών, φιλικών, παντοειδών σχέσεων με τη Ρωσία."¹⁸⁸ ενώ μετά την ήττα της Πορτοκαλί Επανάστασης το 2010, δήλωσε ότι «η εξωτερική πολιτική της Ουκρανίας φαίνεται να έχει επανευθυγραμμιστεί πιο κοντά στη Ρωσική Ομοσπονδία σε διάφορα θέματα»¹⁸⁹ και ο Πρόεδρος της Ουκρανίας Viktor Yanukovich χαρακτήρισε τη Ρωσία ως "στρατηγικό εταίρο, φιλικό και αδελφικό κράτος"

---

¹⁸⁴The Regulatory Effects of Russia and Ukraine's "Gas War" are Emerging, σελ. 171

¹⁸⁵Gas Poisoning, σελ 4-4

¹⁸⁶Goldman, σελ. 145

¹⁸⁷Hufbauer, Schott, and Elliott, σελ. 11. Ρωσικοί αναλυτές, μαζί με την αντιπολίτευση στην Ουκρανία, υποστήριξαν ότι η μείωση του βιοτικού επιπέδου και η μείωση των εσόδων ήταν αποκλειστικά το αποτέλεσμα της κακής διαχείρισης της οικονομίας από την ηγεσία της Πορτοκαλί Επανάστασης. Ωστόσο, αν εξετάσουμε τα γεγονότα: Μεταξύ του 2005 και του 2009 - κατά τη διάρκεια της Πορτοκαλί Επανάστασης της Ουκρανίας - η τιμή του ρωσικού φυσικού αερίου παρουσίασε μια πενταπλάσια αύξηση, σε μια χώρα όπου το 40% των συνολικών εξαγωγικών αγαθών προήλθε από τον σίδηρο και τον χάλυβα- των οποίων η μεταποίηση των προϊόντων εξαρτάται από το φθηνό φυσικό αέριο. Ενώ συντηρητικές εκτιμήσεις δείχνουν ότι η αύξηση των τιμών αντιπροσώπευε λιγότερο από το 2% του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος της Ουκρανίας (ΑΕΠ) κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, πρέπει κανείς να εξετάσει επίσης ότι τα μέτρα αυτά λαμβάνονται κατά τη διάρκεια της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. Επίσης, το 2% αντιπροσωπεύει μόνο το κόστος της αύξησης της τιμής ενέργειας και αγνοεί εντελώς τις δευτερεύουσες επιπτώσεις που είχε η αύξηση των τιμών στην ουκρανική βιομηχανία στο σύνολό της, ενώ δεν συνεπάγεται το κόστος για την ουκρανική οικονομία των περικοπών αερίου για το 2006 και το 2009. Edward Christie, Pavel Baev, and Volodymyr Golovko, "Vulnerability and Bargaining Power in EU-Russia Gas Relations," FIW-Research Reports 2010/11, No. 3, March 2011, σελ. 23-27.

¹⁸⁸ Richard Bourdeaux, "Kremlin Ends Freeze with Kiev, in Relief Over Election," Wall Street Journal-Eastern Edition, Vol. 255, No. 20, 26 Ιανουαρίου 2010, σελ. A11

¹⁸⁹ Christie, Baev, and Golovko

Ενώ λοιπόν, ο Yanukovich ήταν πρόθυμος να ξεπουλήσει "τη στρατηγική ναυτική βάση της Σεβαστούπολης με αντάλλαγμα παροχών σε χρήμα για τους ολιγαρχικούς φίλους και υποστηρικτές του στους τομείς του φυσικού αερίου"¹⁹⁰, τουλάχιστον σύμφωνα με τους ευρωπαϊούς πολιτικούς αναλυτές, ο Yushchenko προσπάθησε να παρουσιάσει το NATO ως τη μεταρρυθμιστική εναλλακτική λύση. Αλλά η Πορτοκαλί Επανάστασή του ήταν βραχύβια λόγω της εξάρτησης της Ουκρανίας από το ρωσικό αέριο. Μια προσεκτική ματιά στην Ρωσία αποκαλύπτει ότι, όταν διαπραγματευόταν με μια μη συνεργάσιμη ή όχι Ουκρανία, το φυσικό αέριο ήταν ένα αποτελεσματικό μέσο εξαναγκασμού στην επιδίωξη των στόχων εθνικής ασφάλειας της Ρωσίας στη Μαύρη Θάλασσα.

4.4.2. Η πολιτική των αγωγών στην Ευρασία

Οι εταιρείες φυσικού αερίου της Ρωσίας ακολουθούν στρατηγικές που δεν δίνουν βάση στον οικονομικό παράγοντα, αλλά εκείνες που εξυπηρετούν τα μακροπρόθεσμα συμφέροντα του ρωσικού κράτους, δηλαδή τη διασφάλιση της ευρωπαϊκής εξάρτησης από τις ρωσικές πηγές ενέργειας. Για παράδειγμα, ο υποθαλάσσιος αγωγός Nord Stream της Ρωσίας θα κοστίσει τουλάχιστον τρεις φορές περισσότερο από μια προτεινόμενη χερσαία διαδρομή μέσω της Λιθουανίας και της Πολωνίας¹⁹¹.

Zeyno Baran

Στο σύγχρονο περιβάλλον ασφάλειας, η Ρωσία δεν μπορεί πλέον να επιβάλει τη θέλησή της μέσω της χρήσης στρατιωτικών μέσων κατά των δυτικών συμμάχων, όπως συνέβαινε στη Σοβιετική εποχή και ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου¹⁹². Ενώ οι μεγάλοι στρατηγικοί στόχοι της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής παραμένουν ουσιαστικά οι ίδιοι, «η Ρωσία τροποποίησε τις μεθόδους επιδίωξης των στόχων της εξωτερικής πολιτικής» όπως δήλωσε ο Putin στην ομιλία του «Turn of the Millennium» το 1999¹⁹³. Πράγματι, όπως εξήγησε ο Edward Lucas, ο Νέος Ψυχρός Πόλεμος "καταπολεμάται με μετρητά, φυσικούς πόρους, διπλωματία και προπαγάνδα"¹⁹⁴. Όλα αυτά είναι εργαλεία εξωτερικής πολιτικής που δεν μπορούν

¹⁹⁰ Michael Emerson, "President Yanukovich's Dubious Deal," EU Neighbourhood Policy, CEPS Commentaries, 5 Μαΐου 2010

¹⁹¹ Zeyno Baran, "EU Energy Security: Time to End Russian Leverage," Washington Quarterly, Vol. 30, No. 4, Οκτώβριος 2007, σελ 135

¹⁹² Christian Thorun, Explaining Change in Russian Foreign Policy: The Role of Ideas in Post-Soviet Russia's Conduct Towards the West, New York: Palgrave MacMillan, 2009, σελ. 33

¹⁹³ Andrei Tsygankov, "Russia's Foreign Policy," in After Putin's Russia: Past Imperfect, Future Uncertain, 4th Ed, Stephen K. Wegren and Dale R. Herspring, eds., Plymouth, UK: Rowman & Littlefield Publishers, Inc, 2010, σελ. 225

¹⁹⁴ Edward Lucas, The New Cold War: Putin's Russia and the Threat to the West, New York: Palgrave MacMillan, 2009, σελ. 10

να διαχωριστούν από την πολιτική της Ευρασίας για τον αγωγό φυσικού αερίου, και συγκεντρώνονται υπό μια έννοια που είναι γνωστή από τη ρωσική διανόηση ως "Reflexive Control" (RC).

Το μεγαλύτερο μέρος της ρωσικής επικράτειας βρίσκεται ανατολικά των Ουραλίων στην ασιατική ήπειρο και μεγάλο τμήμα της ρωσικής πολιτικής ελίτ συμφωνεί με τον πρώην υπουργό Εξωτερικών της Ρωσίας Andrei Kozyrev ότι οι ρωσικές "παραδόσεις έρχονται ως επί το πλείστον, αν όχι απόλυτα, από την Ασία"¹⁹⁵. Δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι, σύμφωνα με τη δήλωση του Sun Tzu, η καλύτερη στρατηγική είναι εκείνη που επιτίθεται στη στρατηγική του εχθρού. Ο RC αναπτύχθηκε από τους Ρώσους σχεδόν εδώ και μισό αιώνα ως μέσο παρεμβολής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων ενός αντιπάλου ή ενός εταίρου για την υποστήριξη των μεγάλων στρατηγικών στόχων της Ρωσίας. Ο Timothy Thomas χαρακτήρισε τον RC ως "το μέσο που μεταφέρει σε έναν εταίρο ή έναν αντίπαλο (μιας χώρας) ειδικά προετοιμασμένες πληροφορίες για να τον επηρεάσει να κάνει οικειοθελώς την προκαθορισμένη απόφαση που επιθυμεί η χώρα αυτή"¹⁹⁶. Εν συντομία, θα αναλύαμε τον RC ως "τη σοβιετική μέθοδο για τον επηρεασμό της διαδικασίας λήψης αποφάσεων του αντιπάλου"¹⁹⁷ και την εφαρμογή του στην πολιτική της χρήσης του αγωγού φυσικού αερίου της περιοχής για να «δωροδοκήσει» τη Δυτική Ευρώπη, να διαιρέσει τα μέλη του οργανισμού του NATO, την Ευρωπαϊκή Ένωση, και να κυβερνήσει τα κράτη της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης".

Δεν είναι μυστικό ότι οι Ρώσοι χρησιμοποιούν τον ανταντακλαστικό έλεγχο σε "στρατηγικό επίπεδο σε συνδυασμό με την εσωτερική και εξωτερική πολιτική [...] ως μια μέθοδο για την επίτευξη γεωπολιτικής ανωτερότητας"¹⁹⁸. Ενώ πολλά γράφτηκαν για τις στρατιωτικές χρήσεις του ανταντακλαστικού ελέγχου, λίγη προσοχή δόθηκε στη χρήση του στις διεθνείς σχέσεις, παρά το γεγονός ότι «η πολιτική ελίτ της Ρωσίας χρησιμοποιεί επίσης τον RC σε αναλυτικές μεθοδολογίες που χρησιμοποιούνται για την αξιολόγηση σύγχρονων καταστάσεων» και παρά το γεγονός ότι «κατά τη λήψη αποφάσεων, το Κρεμλίνο δίνει προσοχή στις ανασταλτικές διαδικασίες»¹⁹⁹.

Η μελέτη αυτή προσπαθεί να αναλύσει το πώς χρησιμοποιεί η Ρωσία το φυσικό αέριο ως όργανο για την εφαρμογή πίεσης ισχύος -που αποτελεί ένα σημαντικό συστατικό του ανταντακλαστικού ελέγχου- στις άλλες χώρες, ώστε να βρίσκονται

¹⁹⁵ Jerrold Schecter, *Russian Negotiating Behavior*, Washington, DC: United States Institute of Peace Press, 1998, σελ. 49

¹⁹⁶ Timothy L. Thomas, "Russia's Reflexive Control Theory and the Military," *Journal of Slavic Military Studies*, Vol. 17, No. 2, Απρίλιος 2004, σελ. 240

¹⁹⁷ Vladimir Lefebvre and Victorina Lefebvre, "Reflexive Control: The Soviet Concept of Influencing an Adversary's Decisionmaking Process," Englewood, CO: SAIC, 1984

¹⁹⁸ Thomas, p. 240

¹⁹⁹ Στο ίδιο, σελ. 241

υπό την επιρροή της. Για να επιτύχει αυτούς τους στόχους, η Ρωσία θα συνεχίσει να επικεντρώνεται σε διμερείς οικονομικές συμφωνίες που ευνοούν μεμονωμένα δυτικοευρωπαϊκά κράτη, όπως η Γερμανία, η Γαλλία και η Ιταλία, το λεγόμενο κέντρο της ΕΕ, προκειμένου να τα διαχωρίσει πολιτικά από τις χώρες της ανατολικής Ευρώπης, που επιθυμεί να έχει υπό την επιρροή της²⁰⁰. Το επιχείρημά μου είναι ότι ενώ το κέντρο της Ευρώπης είναι σε θέση να επιτύχει βραχυπρόθεσμα οικονομικά συμφέροντα από τις σχέσεις του με τη Ρωσία στον τομέα του φυσικού αερίου εις βάρος των περιφερειακών κρατών, τα κέρδη αυτά θα μετατραπούν σε μακροπρόθεσμες πολιτικές απώλειες για το σύνολο της Ευρώπης, αλλά και σε μια γεωπολιτική νίκη για τη Ρωσία. Η Ρωσία είναι πρόθυμη να υποστεί βραχυπρόθεσμες οικονομικές απώλειες, εφόσον επιτευχθούν οι μακροπρόθεσμοι στρατηγικοί της στόχοι στη δυτική σφαίρα επιρροής της.

Η διπλωματία των αγωγών της Ρωσίας δεν περιορίζεται στην Ευρώπη. Οι δυναμικές οικονομίες της Ασίας αποτελούν επίσης σημαντικές αγορές για τις ρωσικές εξαγωγές ενέργειας. Η Ρωσία έχει τεράστιες δυνατότητες για την ανάπτυξη πετρελαίου και φυσικού αερίου στη νήσο Σαχαλίνη και για το φυσικό αέριο στην Κοβίτκα της Ανατολικής Σιβηρίας. Η Ιαπωνία, η Νότια Κορέα, η Κίνα, ενδεχομένως η Ινδία και ακόμη και οι Ηνωμένες Πολιτείες είναι όλοι δυνητικοί πελάτες. Η μεταφορά φυσικού αερίου στην Κίνα αποτελεί επίσης σημαντικό μέρος της στρατηγικής της Gazprom. Οι Ευρωπαίοι προσπαθούν να καθησυχάσουν τους εαυτούς τους σκεπτόμενοι πως δεν χρειάζεται να ανησυχούν για το αν η Ρωσία χρησιμοποιήσει την διακοπή παροχής ενέργειας ως μέσο εκφοβισμού, καθώς οι Ρώσοι χρειάζονται την αγορά της Ευρώπης για να πουλήσουν το φυσικό τους αέριο. Ξεχνούν, όμως, πως και η ασιατική αγορά έχει αυξημένη ζήτηση φυσικού αερίου και πως ακόμη και αν η Κίνα αρνηθεί μία συμφωνία στις υψηλές τιμές της Ρωσίας, ο Putin θα μειώσει την τιμή, θυσιάζοντας το οικονομικό κέρδος στον βωμό της επέκτασης της πολιτικής του επιρροής και στην Ασία.

4.4.3. Η χρήση του Αντανεκλαστικού Ελέγχου (RC) στο πλαίσιο του NATO και της ΕΕ

Ο Putin έγραψε στην διατριβή του ότι ο κύριος στόχος της μελέτης του είναι μια εις βάθος ανάλυση των «αρχών και των μηχανισμών που είναι υπεύθυνοι για τον σχηματισμό στρατηγικών συστημάτων, που χρησιμοποιούνται στον στρατηγικό

---

²⁰⁰ Ο Edward Lucas έθεσε αυτή τη σφαίρα επιρροής ως "τις χώρες που συνορεύουν με τη Ρωσία, ξεκινώντας από εκείνες που καλύπτονται από το σύμφωνο Molotov-Ribbentrop του 1939 - τα κράτη της Βαλτικής, την Κεντρική Ευρώπη και τα Βαλκάνια - αλλά φτάνουν γύρω από τον Εύξεινο Πόντο στον Καύκασο" και όπως υποστήριξε αυτό είναι το κύριο θέατρο του Νέου Ψυχρού Πολέμου. Lucas, σελ. 10

σχεδιασμό» και τη χρήση τους για τον έλεγχο των φυσικών πόρων²⁰¹. Ο Putin όρισε ως στρατηγικό σχεδιασμό τις "εσκεμμένες μεταρρυθμίσεις σχεδιασμού βασισμένες στην πρόβλεψη, τη διαχείριση και την προσαρμογή των προσδοκιών για την επίτευξη στρατηγικών στόχων.²⁰²" Τόνισε ότι ο στρατηγικός σχεδιασμός των φυσικών πόρων της Ρωσίας πρέπει να παραμείνει μέρος ενός διατεταγμένου, ελεγχόμενου και ολοκληρωμένου συνόλου²⁰³ στρατηγικών αποφάσεων, που δημιουργήθηκε για να στηρίξει τα μεγαλύτερα εθνικά συμφέροντα της Ρωσίας. Κατά την διάρκεια των ετών του στην KGB, ο Putin υπαινίχθηκε στη διατριβή του, παρόλο που ποτέ δεν το είπε άμεσα, ότι ο RC πρέπει να γίνει αναπόσπαστο μέρος της υψηλής στρατηγικής της Ρωσίας. Επίσης, τόνισε ότι η διαχείριση των φυσικών πόρων της Ρωσίας είναι θέμα του κράτους, για τα συμφέροντα του ιδίου και όχι για τα ιδιωτικά.

Σε όλη της την ιστορία, η Ρωσία χρησιμοποίησε διάφορες τακτικές για να εξασφαλίσει όχι μόνο την επιβίωσή της, αλλά και την θέση της ως μεγάλη δύναμη στην Ευρώπη. Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, ωστόσο, τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν για την επιβολή των σοβιετικών συμφερόντων εξελίχθηκαν, δίνοντάς μας τον γνωστό σήμερα ως RC²⁰⁴.

Ο Ρώσος στρατιωτικός μελετητής M. D. Ionov προσδιόρισε τέσσερις βασικές μεθόδους για την εφαρμογή της έννοιας του RC: 1^η. Πίεση ισχύος, 2^η. Παρουσιάζοντας ψευδείς πληροφορίες σχετικά με την κατάσταση (εξαπάτηση), 3^η. Επηρεάζοντας τον αλγόριθμο λήψης αποφάσεων του εχθρού (επιτίθεται στη στρατηγική του εχθρού) και 4^η. Αλλοιώνοντας τον χρόνο λήψης αποφάσεων. Ο Timothy Thomas γράφοντας για τον RC, επικεντρώθηκε στις τρεις τελευταίες μεθόδους, παραβλέποντας ίσως την πιο αποτελεσματική μέθοδο όλων, η οποία περιλαμβάνει τη χρήση «τελεσίγραφων , απειλών για κυρώσεις και απειλές κινδύνου»²⁰⁵. Η Ρωσία συνδυάζει οικονομικές απειλές, έχοντας ως κίνητρο την επίτευξη των στρατηγικών της στόχων, όπως φάνηκε στις σχέσεις της με την Ουκρανία, και αδιαμφισβήτητα το φυσικό αέριο διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στη στρατηγική της Ρωσίας ενάντια στο NATO και την ΕΕ.

Ο βρετανός στρατηγικός αναλυτής της εξωτερικής πολιτικής, Mark Leonard, χαρακτήρισε την εξουσία ως την ικανότητα ενός έθνους να επιτύχει τους μεγάλους στρατηγικούς του στόχους. Εις ό,τι αφορά την Ρωσία, τόνισε ότι η εξουσία της αυξάνεται λόγω της αποδεδειγμένης ικανότητας και της προθυμίας της να

---

²⁰¹Vladimir Vladimirovich Putin, "The Strategic Planning of Regional Natural Resources Under the Formation of Market Relations," Ph. D. Thesis in Economics, Saint Petersburg State Mining University, σελ. 1-218

²⁰²Στο ίδιο

²⁰³Στο ίδιο

²⁰⁴Lefebvre and Lefebvre, σελ. 4

²⁰⁵Thomas, σελ. 244

χρησιμοποιήσει τους φυσικούς της πόρους, και ιδίως το μονοπώλιό της στο φυσικό αέριο, για να αποδυναμώσει την ΕΕ²⁰⁶. Επιδιώκοντας αρχαίες ρωμαϊκές στρατηγικές, όπως το «διαίρει και βασίλευε», η Ρωσία είναι σε θέση να χρησιμοποιήσει το μονοπώλιό της στην υποδομή αγωγών φυσικού αερίου στην Ευρώπη για να εξασφαλίσει διμερείς συμφωνίες με μεμονωμένα κράτη μέλη, ιδιαίτερα με τα δυτικά κράτη, εις βάρος της ΕΕ, αν και κυρίως εις βάρος της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης. Η Γερμανία, η Ιταλία και η Γαλλία συμμετέχουν σε αυτές τις συμφωνίες, επιδιώκοντας τα δικά τους βραχυπρόθεσμα οικονομικά συμφέροντα, αφήνοντας τους ανατολικούς γείτονές τους στο έλεος της «αρπακτικής φύσης»²⁰⁷ του ρωσικού κράτους, αποδυναμώνοντας πολιτικά ολόκληρη την Ένωση μακροπρόθεσμα.

Σήμερα, το Βερολίνο, η Ρώμη και το Παρίσι επιδεικνύουν μεγαλύτερη απροθυμία να ακολουθήσουν οποιαδήποτε πολιτική συμμαχίας που εναντιώνεται εντόνως στη Μόσχα. Επιπλέον, η υποστήριξη των ΗΠΑ για μεγαλύτερη διαφοροποίηση του ενεργειακού εφοδιασμού για τις πιο ευάλωτες χώρες της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης έχει υποτιμηθεί από την αντίσταση των μεγάλων δυτικοευρωπαϊκών κρατών. Για αυτά τα κράτη, πιο σημαντικό από την ευρωπαϊκή ενεργειακή αλληλεγγύη είναι η ελπίδα τους για μεγαλύτερο οικονομικό μερίδιο σε ενεργειακά έργα που προωθεί η Ρωσία. Αυτές οι συμπεριφορές ενδέχεται να αυξήσουν μόνο τις ευπάθειες της Ευρώπης.²⁰⁸

Δύο από αυτά τα έργα είναι οι αγωγοί φυσικού αερίου Nord Stream και South Stream. Το Nord Stream είναι μια κοινοπραξία ελεγχόμενη από τη Ρωσία ύψους 10 έως 15 δισεκατομμυρίων ευρώ μεταξύ Ρωσίας, Γερμανίας και Ολλανδίας²⁰⁹, και το South Stream είναι μια κοινοπραξία ελεγχόμενη από τη Ρωσία, μεταξύ Ρωσίας και Ιταλίας ύψους 12,8 δισεκατομμυρίων ευρώ²¹⁰. Τα δύο αυτά έργα από μόνα τους αναμένεται να μετασηματίσουν τις πολιτικές σχέσεις στην Ευρώπη, διαιρώντας την Ανατολή από τη Δύση όχι μόνο στον τομέα του φυσικού αερίου, αλλά και γεωπολιτικά. Δεν είναι, όμως, μια διαβολική ρωσική πλοκή για να διχοτομήσει την Ευρωπαϊκή Ένωση²¹¹, αλλά μια σοβιετικού τύπου απόπειρα της Ρωσίας να χωρίσει και να αποδυναμώσει τους γείτονές της για να εξασφαλίσει τη γεωπολιτική της υπεροχή.

---

²⁰⁶Mark Leonard and Nicu Popescu, *A Power Audit of EURussia Relations*, Cambridge Grove, London, UK: European Council on Foreign Relations, 2007

²⁰⁷Lucas, σελ. xii

²⁰⁸Keith Smith, *Russia-Europe Energy Relations: Implications for U.S. Policy*, Washington DC: CSIS, 2010

²⁰⁹Christina Lin, *The Prince of Rosh: Russian Energy Imperialism and the Emerging Eurasian Military Alliance of the Shanghai Cooperation Organization*, Berlin, Germany: Institute for Strategic Political-Security-and Economic Consultancy (ISPSW), 2009

²¹⁰Στο ίδιο

²¹¹Leonard and Popescu, σελ. 14

Ενώ η ρωσική πολιτική ελίτ υποστηρίζει ότι οι διμερείς σχέσεις δεν αποσκοπούν στη διάσπαση του κέντρου της Ένωσης από την περιφέρειά του, τα γεγονότα άλλα δείχνουν. Ο πρόεδρος της ρωσικής επιτροπής εξωτερικών υποθέσεων και μέλος του κόμματος του πρωθυπουργού Πούτιν, Konstantin Kosachev, δηλώνει ότι αυτή η απόφαση είναι καθαρά γραφειοκρατική: «Είμαστε άρρωστοι και κουρασμένοι να ασχοληθούμε με τους γραφειοκράτες των Βρυξελλών. Στη Γερμανία, την Ιταλία, και τη Γαλλία μπορούμε να επιτύχουμε πολύ περισσότερα. Η ΕΕ δεν είναι θεσμός που συμβάλλει στην ανάπτυξη των σχέσεών μας, αλλά ένας θεσμός που επιβραδύνει την πρόοδο»²¹². Ο Valery Vorobiev, Αντιπρόεδρος του Κρατικού Ινστιτούτου Διεθνών Σχέσεων της Μόσχας, τόνισε ακόμη ότι η Συνθήκη της Λισαβόνας «άνοιξε μια νέα σελίδα (για τα μέλη του NATO και τη Ρωσία) προς την κατεύθυνση μιας κοινής εξωτερικής πολιτικής»²¹³. Στόχος είναι η υπονόμηση του NATO και η αποδυνάμωση της ΕΕ, και σε κάποιο βαθμό η Ρωσία τα έχει ήδη καταφέρει. Ο Edward Lucas για την εξέλιξη αυτή κατηγορεί «την αφέλεια και την έλλειψη φαντασίας σε πάρα πολλούς δυτικούς ηγέτες»²¹⁴ που δεν καταλαβαίνουν ότι η Ρωσία δεν παραιτείται από το εικαζόμενο δικαίωμά της να ελέγχει τη σφαίρα επιρροής της. Ενώ οι σχέσεις μεταξύ του κέντρου και της περιφέρειας της ΕΕ πλήττονται από εθνικές διαφωνίες και γραφειοκρατικά εμπόδια, η σχέση μεταξύ του κέντρου και της Ρωσίας επικεντρώνεται πρωτίστως στο φυσικό αέριο, όπου η Ρωσία έχει το πάνω χέρι, ιδιαίτερα στην Ανατολική και Κεντρική Ευρώπη. Ο Mark Leonard ισχυρίστηκε ότι «αυτό επέτρεψε στη Ρωσία να μεγιστοποιήσει την επιρροή της στην Ένωση, ενώ η ΕΕ ήταν λιγότερο ικανή να αξιοποιήσει το δυναμικό της για να επηρεάσει τη Ρωσία. Εν ολίγοις, η Ρωσία έχει μεταμορφώσει την αδυναμία της σε δύναμη, ενώ η ισχύς της Ευρώπης έχει μετατραπεί σε αδυναμία»²¹⁵. Ο Leonard τόνισε περαιτέρω ότι αυτό είναι ιδιαίτερα εκπληκτικό, δεδομένης της δύναμης της ΕΕ ως ενωμένου γεωοικονομικού σώματος.

Αυτό που κάνει την ανάδειξη της Ρωσίας τόσο εκπληκτική είναι ότι σε όλους σχεδόν τους δείκτες της δύναμης -μαλακό και σκληρό- η Ευρωπαϊκή Ένωση υπερέχει της Ρωσίας, ακόμη περισσότερο από ό,τι στη δεκαετία του 1990. Η συνολική οικονομία της ΕΕ είναι σχεδόν δεκαπενταπλάσια από αυτή της Ρωσίας. Ακόμα και με όλο τον πετρελαϊκό πλούτο, το ΑΕΠ της Ρωσίας είναι μόλις όσο το ΑΕΠ του Βελγίου και της Ολλανδίας μαζί. Ο πληθυσμός της ΕΕ είναι τριπλάσιος της Ρωσίας, ενώ οι στρατιωτικές δαπάνες είναι επτά φορές μεγαλύτερες. Η ΕΕ έχει πέντε έδρες στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ (εκ των οποίων δύο είναι μόνιμες) και η Ρωσία έχει μόνο μία.

---

²¹² Στο ίδιο

²¹³ "Russia and France: A New Quality of Relations," *International Affairs*, Vol. 57, No. 1, 2011, σελ. 37

²¹⁴ Lucas, σελ. xii

²¹⁵ Leonard and Popescu, σελ. 10.

Αυτή η ριζική μετατόπιση από μια θέση εξουσίας σε μια θέση αδυναμίας κατέστη δυνατή κυρίως λόγω της αδυναμίας της ΕΕ να προωθήσει μια κοινή ενεργειακή πολιτική, που να ενθαρρύνει τη διαφοροποίηση της ενέργειας, ιδιαίτερα στις χώρες της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης που εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από το ρωσικό φυσικό αέριο. Αντ' αυτού, τα παλαιά κράτη μέλη εξακολουθούν να «αλληλοκαλύπτουν τα ορθολογικά συμφέροντά τους έναντι της ΕΕ (δηλαδή έναντι του υπερεθνισμού) με εκείνα έναντι τρίτων, συμπεριλαμβανομένων των διαπραγματεύσεων με τη Ρωσία»²¹⁶, ακόμη και με την ενθάρρυνση οικονομικά μη κερδοφόρων έργων για τη Ρωσία. Ωστόσο, η προσέγγιση αυτή υποτάσσει περαιτέρω την ΑΚΕ στη Ρωσία, καθώς οι Ρώσοι έχουν συνεργαστεί με τη Γερμανία για τον Nord Stream και με την Ιταλία για τον South Stream. Δεδομένου ότι η Γερμανία και η Ιταλία είναι οι δύο μεγαλύτεροι εισαγωγείς ρωσικού φυσικού αερίου, τα Nord Stream και South Stream υποστηρίχθηκαν από πολλούς αξιωματούχους που επωφελήθηκαν από τους "οικονομικούς δεσμούς τους με τη ρωσική Gazprom, προωθώντας έτσι την ευρωπαϊκή αποδοχή των έργων της Μόσχας"²¹⁷.

Αλλά, αυτές οι διαιρέσεις μεταξύ του κέντρου και της περιφέρειας της ΕΕ, δηλαδή μεταξύ της παλιάς και της νέας Ευρώπης, δεν είναι κάτι καινούργιο. Προέρχονται τόσο από την ιστορία όσο και από τη γεωγραφία. Έθνη όπως η Γερμανία και η Γαλλία διεξήγαγαν ιστορικά διμερείς σχέσεις με τη Ρωσία επί ίσοις όροις, ενώ διεξήγαγαν επιχειρηματικές συναλλαγές με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης από μια θέση ανωτερότητας. Αυτός ο τύπος σχέσεων σε διαφορετικά κλιμάκια συνεχίζεται μέχρι σήμερα.

Είναι προφανές ότι η «Παλιά Ευρώπη» είναι σχετικά πιο έμπειρη με τη διεθνή πολιτική μετά την διεξαγωγή δύο παγκοσμίων πολέμων. Επιπλέον, υπάρχουν ιστορικά στοιχεία ισότητας στη διεθνοποίηση των αντίστοιχων σχέσεων τους τόσο με την πρώην Σοβιετική Ένωση όσο και με τη Ρωσία καθ' όλη τη διάρκεια του 20ου αιώνα. Ως εκ τούτου, η «γνώση» και η εμπειρία τους από τις διμερείς σχέσεις με τη Ρωσία είναι πάντα μεγαλύτερη από αυτή των χωρών της ΑΚΕ.²¹⁸

Τόσο η Ρωσία όσο και το Ευρωπαϊκό Κέντρο συνεχίζουν να βλέπουν τη διεθνή πολιτική ως «tête-à-têtes» μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων²¹⁹, δαμάζοντας ο ένας τον άλλο με οικονομικά κίνητρα, παραβλέποντας τις πολιτικές συνέπειες για τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης, που δεν θεωρούνται τίποτε άλλο παρά ως "δαπανηροί περισπασμοί"²²⁰. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα στη σχέση της Ρωσίας με τη

---

²¹⁶ Diana Bozhilova and Tom Hashimoto, "EU-Russia Energy Negotiations: A Choice between Rational Self-Interest and Collective Action," *European Security*, Vol. 19, No. 4, Δεκέμβριος 2010, σελ. 630

²¹⁷ Smith, σελ. 4

²¹⁸ Bozhilova and Hashimoto, σελ. 630

²¹⁹ Leonard and Popescu, σελ. 14

²²⁰ Lucas, σελ. 158

Γερμανία. Στην πραγματικότητα, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η εμφάνιση της Ρωσίας ως ισχυρότερου παράγοντα στις διεθνείς σχέσεις συνέπεσε με τη βελτίωση των πολιτικών και οικονομικών σχέσεων μεταξύ των δύο εθνών²²¹.

Παρά τους δύο παγκόσμιους πολέμους που διεξήχθησαν, η ιδιαίτερη σχέση της Ρωσίας με τη Γερμανία χρονολογείται από την Αικατερίνη του 18ου αιώνα, όταν η δεύτερη επέτρεπε στους γερμανούς ευγενείς να ελέγξουν τις επαρχίες της Βαλτικής και ενθάρρυνε τους γερμανούς αγρότες να κατοικήσουν στη λεκάνη του Βόλγα²²². Οικονομικοί και πολιτικοί δεσμοί συνέχισαν να είναι ισχυροί, όταν οι βασιλικές οικογένειες παντρεύτηκαν, και η Γερμανία επένδυσε πολλά κεφάλαια στη Ρωσία. Αυτή η ιστορική σχέση ανανεώθηκε μετά την επανένωση της Γερμανίας, ιδίως λόγω της αυξημένης εξάρτησης από το ρωσικό φυσικό αέριο. Στην εποχή της σοβιετικής ένωσης, η Ανατολική Γερμανία εισήγαγε το μεγαλύτερο μέρος, αν όχι όλο, του φυσικού της αερίου από τη Σοβιετική Ένωση.

Πιο πρόσφατα, η συνεργασία σε έργα όπως η κατασκευή του Nord Stream, ενός αγωγού που παρακάμπτει την Πολωνία και την Ουκρανία και μειώνει τη γεωστρατηγική τους επιρροή, τονίζει περαιτέρω ότι η Γερμανία ενδιαφέρεται περισσότερο για τη σχέση της με τη Ρωσία από ό,τι για τις σχέσεις της με άλλες χώρες της ΑΚΕ. Ο πρώην Γερμανός καγκελάριος Schröder, τον οποίο η Μόσχα προσέλαβε ως γενικό διευθυντή του Nord Stream με την καταβολή υψηλού μισθού²²³, υποστήριξε προσωπικά τη νεοσύστατη Ρωσογερμανική συμμαχία, πιστοποιώντας ότι η Γερμανία «πρέπει να είναι εταίρος της Ρωσίας αν θέλουμε να συμμετάσχουμε στα τεράστια αποθέματα στη Σιβηρία. Η εναλλακτική λύση για τη Ρωσία θα ήταν να μοιραστούν αυτά τα αποθέματα με την Κίνα»²²⁴. Ο Radek Sikorski, πρώην υπουργός Εξωτερικών της Πολωνίας, συνέκρινε τη νέα Ρωσογερμανική συμμαχία και το σχέδιο Nord Stream με το Σύμφωνο Molotov-Ribbentrop, τη συνθήκη μη επιθετικότητας μεταξύ της Ναζιστικής Γερμανίας και της Σοβιετικής Ένωσης. Το 1939, το σύμφωνο Molotov-Ribbentrop διένειμε την ΑΚΕ σε σοβιετικές και γερμανικές σφαίρες επιρροής, συμπεριλαμβανομένης της γεωγραφικής διαίρεσης της Πολωνίας μεταξύ των δύο χωρών²²⁵.

Ο Putin έπεισε τους Γερμανούς ότι η Ρωσία είναι μεταρρυθμισμένη περιφερειακή εξουσία και αξιόπιστος ευρωπαίος εταίρος, αλλάζοντας ουσιαστικά την άποψη της γερμανικής κοινής γνώμης για τη Ρωσία, από απειλή ανταγωνισμού σε πρωταγωνιστή εταίρο. Ο τότε Ρώσος Πρόεδρος Medvedev δήλωσε ότι "η εξαιρετικά αποτελεσματική συνεργασία μεταξύ Ρωσίας και Γερμανίας στη διεθνή αρένα, θα οδηγήσει[...] στην ενίσχυση της παγκόσμιας και περιφερειακής σταθερότητας και

²²¹Stephen F. Larrabee, "Russia, Ukraine, and Central Europe: The Return of Geopolitics," *Journal of International Affairs*, Vol. 63, No. 2, Άνοιξη 2010, σελ. 46

²²²Lucas, σελ. 171

²²³Smith, σελ. 4

²²⁴Daniel Freifeld, "The Great Pipeline Opera," *Foreign Policy*, No. 174, Σεπτέμβριος 2009, σελ. 123

²²⁵Larrabee, σελ. 47

ασφάλειας.²²⁶ Ωστόσο, σε ολόκληρη την ΕΕ, αυτή η δυσαρέσκεια ως προς τη Ρωσία είναι πολύ ζωντανή. Παρόλο που ο Putin έδωσε οικονομικά κίνητρα στη Γερμανία ανοίγοντας την αγορά της χώρας του σε γερμανικές εταιρείες όπως η DaimlerChrysler, η BMW, η Deutsche Bank κ.λπ., εκμεταλλεύονταν ταυτόχρονα αυτή τη φιλία για να κερδίσει την αποδοχή της στην αγορά φυσικού αερίου της ΑΚΕ.²²⁷ Καθώς η Γερμανία είναι η μεγαλύτερη αγορά φυσικού αερίου για τη Ρωσία (και αναμένεται να κλείσει όλους τους πυρηνικούς αντιδραστήρες έως το 2022 λόγω της καταστροφής στην Φουκουσίμα), είναι μάλλον απίθανο να παραιτηθεί από τα οικονομικά κίνητρα της Ρωσίας για χάρη της ΑΚΕ, μολονότι μακροπρόθεσμα αυτή η οικονομική συμμαχία θα προκαλέσει πολιτικές διαφωνίες στο ΝΑΤΟ και την ΕΕ. Η έλλειψη πολιτικής συμφωνίας μεταξύ της Παλαιάς και της Νέας Ευρώπης, ιδίως στον τομέα του φυσικού αερίου, σημαίνει ότι η Ρωσία "καθορίζει όλο και περισσότερο τους κανόνες του παιχνιδιού"²²⁸ και πολλά κράτη της ΑΚΕ ήδη συνειδητοποιούν ότι "δεν μπορούν να υπολογίζουν στη στήριξη από την ΕΕ, όταν η Ρωσία χρησιμοποιεί τον οικονομικό εξαναγκασμό εναντίον τους".²²⁹

Τη βελτίωση στις σχέσεις Ρωσίας-Γερμανίας ακολούθησε η βελτίωση των σχέσεων μεταξύ Ρωσίας και Γαλλίας. Η πώληση στη Ρωσία πολλών πολεμικών πλοίων κατηγορίας Mistral από τη Γαλλία, ενός κράτους μέλους του ΝΑΤΟ²³⁰, δημιούργησε επίσης μια ισχυρή γαλλο-ρωσική συμμαχία που περιγράφεται καλύτερα μέσα από τα προφητικά λόγια του Charles de Gaulle: «Αν η Γαλλία είναι ενωμένη με τη Ρωσία σημαίνει πως είναι ισχυρή, αν δεν είναι ενωμένη, σημαίνει πως είναι σε κίνδυνο. Πράγματι, αυτή είναι μια αμετάβλητη προϋπόθεση από την άποψη της γεωγραφικής θέσης, της εμπειρίας και της κοινής λογικής»²³¹. Αποτελεί ειρωνεία η γαλλική άποψη που υποστηρίζει ότι «οι στενοί δεσμοί με τη Ρωσία μπορούν να θεωρηθούν όχι μόνο ως μέσο αύξησης της εξουσίας της Γαλλίας στο εσωτερικό της ΕΕ, αλλά και αύξηση της δύναμης της ίδιας της Ευρώπης»²³². Η Marina Arzakanyan, Επικεφαλής Ερευνητής στο Ινστιτούτο Παγκόσμιας Ιστορίας, και η Tatyana Zvereva, Ανώτερος Συνεργάτης του Ινστιτούτου Σύγχρονων Διεθνών Σπουδών, εξήγησαν ότι αυτή η στενή σχέση έπεισε τα δύο έθνη να αφιερώσουν ονόματα του έτους 2010 μεταξύ τους. Στα τέλη του 20ού αιώνα και στις αρχές του 21ου αιώνα, οι ρωσογαλλικές σχέσεις με τις μακρές παραδόσεις τους έγιναν ένας ισχυρός λίθος πολιτικών, οικονομικών, επιστημονικών, εκπαιδευτικών, λογοτεχνικών και καλλιτεχνικών υποθέσεων. Τα δύο κράτη έχουν εισέλθει σε ένα στάδιο προνομιακής συνεργασίας. Αυτό οδήγησε τις κυβερνήσεις των δύο χωρών να

---

²²⁶ Nikolai Pavlov, "Twenty Years of German Unity," *International Affairs*, Vol. 57, No. 1, 2011, σελ. 84

²²⁷ Matthew Clements, ed., *Country Risk Assessments: Russia and the CIS*, 24th Ed., Alexandria, VA: Jane's Sentinel, 2009, σελ. 485

²²⁸ Leonard and Popescu, σελ. 7

²²⁹ Smith, σελ. 7

²³⁰ "Russia and France: A New Quality of Relations," *International Affairs*, Vol. 57, No. 1, 2011, σελ. 32

²³¹ Marina Arzakanyan and Tatyana Zvereva, "Three Hundred Years of Cooperation," *International Affairs*, Vol. 57, No. 1, 2011, σελ. 12-21

²³² "Russia and France: A New Quality of Relations," *International Affairs*, σελ. 23

ανακηρύξουν το 2010 ως το έτος Ρωσίας στη Γαλλία και το έτος της Γαλλίας στη Ρωσία²³³.

Το 2010 σηματοδότησε επίσης την ανανέωση, σε τριμερή βάση (Γαλλία-Γερμανία-Ρωσία), όταν οι πρόεδροι Sarkozy, Medvedev και η καγκελάριος Merkel συναντήθηκαν στη Ντοβίλ της Γαλλίας και "συζήτησαν τα κύρια ζητήματα της διεθνούς και ευρωπαϊκής ασφάλειας"²³⁴. Ο Jean-Louis Gergorin, συνιδρυτής και πρώην διευθυντής του Προσωπικού Σχεδιασμού Πολιτικής του Γαλλικού Υπουργείου Εξωτερικών, ο οποίος διδάσκει στο Institut d'Études Politiques de Paris, υπογράμμισε ότι η τριμερής συνάντηση στη Ντοβίλ αντιπροσωπεύει τη γέννηση ενός νέου φραγκο-γερμανο-ρωσικού τριγώνου,²³⁵ και μέσω του πολιτικού λόγου στις τρεις χώρες, είναι πιθανό αυτή η συμμαχία να υπερισχύσει έναντι των μεγαλύτερων συμφερόντων της συμμαχίας του NATO.

Παρά ταύτα, ο πυρήνας της Ευρώπης δεν μπορεί να κατηγορηθεί για τον διαμελισμό της. Η Ρωσία χρησιμοποίησε παρόμοιες στρατηγικές τύπου RC, όπως αυτή που χρησιμοποιήθηκε στη Γερμανία και τη Γαλλία στις διαπραγματεύσεις για το φυσικό αέριο με σχεδόν κάθε ευρωπαϊκό έθνος. Ο Leonard ισχυρίζεται ότι μέλη της ΕΕ έχουν ήδη διαχωριστεί βάσει της σχέσης τους με τη Ρωσία και ότι η Ρωσία αναδύεται αργά ως νικητής στις σχέσεις της με την Ευρώπη. Για να το αποδείξει, ο Leonard χώρισε τα μέλη της ΕΕ σε πέντε κατηγορίες που διαφοροποιούν τη σχέση της κάθε χώρας με τη Ρωσία, ιδιαίτερα όσον αφορά τις ευρωπαϊκές πολιτικές: Δούρειοι Ίπποι, Στρατηγικοί Συνεργάτες, Φιλικόι Ρεαλιστές, Παγωμένοι Ρεαλιστές και Νέοι Ψυχροπολεμιστές.

Οι "Δούρειοι Ίπποι" είναι η Κύπρος και η Ελλάδα, που συχνά υπερασπίζονται τα ρωσικά συμφέροντα στο σύστημα της ΕΕ και είναι πρόθυμοι να ασκήσουν βέτο σε κοινές θέσεις της ΕΕ. Οι "Στρατηγικοί εταίροι" είναι η Γαλλία, η Γερμανία, η Ιταλία και η Ισπανία, που απολαμβάνουν μια "ειδική σχέση" με τη Ρωσία, η οποία υπονομεύει περιστασιακά τις κοινές πολιτικές της ΕΕ. Οι "Φιλικόι Ρεαλιστές" είναι η Αυστρία, το Βέλγιο, η Βουλγαρία, η Φινλανδία, η Ουγγαρία, το Λουξεμβούργο, η Μάλτα, η Πορτογαλία, η Σλοβακία και η Σλοβενία, που διατηρούν στενή σχέση με τη Ρωσία και τείνουν να θέτουν τα επιχειρηματικά τους συμφέροντα πάνω από τους πολιτικούς στόχους. "Οι παγωμένοι ρεαλιστές" είναι η Τσεχία, η Δανία, η Εσθονία, η Ιρλανδία, η Λετονία, η Ολλανδία, η Ρουμανία, η Σουηδία και το Ηνωμένο Βασίλειο, οι οποίες επικεντρώνονται επίσης στα επιχειρηματικά συμφέροντα, αλλά φοβούνται λιγότερο από άλλους να αντιταχθούν στη ρωσική συμπεριφορά σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα ή άλλα θέματα. Τέλος, οι "Νέοι ψυχροπολεμιστές" είναι η Λιθουανία και η Πολωνία, οι οποίες έχουν αποκάλυπτα εχθρικές σχέσεις με

---

²³³ Arzakanyan and Zvereva, σελ. 12-21

²³⁴ Στο ίδιο

²³⁵ "Russia and France: A New Quality of Relations," σελ. 32

τη Μόσχα και είναι πρόθυμες να ασκήσουν βέτο για να εμποδίσουν τις διαπραγματεύσεις της ΕΕ με τη Ρωσία²³⁶.

Ο πυρήνας της Ευρώπης θα συνεχίσει να απολαμβάνει τα οφέλη από τις καλές οικονομικές σχέσεις με τη Ρωσία του Putin²³⁷, υπογράφοντας μακροπρόθεσμες συμφωνίες στον τομέα του φυσικού αερίου εις βάρος των χωρών της περιφέρειας²³⁸ δηλαδή "οι χώρες ανάμεσά τους"²³⁹ είναι οι πρώτες που θα έπρεπε να υπενθυμίσουν ότι ο ίδιος ο Πούτιν είναι πρόθυμος να αναφερθεί στη ρωσική παροιμία: "η φιλία είναι φιλία, αλλά ο καθένας καπνίζει τον δικό του καπνό"²⁴⁰. Με άλλα λόγια, παρά την οικονομική συνεργασία μεταξύ της Παλιάς Ευρώπης και της Ρωσίας, οι πρώτοι θα πρέπει να κατανοήσουν ότι οι οικονομικές συμμαχίες θα φθάσουν μόνο στο βαθμό που συμβάλλουν στους πολιτικούς στρατηγικούς στόχους της Ρωσίας, οι οποίοι εξαρτώνται από την αποδυνάμωση της γεωστρατηγικής εξουσίας του NATO και από τον έλεγχο της Ρωσίας επί της παραδοσιακής σφαίρας επιρροής της.

---

²³⁶Leonard and Popescu, σελ. 2

²³⁷Στην πραγματικότητα, λίγο μετά τον ίδιο τον Πρόεδρο Medvedev επέμεινε ότι «υπάρχει ανάγκη να ενταθεί η συνεργασία μεταξύ Γαλλίας, Γερμανίας και Ιταλίας». Ο Sergei Vasiliev, Αναπληρωτής Διευθυντής του Διεθνούς Ινστιτούτου Ενεργειακής Πολιτικής και Διπλωματίας στο Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων της Μόσχας, με υπερηφάνεια δήλωσε ότι ανακοινώθηκαν από τη διάσημη διπλωματική σχολή του Υπουργείου Εξωτερικών της Ρωσίας τρία κοινά ινστιτούτα που επικεντρώνονται στην ευρωπαϊκή ενεργειακή ασφάλεια: το Ρωσο-Γερμανικό Ινστιτούτο Ενεργειακής Πολιτικής και Οικονομίας, το Ρωσικό-Ιταλικό Ινστιτούτο Διεθνών Ενεργειακών Μελετών και το Ρωσικό και Γαλλικό Ινστιτούτο Ενεργειακής Διπλωματίας. "Russia and France: A New Quality of Relations," p. 37, Armen Oganessian, "Energy Industry and Ecology," International Affairs, Vol. 57, No. 1, 2011, σελ 228

²³⁸Στο ίδιο

²³⁹Lucas, σελ. 158

²⁴⁰Minton Goldman, ed., Russia, the Eurasian Republics, and Central/Eastern Europe, 10th Ed., Dubuque, IA: Global Studies, 2005, σελ. 112

	ΕΥ	ΝΑΤΟ
ΑΥΣΤΡΙΑ	ΝΑΙ	ΌΧΙ
ΒΕΛΓΙΟ	ΝΑΙ	ΝΑΙ
ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ	ΝΑΙ	ΝΑΙ
ΚΥΠΡΟΣ	ΝΑΙ	ΌΧΙ
ΤΣΕΧΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ	ΝΑΙ	ΝΑΙ
ΔΑΝΙΑ	ΝΑΙ	ΝΑΙ
ΕΣΘΟΝΙΑ	ΝΑΙ	ΝΑΙ
ΦΙΝΛΑΝΔΙΑ	ΝΑΙ	ΌΧΙ
ΓΑΛΛΙΑ	ΝΑΙ	ΝΑΙ
ΓΕΡΜΑΝΙΑ	ΝΑΙ	ΝΑΙ
ΕΛΛΑΔΑ	ΝΑΙ	ΝΑΙ
ΟΥΓΓΑΡΙΑ	ΝΑΙ	ΝΑΙ
ΙΡΛΑΝΔΙΑ	ΝΑΙ	ΌΧΙ
ΙΤΑΛΙΑ	ΝΑΙ	ΝΑΙ
ΛΕΤΟΝΙΑ	ΝΑΙ	ΝΑΙ
ΛΙΘΟΥΑΝΙΑ	ΝΑΙ	ΝΑΙ
ΛΟΥΞΕΜΒΟΥΡΓΟ	ΝΑΙ	ΝΑΙ
ΜΑΛΤΑ	ΝΑΙ	ΌΧΙ
ΟΛΛΑΝΔΙΑ	ΝΑΙ	ΝΑΙ
ΝΟΡΒΗΓΙΑ	ΌΧΙ	ΝΑΙ
ΠΟΛΩΝΙΑ	ΝΑΙ	ΝΑΙ
ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ	ΝΑΙ	ΝΑΙ
ΡΟΥΜΑΝΙΑ	ΝΑΙ	ΝΑΙ
ΣΛΟΒΑΚΙΑ	ΝΑΙ	ΝΑΙ
ΣΛΟΒΕΝΙΑ	ΝΑΙ	ΝΑΙ
ΙΣΠΑΝΙΑ	ΝΑΙ	ΝΑΙ
ΣΟΥΗΔΙΑ	ΝΑΙ	ΌΧΙ
ΗΝΩΜΕΝΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ	ΝΑΙ*	ΝΑΙ

*Το Ηνωμένο Βασίλειο, αναμένεται να αποχωρήσει από την Ευρωπαϊκή Ένωση έπειτα από το αποτέλεσμα υπέρ της εξόδου με 52% στο δημοψήφισμα του 2016

Πίνακας 4 Ευρωπαϊκά κράτη μέλη της Ε.Ε ή/και του ΝΑΤΟ

Πηγή: Alexander Ghaleb The Letort Papers: Natural Gas as an Instrument of Russian State Power, Strategic Studies Institute U.S. Army War College, Carlisle, PA

4.4.4. Απειλή για το NATO - Οι αγωγοί Nord Stream και South Stream μετατρέπουν το σύγχρονο περιβάλλον ασφάλειας στην Ευρώπη

Ο φόβος πολλών πολιτικών, μεταξύ των οποίων είναι ο Zbigniew Brzezinski²⁴¹ και ο γερουσιαστής Richard Lugar, είναι ότι οι ευρωπαϊκές διαιρέσεις στον τομέα του φυσικού αερίου μεταξύ της Παλαιάς Ευρώπης και της Νέας Ευρώπης μπορούν τελικά να εκφράσουν γεωπολιτικά τις διαιρέσεις των παλαιών και νέων μελών του NATO. Αυτές οι διαιρέσεις ενισχύονται από την απροθυμία πολλών χωρών της ΑΚΕ να αντιταχθούν στη Ρωσία εξαιτίας του φόβου ότι η Ρωσία θα χρησιμοποιήσει το μονοπώλιό της στο φυσικό αέριο ως μέσο καταναγκασμού, που θα μπορούσε να επιβραδύνει την οικονομική ανάπτυξη, αλλά και από την απροθυμία πολλών χωρών της Δυτικής Ευρώπης να αντιτάσσονται πολιτικά στη Ρωσία, από φόβο μήπως χάσουν τα βραχυπρόθεσμα οικονομικά οφέλη που τους παρέχει αυτή. Για παράδειγμα, η Γερμανία, παρά το γεγονός ότι είναι το λιγότερο ευαίσθητο ευρωπαϊκό μέλος του NATO στον ρωσικό εξαναγκασμό, θα εξακολουθήσει να υποστηρίζει τις πολιτικές της Ρωσίας, εφόσον εξασφαλίζονται τα βραχυπρόθεσμα οικονομικά της οφέλη. Στην πραγματικότητα, εξαιτίας της αυξανόμενης εντατικοποίησης των οικονομικών σχέσεων μεταξύ Γερμανίας και Ρωσίας, ο Stephen Larrabee αναμένει επίσης ότι «το Βερολίνο θα αντιδράσει με σύνεση στις προτάσεις που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε επιδείνωση των σχέσεων με τη Μόσχα. Αυτό θα καταστήσει την επιδίωξη μιας συνεκτικής διατλαντικής πολιτικής προς τη Ρωσία πολύ πιο δύσκολη στο μέλλον»²⁴². Αυτό αποδεικνύεται από το πρόσφατο ψήφισμα του ΟΗΕ 1973 (2011), το οποίο επέτρεψε στο NATO "να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα[. . .]για την προστασία των αμάχων και των κατοικημένων περιοχών που απειλούνται με επίθεση στη Λιβύη, συμπεριλαμβανομένης της Βεγγάζης»²⁴³. Το ψήφισμα εγκρίθηκε με 10 ψήφους υπέρ και 5 αποχές, της Γερμανίας και των χωρών BRIC (Βραζιλία, Ρωσία, Ινδία, Κίνα)²⁴⁴.

---

²⁴¹Ο Zbigniew Brzezinski έγραψε ότι: «Η Ρωσία δεν είναι εχθρός, αλλά εξακολουθεί να βλέπει το NATO με εχθρότητα. Αυτή η εχθρότητα δεν είναι πιθανό να εξασθενήσει σύντομα, ειδικά εάν ο Πρωθυπουργός Βλαντιμίρ Πούτιν επανεκλεγεί. Επιπλέον, η πολιτική της Ρωσίας έναντι του NATO, καθοδηγείται από την ιστορική δυσανεμία της σοβιετικής ήττας στον Ψυχρό Πόλεμο και από την εθνικιστική εχθρότητα, και ενδέχεται να προσπαθήσει να προωθήσει τον διαχωρισμό μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και της Ευρώπης και, εντός της Ευρώπης, μεταξύ των παλαιών μελών του NATO και των νέων μελών του NATO». Zbigniew Brzezinski, "An Agenda for NATO," *Foreign Affairs*, Vol. 88, No. 5, Σεπτέμβριος 2009, σελ. 2-20

²⁴²Larrabee, σελ. 48

²⁴³United Nations Security Council Resolution, Public Law 1973, 2011

²⁴⁴Ενώ είναι καθαρά συμβολικό, η ψηφοφορία της Γερμανίας σχετικά με το ψήφισμα του ΟΗΕ του 1973 δείχνει ότι η εξωτερική πολιτική της Γερμανίας απομακρύνεται από τις συμμαχίες της στο παραδοσιακό περιβάλλον ασφαλείας και από τα άλλα κράτη μέλη του NATO και κυμαίνεται πιο κοντά στην Κίνα και στις αγορές που αντιλαμβάνεται ότι έχει μεγαλύτερο οικονομικό όφελος.

Αξίζει να σημειωθεί ότι αυτή η οικονομική σχέση μεταξύ της Ρωσίας και του πυρήνα της Ευρώπης δεν μειώνει τη σημασία του φυσικού αερίου ως μέσου εξαναγκασμού. Όπως είδαμε ο βαθμός εξάρτησης από το ρωσικό φυσικό αέριο ποικίλλει σημαντικά μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ και του ΝΑΤΟ, με πολλά κράτη της ΑΚΕ να εξαρτώνται πλήρως από το ρωσικό φυσικό αέριο. Αυτό σημαίνει ότι εκτός από την κεντρική Ευρώπη, η περιφέρεια μπορεί τελικά να φύγει από το ΝΑΤΟ, διότι ενώ η Γερμανία δεν επιθυμεί να παραιτηθεί από τα οικονομικά οφέλη που λαμβάνει από τη Ρωσία, η αλλαγή αυτής της πολιτικής δεν θα προκαλούσε την κατάρρευση της γερμανικής οικονομίας. Ωστόσο, αν οι χώρες της ΑΚΕ, όπως η Βουλγαρία, αντιτάσσονταν στους στόχους της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας, ένα ρωσικό εμπάργκο φυσικού αερίου θα ήταν αρκετό για να καταρρεύσει η οικονομία τους μέσα σε λίγους μήνες. Αυτό αποτελεί πρόβλημα για τη Βορειοατλαντική Συμμαχία, ιδιαίτερα όταν θεωρούμε ότι "όλες οι αποφάσεις του ΝΑΤΟ γίνονται με συναίνεση [...] που έχει γίνει αποδεκτή ως η μοναδική βάση για τη λήψη αποφάσεων στο ΝΑΤΟ από τη δημιουργία της Συμμαχίας το 1949.²⁴⁵ Δεδομένου ότι μόνο ένα από τα 28 κράτη μέλη του ΝΑΤΟ χρειάζεται να επηρεάσει τη διαδικασία λήψης αποφάσεων και επειδή πολλές οικονομίες των μελών εξαρτώνται από το ρωσικό φυσικό αέριο, η Ρωσία μπορεί να είναι σίγουρη ότι το ΝΑΤΟ δεν θα μπορέσει να υιοθετήσει πολιτικές που θα επηρεάσουν αρνητικά τα μεγάλα στρατηγικά συμφέροντά της. Αυτός είναι ένας ακόμη λόγος για τον οποίο η Ρωσία πρέπει να διατηρήσει το μονοπώλιο στο φυσικό αέριο, που πηγαίνει στην ΑΚΕ, όπως απεδείχθη στην περίπτωση της Ουκρανίας.

Ενώ πολλοί Ευρωπαίοι και Αμερικανοί πολιτικοί αντιλαμβάνονται το πρόβλημα, δεν είναι διατεθειμένοι να διακινδυνεύσουν την πολιτική τους σταδιοδρομία για να αναλάβουν έναν αγώνα που θεωρείται από πολλούς ως «υπαρξιακός»²⁴⁶. Τελικά, τίποτα δεν θα σταματήσει τις γερμανικές, γαλλικές και ιταλικές εταιρείες όσον αφορά "τις δικές τους συμφωνίες με τη Gazprom"²⁴⁷ και χωρίς μια κοινή ευρωπαϊκή ενεργειακή στρατηγική, τίποτα δεν θα σταματήσει τη Ρωσία από τον έλεγχο της ροής του φυσικού αερίου μέσω της αντιλαμβανόμενης σφαίρας επιρροής της. Στην πραγματικότητα, οι συμφωνίες της Ρωσίας με το κέντρο της Ευρώπης, ιδίως όσον αφορά τα έργα Nord Stream και South Stream, εξασφαλίζουν περαιτέρω τη μονοπωλιακή θέση της Ρωσίας στο φυσικό αέριο στην ΑΚΕ. Όπως εξηγεί ο Edward Lucas, "μέχρι στιγμής, το σκηνικό έχει ρυθμιστεί τέλεια για την αγαπημένη τακτική του Κρεμλίνου, που δεν είναι άλλη από το «Διαίρει και βασίλευε» και η επιτυχία του φαίνεται καθαρά στην ιστορία δύο αγωγών²⁴⁸».

---

²⁴⁵ Brzezinski, σελ. 2-20

²⁴⁶ Σύμφωνα με τον Marik String, αυτό το θέμα συζητήθηκε στις Βρυξέλλες όταν ο γερουσιαστής Λούγκαρ το έθεσε

²⁴⁷ Lucas σελ. 164

²⁴⁸ Στο ίδιο, σελ. 166.

Σε αυτή τη ρωσική στρατηγική, τόσο οι αγωγοί φυσικού αερίου Nord Stream όσο και ο αγωγός φυσικού αερίου South Stream αποτελούν όργανα ρωσικής κρατικής εξουσίας με σκοπό να μειώσουν τη γεωστρατηγική σημασία πολλών κρατών μελών του ΟΗΕ του ΝΑΤΟ ως χωρών διέλευσης για ρωσικό φυσικό αέριο στη Δύση. Με την καταστρατήγηση πολλών χωρών της ΑΚΕ, οι δύο αγωγοί επιτρέπουν στη Ρωσία να χρησιμοποιήσει καλύτερα το φυσικό αέριο ως μέσο εξαναγκασμού στη σφαίρα επιρροής της, την ανατολική περιφέρεια της Ευρώπης, χωρίς να προκαλέσει τη δυσαρέσκεια του πυρήνα της Ευρώπης -Γερμανία, Γαλλία και Ιταλία²⁴⁹. Αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές στην περίπτωση του Nord Stream²⁵⁰, που απομονώνει την Ουκρανία από την Ευρώπη, ενώ παράλληλα αυξάνει επίσης την επιρροή της Ρωσίας στην Πολωνία, τη Σλοβακία και την Τσεχική Δημοκρατία, τις οποίες μέχρι στιγμής χρησιμοποίησαν με επιτυχία τα χαρακτηριστικά τους ως κράτη διέλευσης φυσικού αερίου για να προστατευθούν πολιτικά από τη Ρωσία.

Το πλεονέκτημα αυτών των αγωγών για το Κρεμλίνο είναι σαφές. Οι δύο υπάρχοντες αγωγοί εξαγωγής φυσικού αερίου στη Γερμανία περνούν από άλλες χώρες, τη Λευκορωσία και την Πολωνία στο βορρά, και την Ουκρανία, τη Σλοβακία και τη Δημοκρατία της Τσεχίας στα νότια. Αυτό σημαίνει ότι οι παραδόσεις στη Γερμανία εξαρτώνται από την καλή θέληση αυτών των χωρών διέλευσης. Φτιάχνοντας άλλες οδούς, και αν το Κρεμλίνο προσπαθήσει να “τιμωρήσει” τις χώρες αυτές δεν θα υπάρχει κίνδυνος να υποφέρει λόγω έλλειψης φυσικού αερίου η Δύση²⁵¹.

Επιπλέον, η Ρωσία χρησιμοποίησε το Nord Stream ως «καταλύτη για αυξημένη ρωσική στρατιωτική παρουσία και επιτήρηση πληροφοριών»,²⁵² που προστατεύεται από το ρωσικό ναυτικό της Βαλτικής Θάλασσας, του οποίου ο νέος ρόλος έδωσε στη Ρωσία «μία άκρη πληροφοριών στη Βαλτική Θάλασσα σχετικά με όλες τις εναέριες, εδαφικές, υπεδαφικές δραστηριότητες, ειδικά γύρω από την Εσθονία, τη Φινλανδία, τη Σουηδία και τη Δανία, καθώς και τις στρατιωτικές ασκήσεις των μελών του ΝΑΤΟ»²⁵³. Το έργο υποστηρίχθηκε με ενθουσιασμό από τη Γερμανία,

---

²⁴⁹ Οι δύο αγωγοί φυσικού αερίου θα δώσουν στη Ρωσία μεγαλύτερη ευελιξία για να τιμωρήσουν ή/και να επιβραβεύσουν τα κράτη που βρίσκονται στη σφαίρα επιρροής της, ιδιαίτερα στην Ανατολική και Κεντρική Ευρώπη. Αυτό θα επέτρεπε στη Ρωσία να εκμεταλλευτεί με ακρίβεια την ευαισθησία πολλών ευρωπαϊκών κρατών-μελών του ΝΑΤΟ και της Ουκρανίας στον ρωσικό εξαναγκασμό (όπως περιγράφεται στο σχήμα 1-4), απομονώνοντάς τους αποτελεσματικά από τη Δύση.

²⁵⁰ Το South Stream θα έχει παρόμοιο αποτέλεσμα, ιδιαίτερα για τις χώρες των Βαλκανίων και της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Ωστόσο, η σκοπιμότητα του South Stream εξακολουθεί να τίθεται υπό αμφισβήτηση.

²⁵¹ Lucas, σελ. 167

²⁵² Lin, σελ. 4

²⁵³ This is not the first time that Russia has used its gas pipeline politics to aid in increasing its security; as proven by “Russia’s past history of installing fiber optic cable along the Yamal pipeline without informing the Polish government in advance.” Στο ίδιο

παρά τους κινδύνους που αντιπροσωπεύει για το NATO, ακόμη και για τα γερμανικά μακροπρόθεσμα πολιτικά συμφέροντα στην Ευρωπαϊκή Ένωση²⁵⁴.

Το Nord Stream είναι το παιδί της πιο διαβόητης διπλωματικής συμμαχίας στη σύγχρονη ιστορία της Ευρώπης, μεταξύ της προηγούμενης Γερμανικής κυβέρνησης με επικεφαλής τον πρώην καγκελάριο Gerhard Schroeder και του Putin. Ήταν “ευλογημένο” με μια μυστική εγγύηση δανείου ύψους 1 δισ. Ευρώ, που εκδόθηκε λίγες μέρες πριν ο γερμανός ηγέτης αποχωρήσει από το αξίωμα, ώστε να γίνει πρόεδρος της κοινοπραξίας αγωγών²⁵⁵.

Η στρατηγική ανάλυση, όσον αφορά τη Ρωσία, εξαρτάται από τον τρόπο με τον οποίο αυτή χρησιμοποιεί το φυσικό αέριο για να διαμορφώσει την ευρωπαϊκή πολιτική, είτε συνδυάζοντας τις υπολογισμένες μεθοδολογίες λήψης αποφάσεων (μέσω της χρήσης RC) με την δύναμη να προκαλεί σοβαρά οικονομικά ζητήματα, είτε παρέχοντας κίνητρα μέσω του μονοπωλίου για την προμήθεια φυσικού αερίου. Το Κρεμλίνο είναι σε θέση να χρησιμοποιήσει τους αγωγούς φυσικού αερίου της Κασπίας και της Ρωσίας στην Ευρώπη για να ενεργεί ως «ομφάλιος λώρος»²⁵⁶, του οποίου η διατάραξη θα αποδειχτεί καταστροφική για την οικονομία οποιουδήποτε αντιτιθέμενου κράτους. Τελικά, ο έλεγχος της διαδικασίας λήψης αποφάσεων σε μεμονωμένα κράτη-μέλη της ΕΕ μέσω πιέσεων ισχύος στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων για το φυσικό αέριο, είναι ο καλύτερος δυνατός έλεγχος. Αυτό αποδεικνύει ότι τα παραδοσιακά εργαλεία επιρροής εξακολουθούν να έχουν μεγάλη σημασία στο σύγχρονο περιβάλλον ασφάλειας και στη δυνατότητα της Ρωσίας να αποδυναμώσει την ΕΕ και την Βορειοατλαντική Συμμαχία²⁵⁷.

---

²⁵⁴Zeyno Baran argues that this project “undermines Europe’s efforts to foster the ideals of good governance, market transparency, and democracy both in Russia and in Russia’s neighbors.” Baran, σελ. 135

²⁵⁵ Lucas, σελ. 166

²⁵⁶ Marshall Goldman, *Petrostate: Putin, Power, and the New Russia*, New York: Oxford University Press, 2008

²⁵⁷ Because of this, “RC theory will remain a most important area of study for the immediate and long-term future for Russian and other international groups alike.” Thomas, σελ. 240

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

Αξιολογώντας το μοντέλο του Κρατικού Καπιταλισμού

5.1. Η κρίση του καπιταλιστικού συστήματος της Δύσης

Οι ισχυρές οικονομικές επιδόσεις των ΗΠΑ μετά την εποχή του Reagan βασισμένες στην απορρύθμιση, το ελεύθερο εμπόριο και τις ροές κεφαλαίων σε συνδυασμό με την παγκοσμιοποίηση φάνηκαν να επιβεβαιώνουν τις αρετές των φιλελεύθερων οικονομικών πολιτικών, ενώ η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και η καπιταλιστική επανάσταση στην Κίνα σηματοδότησαν τον θάνατο συστημάτων που κυριαρχεί το κράτος.

Όμως, η οικονομική κρίση του 2007-2009 καταδεικνύει την αποτυχία των δυτικών κυβερνήσεων να διαχειριστούν σωστά το οικονομικό τους σύστημα. Η αποτυχία των κρατικών φορέων να εκτελούν τα καθήκοντά τους, όπως να παρέχουν ίσους όρους ανταγωνισμού, να παρεμβαίνουν όπου υπάρχει σπασμωδικό παιχνίδι, ήταν εμφανής κατά τη διάρκεια ακροάσεων του Κογκρέσου για το σκάνδαλο «Bernard Madoff»²⁵⁸. Όταν το κράτος παρενέβη στις χρηματοπιστωτικές αγορές κατά τη διάρκεια των ετών που οδήγησαν στην κορυφή της κρίσης το 2008, το έπραξε κατά τρόπο που προκάλεσε επίπεδα ηθικού κινδύνου. Ήταν απορίας άξιο που οι αρχές των καπιταλιστικών οικονομιών επενέβαιναν για να εξασφαλίσουν την ευημερία των αγορών. Με τις ενέργειές τους δήλωναν ότι τίποτα δεν μπορεί να πάει στραβά και τελικά η ψευδής αυτή διαβεβαίωση προκάλεσε σχεδόν το θάνατο του δυτικού χρηματοπιστωτικού συστήματος.

Μετά την οικονομική κρίση του 2008, ξεκίνησε ξανά η συζήτηση για τον ενδεδειγμένο ρόλο του κράτους σε μια σύγχρονη οικονομία. Στις ΗΠΑ προωθείται μια πιο ενεργή κυβερνητική πολιτική για τη δημιουργία θέσεων εργασίας, ενώ κάποιoi αναρωτιούνται εάν η Ουάσιγκτον χρειάζεται μια «βιομηχανική πολιτική» για την καλλιέργεια νέων τομέων, όπως η πράσινη ενέργεια, που θα βοηθήσει τις ΗΠΑ να ανταγωνιστούν την Κίνα. Στην Ευρώπη, οι πολιτικοί αγωνίζονται για το πώς

---

²⁵⁸Μαρτυρία του Harry Markopolos, CFA, CFE, ενώπιον της Επιτροπής των ΗΠΑ για τις χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες, 4 Φεβρουαρίου 2009.

θα ανακτήσουν την ανταγωνιστικότητα μέσω της απελευθέρωσης των αγορών, διατηρώντας παράλληλα την εκτεταμένη κοινωνική προστασία του κράτους πρόνοιας.

Στις αναδυόμενες αγορές, ωστόσο, η κρατική παρέμβαση στην οικονομική ανάπτυξη είναι πολύ λιγότερο αμφιλεγόμενη. Πολλές από τις ανερχόμενες σημερινές οικονομίες είτε είχαν την αναπτυξιακή τους περίοδο υπό την καθοδήγηση του κράτους, είτε βρίσκονται ακόμη στη μέση του πειράματος αυτού. Είναι αξιοσημείωτο ότι αυτές οι αναδυόμενες αγορές έχουν επίσης διατηρήσει την αναπτυξιακή τους τροχιά, παρά την καταστροφική παγκόσμια κάμψη. Με την κατάρρευση των δυτικών οικονομιών, γεννήθηκε το εύλογο ερώτημα για το εάν ο «κρατικός καπιταλισμός», ο συνδυασμός δηλαδή των δυνάμεων της αγοράς και του κρατικού ελέγχου, μπορεί να επιφέρει καλύτερα οικονομικά αποτελέσματα από τα οικονομικά μοντέλα, που κυριαρχούσαν στις οικονομίες των κρατών της Δύσης.

Η οικονομική κρίση δοκιμάζει τις πιο καίριες αρχές της ελεύθερης αγοράς. Η ανεργία παραμένει σε υψηλά επίπεδα, οι ρυθμοί ανάπτυξης είναι ιδιαιτέρως χαμηλοί, και το χρέος αποτελεί κλιμακωτό πρόβλημα σε ολόκληρο τον ανεπτυγμένο κόσμο. Ουσιαστικά, τα δυτικά κράτη δεν καλούνται να αντιμετωπίσουν μόνο μια οικονομική ύφεση, αλλά μια κρίση του ίδιου του καπιταλισμού, όπως πολύ σωστά το έθεσε ο George Magnus, ανώτερος οικονομικός σύμβουλος της UBS: «Η οικονομική μας δυσκολία δεν είναι μια προσωρινή ή παραδοσιακή κατάσταση. Με απλά λόγια, το οικονομικό μοντέλο που οδήγησε στη μακρά έκρηξη από τη δεκαετία του 1980 έως το 2008 έχει καταρρεύσει. Λαμβάνοντας υπόψη την κλίμακα της ζημιάς και τις δυσλειτουργίες του συστήματος στις προηγμένες οικονομίες που έχουν πληγεί, θα υποστήριζα ότι η οικονομική κρίση του 2008-2009 κίνησε μια κρίση του καπιταλισμού που συμβαίνει μια φορά στη γενεά... Είναι μια κρίση του καπιταλισμού επειδή το οικονομικό μοντέλο και τα πολιτικά μας πλαίσια δεν μπορούν να παράγουν βιώσιμη ανάπτυξη, επαρκή διαμόρφωση του εισοδήματος ή δημιουργία απασχόλησης».

Επομένως, είναι φυσικό να αναζητούνται λύσεις σε χώρες που εξακολουθούν να δημιουργούν θέσεις εργασίας και υψηλότερα εισοδήματα, όπως οι χώρες του αναδυόμενου κόσμου. Στις χώρες αυτές το κράτος βρίσκεται στο επίκεντρο των πραγμάτων. Αν και είναι αλήθεια ότι καμία οικονομία στον κόσμο δεν είναι μια καθαρά ελεύθερη οικονομία και πως όλες οι κυβερνήσεις επεμβαίνουν στα οικονομικά θέματα με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, οι κρατικοί καπιταλιστές το κάνουν με τρόπους που είναι αδιανόητοι για τις δυτικές κυβερνήσεις. Για παράδειγμα, στον κρατικό καπιταλισμό, οι κυβερνήσεις επηρεάζουν τον τραπεζικό δανεισμό, ή εξορισμού μεγάλα και σημαντικά τμήματα της οικονομίας. Οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής είναι πιο πρόθυμοι να καθοδηγήσουν την οικονομία μέσω της γραφειοκρατίας. Όλα αυτά τα στοιχεία του κρατικού καπιταλισμού ίσως ακούγονται

επικίνδυνα για πολλούς στη Δύση. Αλλά είναι γεγονός ότι οι αποτυχίες των προηγμένων οικονομιών και η αυξανόμενη δύναμη των αναδυόμενων αγορών καθιστούσαν πολύ πιο δύσκολο στις ελεύθερες αγορές να «καταδικάσουν» τον κρατικό καπιταλισμό. Σύμφωνα με τον Ian Bremmer, πρόεδρο της συμβουλευτικής εταιρείας Eurasia Group: «στον κόσμο των G20, η Κίνα, η Ρωσία, η Σαουδική Αραβία και άλλοι κρατικοί φορείς ασκούν αυξανόμενη επιρροή. Οι ηγέτες των δημοκρατιών της ελεύθερης αγοράς διέγνωσαν την παγκόσμια κατάρρευση και κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν εκείνους που πιστεύουν ότι η ελεύθερη αγορά έχει αποτύχει και ότι το κράτος πρέπει να διαδραματίσει ηγετικό ρόλο στην καθοδήγηση των εθνικών οικονομιών... Η οικονομική κρίση και η κατάρρευση της αγοράς στην Αμερική και την Ευρώπη έδωσε στον κρατικό καπιταλισμό μεγάλη ώθηση. Πλέον, είναι πολύ πιο δύσκολο για τους Δυτικούς να υποστηρίξουν ένα σύστημα ελεύθερης αγοράς και ευκολότερο για την Κίνα και τη Ρωσία να υποστηρίξουν ότι μόνο οι κυβερνήσεις μπορούν να σώσουν τις οικονομίες στο χείλος του γκρεμού».

5.2. Ο Κρατικός Καπιταλισμός είναι η λύση;

Συνεπώς, ο κρατικός καπιταλισμός είναι η λύση; Ο κρατικός καπιταλισμός δημιουργεί μια ποικιλία απειλών, μερικές από τις οποίες δεν μπορούμε καν να φανταστούμε. Οι εταιρείες που έχουν δεσμούς με αυταρχικές κυβερνήσεις όπως η Κίνα, είτε ανήκουν στο κράτος είτε απλά υποστηρίζονται από το κράτος, επιτυγχάνουν βοηθώντας την κυβέρνησή τους να ανταποκριθεί στις οικονομικές και πολιτικές ανάγκες της. Οι κυβερνήσεις εφαρμόζουν τον κρατικό καπιταλισμό επειδή τις εμπλουτίζει και ενισχύει την ικανότητά τους να διατηρούν τον πολιτικό έλεγχο. Αλλά εάν οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής σε αυτά τα κράτη αποφασίσουν ότι η φιλελευθεροποίηση θα εξυπηρετούσε καλύτερα τα συμφέροντά τους, όπως κάποιες φορές, θα ελευθερώσουν τις οικονομίες τους.

Τα πλεονεκτήματα που προσφέρει ο κρατικός καπιταλισμός ενθαρρύνουν ορισμένες χώρες να ακολουθήσουν πολιτικές στρατηγικές υψηλού κινδύνου και να μειώσουν την ικανότητα των δημοκρατιών της ελεύθερης αγοράς να τους πιέσουν να αλλάξουν τρόπους. Η κυβέρνηση του Ιράν χρησιμοποιεί τα μετρητά, που παράγονται από τον έλεγχο της εγχώριας παραγωγής πετρελαίου, για την κατασκευή ενός πυρηνικού προγράμματος, εξασφαλίζοντας ότι οι κυβερνήσεις που χρειάζονται πρόσβαση στην ενέργεια της, όπως η Κίνα και η Ινδία, θα αρνηθούν να υποστηρίξουν αυστηρές κυρώσεις εναντίον της. Υπάρχει, επίσης, ο κίνδυνος ένα πλούσιο σε ενέργεια κράτος όπως η Ρωσία να μειώσει ή να διακόψει τη ροή του φυσικού αερίου για πολιτικό κέρδος, όπως κάνει η Μόσχα στην Ουκρανία. Ακόμη και η απειλή από τη Ρωσία πως θα ελαττώσει τις προμήθειες φυσικού αερίου στη Δύση, προκαλεί φόβο στις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες. Τέλος, υπάρχει ο φόβος ότι οι ξένες κυβερνήσεις μπορούν να χρησιμοποιήσουν κρατικά καπιταλιστικά εργαλεία

για να υπονομεύσουν άμεσα την εθνική ασφάλεια των δημοκρατιών της ελεύθερης αγοράς. Μπορεί η Ρωσία, η Κίνα και άλλες χώρες να χρησιμοποιούν μερίδια στα δυτικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα για να αποσταθεροποιήσουν σκόπιμα τις δυτικές οικονομίες ή ως μοχλό πίεσης προς τις δυτικές κυβερνήσεις να εγκαταλείψουν τη δύναμή τους στα διεθνή χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Επίσης, θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν τις εξαγορές τους για να αποκτήσουν πρόσβαση σε διαβαθμισμένες πληροφορίες, αμυντικές τεχνολογίες ή εμπορικά μυστικά.

Από την άλλη, ο κρατικός καπιταλισμός έχει και κάποια μειονεκτήματα. Δεδομένου ότι οι κρατικές εταιρείες ελέγχουν τα τρία τέταρτα των παγκοσμίως γνωστών πετρελαϊκών αποθεμάτων, η κακή διαχείριση, η διαφθορά και η αναποτελεσματικότητα που στρεβλώνουν τις δραστηριότητές τους αυξάνουν το κόστος ενέργειας για όλους. Επίσης, οι κυβερνήσεις που εφαρμόζουν τον κρατικό καπιταλισμό κάνουν επικίνδυνα επενδυτικά στοιχεία σε άλλες αναδυόμενες αγορές. Όταν μια κινεζική κρατική επιχείρηση επιδιώκει μακροπρόθεσμη πρόσβαση σε πετρέλαιο, φυσικό αέριο και μέταλλα σε μια δυνητικά ασταθή χώρα, εκθέτει το Πεκίνο σε κινδύνους μεγάλων οικονομικών ζημιών, με πιθανές σοβαρές συνέπειες για τη δική της ακόμη ευάλωτη οικονομία.

Οι σημερινές κυβερνήσεις της Ρωσίας και της Κίνας έχουν ανταγωνιστικά σύνολα οικονομικών συμφερόντων. Η Ρωσία παραμένει ένας από τους κορυφαίους εξαγωγείς πόρων παγκοσμίως και η κυβέρνησή της πρέπει να διαχειριστεί τα πολλά προβλήματα που απορρέουν από τη μείωση του πληθυσμού. Από την άλλη, η Κίνα είναι ο ταχύτερα αναπτυσσόμενος καταναλωτής φυσικών πόρων στον κόσμο.

Παρατηρώντας την Κίνα, βλέπουμε μία οικονομία που συνεχίζει να αυξάνεται με αστρικό ρυθμό, με την κυβέρνηση να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο σε αυτό. Η χώρα τροφοδοτείται από τη μεγάλη παγκόσμια ύφεση, σε μεγάλο βαθμό εξαιτίας κρατικών κινήτρων, πιστώσεων από κρατικές τράπεζες και επενδύσεων από κρατικές εταιρείες. Μακροπρόθεσμα, η στήριξη του κράτους βοήθησε επίσης την ταχεία πρόοδο της χώρας στην παγκόσμια παραγωγή. Όμως, η πλήρης παρέμβαση του κράτους στην οικονομία έχει και σαφή μειονεκτήματα. Η υπερβολική επιβάρυνση του κράτους, για παράδειγμα, η γραφειοκρατική εμπλοκή στο χρηματοπιστωτικό σύστημα και ο κυβερνητικός έλεγχος της αξίας του YUAN, δημιουργεί μια οικονομία με σοβαρές στρεβλώσεις, όπως η αύξηση του χρέους, οι υπερβολικές επενδύσεις, ακόμη πιο υπερβολικά εξωτερικά πλεονάσματα, ενώ караδοκεί μία πιθανή τραπεζική κρίση. Επίσης, επειδή η Κίνα αναπτύσσει πιο εκτεταμένους εμπορικούς δεσμούς σε ολόκληρη την Αφρική, θα πρέπει να ενδιαφέρεται περισσότερο για την πολιτική αστάθεια. Οι κοινωνικές αναταραχές είναι βλαβερές για τις επιχειρήσεις με κάθε τρόπο. Ωστόσο, προς το παρόν, αυτές οι συμφωνίες θα εξακολουθήσουν να στρεβλώνουν τον ανταγωνισμό στην αγορά και να τροφοδοτούν τις αναταραχές στις πολιτικά ασταθείς χώρες και περιοχές.

Τα εμιράτα του Περσικού Κόλπου, συχνά αναφερόμενα ως μια άλλη ιστορική επιτυχία του κρατικού καπιταλισμού, αντιμετώπισαν παρόμοια προβλήματα με αυτά της Κίνας. Το Ντουμπάι, για παράδειγμα, εξακολουθεί να ταξινομεί τα αποθέματα από μια γοητευτική, χρεωκοπημένη φούσκα ακινήτων, η οποία σε μεγάλο βαθμό διογκώθηκε από τις κρατικές επιχειρήσεις.

Εξετάζοντας την περίπτωση της Ρωσίας, βλέπουμε την πλήρη εφαρμογή του μοντέλου του κρατικού καπιταλισμού. Με τον Vladimir Putin το 1999, η Ρωσία ανασυντάχθηκε και άρχισε να αξιοποιεί τους στρατηγικούς της φυσικούς πόρους. Τα έσοδα από αυτά τα στρατηγικά περιουσιακά στοιχεία, σε αντίθεση με την προηγούμενη πρακτική, χρησιμοποιήθηκαν για να εξασφαλίσουν το μέλλον της Ρωσίας και να εκσυγχρονίσουν την οικονομία της. Ο Putin ανακατανέμει τα έσοδα από το πετρέλαιο αυξάνοντας τις κρατικές δαπάνες και το μέγεθος της δημόσιας υπηρεσίας. Η οικονομική και γεωπολιτική άνοδος των λεγόμενων χωρών BRIC (Βραζιλία, Ρωσία, Ινδία, Κίνα) καταδεικνύει ότι η οικονομική ανάπτυξη έρχεται μέσα από πολλούς πολιτικούς μανδύες και πως η φιλελεύθερη δημοκρατία δεν αποτελεί προϋπόθεση για την επιτυχή οικονομική ανάπτυξη.

Στη Ρωσία, οι συγκρούσεις συμφερόντων είναι πιο προφανείς. Το γεγονός ότι ο Viktor Alekseyevich Zubkov από πρωθυπουργός έγινε πρόεδρος της Gazprom, η οποία αποτελεί μονοπώλιο του φυσικού αερίου της Ρωσίας, όταν ο Dimitri Medvedev αποχώρησε από τη Gazprom για να γίνει πρόεδρος της Ρωσίας, αποκαλύπτει όλα όσα πρέπει να γνωρίζουμε για τον κυβερνητικό έλεγχο μιας διεθνούς ισχυρής κρατικής εταιρείας. Σε μια χώρα όπου η κυβέρνηση εφαρμόζει τον κρατικό καπιταλισμό μεγάλης κλίμακας, πολλές κρατικές επιχειρήσεις δημιουργήθηκαν, προκειμένου να υπάρξουν νέες θέσεις εργασίας για μεγάλο αριθμό ατόμων που διαφορετικά θα ήταν άνεργα και θα στρέφονταν εναντίον της κυβέρνησής τους.

Η πολιτική ελίτ της Ρωσίας ανησυχεί πολύ περισσότερο για μια χρηματοπιστωτική κρίση από το αν το NATO θα ξεκινήσει μια εισβολή. Η πρώτη τους ανησυχία είναι εγχώρια και ο πρωταρχικός τους στόχος είναι να στηρίξουν την εξουσία του κράτους. Οι ανησυχίες για τις σχέσεις με άλλα κράτη είναι σημαντικές, αλλά δευτερεύουσες. Είναι, επίσης, σε θέση να χρησιμοποιήσουν προστατευτισμό, επειδή είναι λιγότερο πιθανό να αντιμετωπίσουν αντίπαλα πολιτικά κόμματα, δικαστήρια ή τον ανεξάρτητο Τύπο. Για να προστατευτούν οι εγχώριοι παραγωγοί από τον ξένο ανταγωνισμό, η κυβέρνηση μπορεί να επιβάλει ποσοστώσεις που περιορίζουν την ποσότητα ενός συγκεκριμένου αγαθού που εισέρχεται στη χώρα, καθώς και τιμολόγια που αποθαρρύνουν τους καταναλωτές να αγοράζουν τα εισαγόμενα καθιστώντας τα σχετικά ακριβότερα από τα εγχώρια προϊόντα.

Παρά ταύτα, οι κρατικές επιχειρήσεις, οι οποίες ευνοούνται από γραφειοκρατικές δυνάμεις, εξαφανίζουν τον ιδιωτικό τομέα. Οι έρευνες της Παγκόσμιας Τράπεζας

δείχνουν ότι γίνεται όλο και πιο δύσκολο να πραγματοποιηθούν νέες επενδύσεις στην Ρωσία, με το ιδιωτικό κεφάλαιο να φεύγει από τη χώρα. Λόγω αυτών των προβλημάτων, η ανάπτυξη δεν έφτασε ποτέ ξανά στα προ κρίσης επίπεδα. Ακόμη και οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής στο Κρεμλίνο αμφισβητούν το μέλλον του κρατικού καπιταλιστικού μοντέλου της Ρωσίας. Ένας από αυτούς είναι ο Arkady Dvorkovich, οικονομικός σύμβουλος του Dimitri Medvedev , ο οποίος δήλωσε: «Εκείνοι που θαυμάζουν τον κρατικό καπιταλισμό δεν ξέρουν τι λένε. Αυτό το μοντέλο έχει εξαντλήσει όλες τις δυνατότητές του, οπότε πρέπει να αλλάξουμε πολιτικές»²⁵⁹.

Επίσης, αξίζει να σημειωθεί ότι η ρωσική οικονομία διατρέχει πολλούς κινδύνους. Δεδομένου ότι δεν έχει αναπτύξει πολλούς τομείς της, αλλά έχει επικεντρωθεί στον τομέα εκμετάλλευσης των φυσικών της πόρων και στηρίζεται στα έσοδα από αυτούς, είναι αρκετά ευάλωτη στις διακυμάνσεις των τιμών. Για παράδειγμα, η συνεχώς αυξανόμενη παραγωγή του σχιστολιθικού αερίου και η διάθεσή του στις αγορές θα μπορούσε να επιφέρει πτώση των τιμών, πλήττοντας το ρωσικό εμπόριο και κατ' επέκταση τη ρωσική οικονομία. Το πετρέλαιο και άλλοι φυσικοί πόροι, ενώ μπορεί να είναι πηγές πλούτου, δεν δημιουργούν από μόνοι τους θέσεις εργασίας και, δυστυχώς, συχνά επηρεάζουν αρνητικά άλλους τομείς της οικονομίας, οι οποίοι «φυτοζωούν». Επιπλέον, οι εισροές χρημάτων λόγω του πετρελαίου συχνά προκαλούν συναλλαγματική ανατίμηση, η οποία με τη σειρά της κάνει τις εξαγωγές άλλων προϊόντων πάρα πολύ ακριβές, υπονομεύοντας έτσι την οικονομία της χώρας. Το φαινόμενο αυτό είναι γνωστό ως «Ολλανδική ασθένεια»²⁶⁰.

Ο οικονομολόγος Joseph Schumpeter δημιούργησε την έννοια της «δημιουργικής καταστροφής» στο βιβλίο του για τον Καπιταλισμό, τον Σοσιαλισμό και τη Δημοκρατία το 1942, για να περιγράψει μια διαδικασία με την οποία πεθαμένες ιδέες και υλικά γονιμοποιούν νέα, προσδίδοντας στον καπιταλισμό έναν δυναμισμό. Καθώς οι βιομηχανίες καθίστανται ξεπερασμένες και πεθαίνουν, οι εργαζόμενοι, τα περιουσιακά στοιχεία και οι ιδέες που κάποτε τα κράτησαν, απελευθερώνονται για να συνδυαστούν ξανά με νέες μορφές και να παράγουν αγαθά, υπηρεσίες και ιδέες που ανταποκρίνονται στις εξελισσόμενες επιθυμίες και

---

²⁵⁹ Συνέντευξη στον Michael Schuman του «Time», 30 Σεπτεμβρίου 2011

²⁶⁰ Στη διεθνή βιβλιογραφία συναντάμε την «ολλανδική ασθένεια», έναν όρο που χρησιμοποιείται για να περιγράψει το φαινόμενο, που εμφανίστηκε στην Ολλανδία την δεκαετία 1960, όπου επήλθε συρρίκνωση των παραγωγικών μεταποιητικών δυνατοτήτων της ολλανδικής οικονομίας για ανταγωνιστικά διεθνώς εμπορεύσιμα προϊόντα, λόγω της αυξημένης εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων και συγκεκριμένα του φυσικού αερίου της Βόρειας Θάλασσας. Η εισροή ξένου συναλλάγματος αύξησε την αξία της ολλανδικής συναλλαγματικής ισοτιμίας, η οποία με τη σειρά της έκανε τις εξαγωγές του μεταποιητικού τομέα πάρα πολύ ακριβές, υπονομεύοντας τον εν λόγω τομέα.

ανάγκες των καταναλωτών. Αυτή η διαδικασία διατηρεί ένα συνεχώς διευρυνόμενο οικονομικό οικοσύστημα.

Εκείνοι που διαχειρίζονται τον κρατικό καπιταλισμό φοβούνται τη δημιουργική καταστροφή για τον ίδιο λόγο που φοβούνται όλες τις άλλες μορφές καταστροφής, καθώς δεν μπορούν να την ελέγξουν. Η δημιουργική καταστροφή εξασφαλίζει την κατάρρευση των βιομηχανιών, που παράγουν πράγματα, τα οποία κανείς δεν θέλει. Αυτό σημαίνει χαμένες θέσεις εργασίας και χαμένες αμοιβές, κάτι δηλαδή που μπορεί να οδηγήσει τους απελπισμένους ανθρώπους σε διαδηλώσεις αμφισβήτησης της πολιτικής ηγεσίας. Σε μια κρατική κεφαλαιουχική κοινωνία, οι χαμένες θέσεις εργασίας μπορούν να συνδέονται άμεσα με τους κρατικούς αξιωματούχους. Αυτός είναι ο λόγος που ο απώτερος στόχος της εξωτερικής πολιτικής της Κίνας είναι να διαμορφώσει εμπορικές σχέσεις στο εξωτερικό, οι οποίες μπορούν να συμβάλουν στη δημιουργία εκατομμυρίων εγχώριων θέσεων εργασίας. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο ο Putin ταξιδεύει σε κλειστά εργοστάσια συνοδευόμενος από τηλεοπτικές κάμερες και διατάζει τους ιδιοκτήτες να τα ξανανοίξουν. Φυσικά, και οι εργαζόμενοι σε ένα σύστημα ελεύθερης αγοράς κατηγορούν τους πολιτικούς για χαμένες θέσεις εργασίας και μισθούς, αλλά όταν η κυβέρνηση είναι ιδιοκτήτρια της εταιρείας που κατέχει το εργοστάσιο, η ευθύνη είναι πιο άμεση και σαφώς πιο προφανής.

Συνοψίζοντας, αυτό που χρειάζεται η Ρωσία και οι άλλοι κρατικοί καπιταλιστές είναι μια ισχυρή δόση μεταρρύθμισης της αγοράς, δηλαδή μία αναδιάρθρωσή της για την απελευθέρωση της επιχειρηματικότητας, ένα καλύτερο κράτος δικαίου για την προσέλκυση επενδύσεων, καθώς επίσης και μεγαλύτερη έμφαση στην εμπορική βιωσιμότητα για την αποφυγή απώλειας επενδύσεων και εν τέλει την αποφυγή κατάρρευσης του κρατικοκαπιταλιστικού συστήματος. Συνεπώς, παρόλο που είναι αλήθεια ότι ο ελεύθερος καπιταλισμός απέτυχε, δεν έχει ακόμα προκύψει ένα καλύτερο σύστημα από αυτόν και σίγουρα ο κρατικός καπιταλισμός δεν είναι η λύση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο

Συμπεράσματα

Σύμφωνα με έκθεση του Σουηδικού Οργανισμού Έρευνας για την Άμυνα (2008) από την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης και έπειτα, η Ρωσία απείλησε να διακόψει ή διέκοψε την προμήθεια φυσικού αερίου σε άλλες χώρες πάνω από σαράντα φορές, μη έχοντας συμπεριλάβει βέβαια και την κρίση του 2009 με την Ουκρανία και αρκετές πρόσθετες απειλές για τον περιορισμό της προμήθειας φυσικού αερίου στη Λευκορωσία και τη Μολδαβία²⁶¹. Σχεδόν κάθε φορά η χρήση του φυσικού αερίου ως μέσου μονομερών κυρώσεων συνέπιπτε με πολιτικές διαφορές μεταξύ της Ρωσίας και της χώρας που εισήγε φυσικό αέριο, η οποία εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από το ρωσικό φυσικό αέριο. Αδιαμφισβήτητα, με την κατασκευή των αγωγών φυσικού αερίου Nord Stream και South Stream και αν δεν βρεθούν εναλλακτικές λύσεις για το ρωσικό φυσικό αέριο, δεν είναι παρά θέμα χρόνου έως ότου η Ρωσία το χρησιμοποιήσει ξανά ως μέσο εξαναγκασμού έναντι των κρατών μελών της ΕΕ και του NATO .

Επιπλέον, θα συμφωνήσω πλήρως με το επιχείρημα του Zeyno Baran , ότι δεν υπάρχει ακόμα μία ευρωπαϊκή στρατηγική για την αντιμετώπιση μιας ισχυρής και αποφασιστικής Ρωσίας, η οποία χρησιμοποιεί τον έλεγχο των ενεργειακών προμηθειών, των μεταφορών και της διανομής, ώστε να αποκατασταθεί ως μια μεγάλη παγκόσμια δύναμη. Δεδομένων των συνθηκών, στην καλύτερη περίπτωση, η Ευρώπη θα πρέπει να ζήσει με συνεχιζόμενη ενεργειακή ανασφάλεια, ενώ στη χειρότερη περίπτωση, ένα αδιέξοδο των διαπραγματεύσεων μεταξύ της Ρωσίας και της χώρας διέλευσης θα μπορούσε να αφήσει πολλές ευρωπαϊκές χώρες χωρίς ενέργεια²⁶². Και οι δύο επιλογές είναι τουλάχιστον απαράδεκτες για μια ήπειρο που φιλοξενεί τα περισσότερα μέλη της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας, καθώς και τα κράτη μέλη που είναι περισσότερο ευαίσθητα σε αυτόν τον τύπο εξαναγκασμού, όπως εκτενώς αναφέρθηκε στο τρίτο κεφάλαιο. Συνεπώς, η Ευρώπη πρέπει είτε να αντιμετωπίσει την εξάρτηση από το ρωσικό φυσικό αέριο είτε να προετοιμαστεί , ως ένα βαθμό, για την απειλή ενός ψυχρού χειμώνα κατά τα προσεχή έτη.

²⁶¹Robert L. Larsson, "Energikontroll: Kreml, Gazprom Och Rysk Energipolitik" ("Power Control: The Kremlin, Gazprom, and Russian Energy Policy"), Swedish Defence Research Agency, 2008

²⁶²Richard Andres and Michael Kofman, "European Energy Security: Reducing Volatility of Ukraine-Russia Natural Gas Pricing Disputes," INSS Strategic Forum, No. 264, Φεβρουάριος 2011, σελ. 17

Για να καταφέρει να αντιμετωπίσει την εξάρτησή της αυτή, η ΕΕ πρέπει να εδραιώσει τη διαπραγματευτική της δύναμη έναντι της Ρωσίας²⁶³. Όπως αναφέραμε και προηγουμένως στο τέταρτο κεφάλαιο, μια διαιρεμένη Ευρώπη που δεν διαθέτει κοινή πολιτική ενεργειακής ασφάλειας και ισχυρό μέσο για την επιβολή της, είναι μια αδύναμη Ευρώπη²⁶⁴. Οι περισσότερες χώρες της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης, είναι ευάλωτες στο ρωσικό φυσικό αέριο ως μέσο εξαναγκασμού, και έτσι θα παραμείνουν χωρίς την υποστήριξη του κέντρου της Ευρώπης, δηλαδή της Γερμανίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας. Ενώ η Ρωσία έχει την οικονομική δυνατότητα να διακόψει την προμήθεια φυσικού αερίου σε μεμονωμένες χώρες, λόγω της ασύμμετρης αλληλεξάρτησης στο εμπόριο φυσικού αερίου μεταξύ αυτών των κρατών και της Ρωσίας, δεν μπορεί και δεν θα χρησιμοποιήσει το φυσικό αέριο ως μέσο εξαναγκασμού εναντίον ενός ενωμένου ευρωπαϊκού μετώπου. Διότι δεν πρέπει να ξεχνά κανείς πως και η Ρωσία χρειάζεται την ευρωπαϊκή αγορά, στην οποία και εξαγει το μεγαλύτερο μέρος του φυσικού της αερίου.

Παρά το τεράστιο κόστος παραγωγής, οι αμφίδρομοι αγωγοί φυσικού αερίου²⁶⁵ μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών μελών του ΝΑΤΟ αντιπροσωπεύουν τον μόνο τρόπο με τον οποίο η Βορειοατλαντική Συμμαχία μπορεί να διασφαλίσει ότι κανένα από τα κράτη μέλη της δεν θα εκφοβισθεί από τη Ρωσία, ώστε να σπάσει τη συμμαχία της τη στιγμή που θα εξετάζονται μεγάλες στρατηγικές πολιτικές. Χωρίς αυτούς, οι υποσχέσεις του ΝΑΤΟ ή του ευρωπαϊκού κέντρου για την προστασία των χωρών της ΑΚΕ, ιδιαίτερα των χωρών που είναι μέλη τόσο του ΝΑΤΟ όσο και της ΕΕ, από τον ρωσικό εξαναγκασμό θα θεωρούνται ως κούφια υποσχέσεις, όπως πράγματι αποδείχθηκαν οι υποσχέσεις αυτές στο παρελθόν.

Τέλος, οι εναλλακτικές λύσεις έναντι του ρωσικού φυσικού αερίου, αν και είναι δαπανηρές, όχι μόνο θα αυξήσουν την ενεργειακή ασφάλεια του ΝΑΤΟ και της ΕΕ, αλλά θα αποδώσουν και μακροπρόθεσμα. Οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, όπως η ηλιακή και η αιολική, ακόμη και η πυρηνική ενέργεια (παρά την απόφαση της Γερμανίας να κλείσει όλους τους πυρηνικούς αντιδραστήρες της μέχρι το 2022 έπειτα από την πυρηνική καταστροφή στη Φουκουσίμα), αναμένεται να αποτελούν τα καύσιμα του μέλλοντος στην Ευρώπη.

---

²⁶³Edward Christie, Pavel Baev, and Volodymyr Golovko, "Vulnerability and Bargaining Power in EU-Russia Gas Relations," FIW-Research Reports 2010/11, No. 3 Μαρτίου 2011

²⁶⁴Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως και όπως υπογράμμισε περαιτέρω ο Ζεγνο Baran, Διευθυντής του Κέντρου για την Ευρασιατική Πολιτική "η Ρωσία είναι ο κύριος προμηθευτής φυσικού αερίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχει χρησιμοποιήσει σκόπιμα την έλλειψη συνοχής για την επίτευξη ευνοϊκών ενεργειακών συμφωνιών και την αύξηση της εξάρτησης της Ευρώπης από τις ρωσικές προμήθειες." Baran, σελ. 131

²⁶⁵Robert Cekuta, Interview on the Cost of Natural Gas Infrastructure in Eurasia, 12 Μαρτίου 2011

Παρά ταύτα, η Ευρώπη θα συνεχίσει να εξαρτάται από το φυσικό αέριο για θέρμανση και ηλεκτρική ενέργεια, του οποίου το μεγαλύτερο μέρος της προσφοράς προέρχεται από τη Ρωσία, η οποία δεν δίστασε και δεν θα διστάσει να χρησιμοποιήσει την ενέργεια ως μορφή του πολιτικού εκβιασμού²⁶⁶. Οι δυνατότητες του υγροποιημένου φυσικού αερίου (LNG)²⁶⁷ και τα αποθέματα του σχιστολιθικού αερίου στην ΑΚΕ είναι τεράστια και πρέπει να θεωρηθούν ως σοβαρές εναλλακτικές λύσεις έναντι του ρωσικού φυσικού αερίου. Η πρόσβαση στις προμήθειες ΥΦΑ έχει ήδη αποδειχθεί πολύτιμη επιλογή για την αύξηση της ασφάλειας εφοδιασμού της Ευρώπης, όπως συνέβη κατά τη διάρκεια της ρωσο-ουκρανικής κρίσης το 2009.

Το ΥΦΑ αντιπροσώπευσε το 24% της βραχυπρόθεσμης αύξησης της προσφοράς, που ήταν απαραίτητη για την αντιστάθμιση του ελλείμματος του ρωσικού αερίου κατά την ρωσο-ουκρανική κρίση, γεγονός που επιβεβαίωσε τις πολύτιμες ιδιότητές του όσον αφορά την ασφάλεια εφοδιασμού.

Ομοίως, το σχιστολιθικό αέριο δίνει υποσχέσεις για την παροχή καθαρότερης και άφθονης ενέργειας²⁶⁸ για την ΑΚΕ. Ωστόσο, ενώ οι εμπειρογνώμονες συμφωνούν ότι το φυσικό αέριο σχιστολίθου "είναι άφθονο και είναι προσβάσιμο"²⁶⁹, υπάρχουν περιβαλλοντικά ζητήματα γύρω από την υδραυλική ρωγμάτωση (fracking) που πρέπει να επιλυθούν πριν εξεταστεί αυτή η εναλλακτική λύση²⁷⁰.

---

²⁶⁶ Bryan Walsh, "The Gas Dilemma (Cover Story)," *Time*, Vol. 177, No. 14, 11 Απριλίου 2011, σελ. 42

²⁶⁷ Ο Christophe-Alexandre Paillard, επικεφαλής του Τμήματος Βιομηχανικών και Τεχνολογικών Τάσεων στο Γραφείο Στρατηγικών Υποθέσεων του Γαλλικού Υπουργείου Άμυνας, δήλωσε ότι «η Ευρώπη θα έχει ισχυρότερη θέση έναντι της Ρωσίας εάν αναπτύξει τις ικανότητές της σε υγροποιημένο φυσικό αέριο και διαφοροποιήσει τους προμηθευτές της. Η Ρωσία δεν θα παραγκωνισθεί εκτός εάν η Ευρώπη αρνηθεί να απειλείται και να εκβιάζεται για την πρόσβαση στην ενέργεια. Υπάρχει ακόμα πολύς δρόμος και ο δρόμος δυστυχώς έχει στρωθεί με πολλά εμπόδια. Christophe-Alexandre Paillard, "Russia and Europe's Mutual Energy Dependence," *Journal of International Affairs*, Vol. 63, No. 2, Άνοιξη 2010, σελ. 81

²⁶⁸ Walsh, σελ. 42

²⁶⁹ Ο Bryan Walsh, ο συγγραφέας του *Eco-centric* του περιοδικού *Time*, υποστηρίζει ότι "καθώς οι γεωτρήσεις σχιστολιθικού αερίου έχουν αυξηθεί, έχει αντιμετωπιστεί μια αυξανόμενη περιβαλλοντική αντίδραση. Υπάρχουν διαμαρτυρίες σχετικά με τις διαρροές και την ατμοσφαιρική ρύπανση από τα στενά συγκεντρωμένα φρέατα και τους φόβους για μόλυνση των λυμάτων από τη διαδικασία υδραυλικής ρωγμάτωσης που είναι γνωστή και ως fracking - που χρησιμοποιείται για την άντληση του σχιστολιθικού αερίου. "Για τον λόγο αυτό, ο Ralph Cavanagh, συν-διευθυντής του ενεργειακού προγράμματος του Συμβουλίου Άμυνας των Φυσικών Πόρων, προειδοποιεί ότι η βιομηχανία σχιστολιθικού φυσικού αερίου μπορεί να εκραγεί αν δεν ανταποκρίνεται στις περιβαλλοντικές προσδοκίες του κοινού, Walsh, σελ. 42

²⁷⁰ Η βιομηχανία σχιστολιθικού φυσικού αερίου στην Ευρώπη είναι καταδικασμένη να αντιμετωπίσει σημαντικές νομοθετικές προκλήσεις στο εγγύς μέλλον. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι πιθανό να προωθήσει μια ατζέντα κατά του σχιστολιθικού φυσικού αερίου, λόγω μιας ευρείας ποικιλίας περιβαλλοντικών ανησυχιών. Η Γαλλία έχει ήδη απαγορεύσει την περαιτέρω επέκταση της βιομηχανίας σχιστολιθικού φυσικού αερίου. Ο πρόεδρος της Επιτροπής Περιβάλλοντος, Δημόσιας Υγείας και Ασφάλειας των Τροφίμων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, Jo Leinen, Γερμανός Προοδευτικός Σοσιαλιστής και βουλευτής του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, πιστεύει

Προς το παρόν, εάν η Ρωσία αρνείται να παράσχει αέριο ή αυξάνει κατά πολύ την τιμή, ο καταναλωτής δεν μπορεί να στραφεί γρήγορα ή εύκολα σε άλλη πηγή. Το κράτος εισαγωγής δεν θα έχει άλλη επιλογή από το να αποδεχθεί τις συνθήκες του προμηθευτή ή να μείνει χωρίς φυσικό αέριο, κάτι που όλοι θέλουν να αποφύγουν²⁷¹. Αυτό δημιουργεί μια κατάσταση που υπονομεύει την de facto ισχύ του NATO στο σύγχρονο περιβάλλον ασφαλείας, έναντι της Ρωσίας, και δεν πρόκειται να αλλάξει εκτός εάν αντιμετωπιστεί άμεσα η εξάρτηση από το ρωσικό φυσικό αέριο.²⁷²

Εν κατακλείδι, μέσω του κρατικού καπιταλισμού η Ρωσία θα συνεχίσει να ελέγχει και να εκμεταλλεύεται τον ορυκτό της πλούτο προς όφελος του ίδιου του κράτους, με τρόπους και μέσα που θα εξασφαλίζουν την επίτευξη των στόχων της εξωτερικής της πολιτικής. Η αύξηση της σφαίρας επιρροής της, καθώς και η επανάκτηση της καίριας θέσης της στην γεωπολιτική σκακιέρα είναι οι πρωταρχικοί της στόχοι, και η Ενέργεια είναι το εργαλείο για να τους επιτύχει, είτε άμεσα είτε έμμεσα.

ότι η Ευρώπη πρέπει να εξετάσει προσεκτικότερα το σχιστολιθικό αέριο και τις συνέπειες της χρήσης του.

²⁷¹Baran, σελ 132

²⁷²Σύμφωνα με την εκτίμηση του Robert Gates το NATO θα μπορούσε να αντιμετωπίσει ένα “αδιάφορο αν όχι καταστροφικό μέλλον”, όχι για λόγους χρηματοδότησης αλλά επειδή οι αποφάσεις του NATO γίνονται με απόλυτη συναίνεση. Πολλά μέλη είναι απίθανο αντιταθούν μελλοντικά στη Ρωσία εξαιτίας της έντονης εξάρτησης από το ρωσικό φυσικό αέριο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- Κολιόπουλος Κων/νος «Η Στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα» Ποιότητα, Αθήνα, 2008
- Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, «Βυζαντινή υψηλή στρατηγική», Ποιότητα, Αθήνα, 2007
- Basil Liddell Hart, «Στρατηγική της έμμεσης προσέγγισης», μτφ Κ. Γεωργαντάς
- Clausewitz Carl, «Περί του Πολέμου», Βανιάς, Θεσσαλονίκη, 1999
- Kenneth N. Waltz, «Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής» μετ. Κ. Κολιόπουλος, εισαγωγή στην ελληνική έκδοση Αθανάσιος Πλατιάς, Ποιότητα, 2011
- John J. Mearsheimer, «Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων», μτφ. Κ. Κολιόπουλος, Ποιότητα, 2006.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Marshall Goldman, *Petrostate: Putin, Power, and the New Russia*, New York: Oxford University Press
- Jeronim Perovic, “Cold War Energy: A Transnational History of Soviet Oil and Gas”, Palgrave macmillan 2016
- “Facing Russia’s strategic challenge: Security developments from the Baltic to the Black Sea”, Directorate-general for external policies policy department, 2017
- Andrey Vavilov, “Gazprom: An Energy Giant and Its Challenges in Europe”, Institute for Financial Studies, Russia, Palgrave Macmillan, 2014
- Mikael Wigell and Antto Vihma, “Geopolitics versus geoeconomics: the case of Russia’s geostrategy and its effects on the EU”, 2016
- Sarah O.Ladislaw, Maren Leed, Molly Awalton, “Balancing Stability and Leverage”, CSIS, Απρίλιος 2014
- «Russia’s and the EU’s sanctions: economic and trade effects, compliance and the way forward”, Policy Department, Directorate-General for External Policies, 2017
- Ian Bremmer, “The End of the Free Market: Who wins the war between State and Corporations?”, Portfolio, 2010
- Alexander Ghaleb, “Letort Paper: Natural gas as an instrument of Russian state power”, US ARMY War College, Strategic Studies Institute, Οκτώβριος 2011
- Yiannis G. Mostrous, Elliott H. Gue, David F. Dittman, “The Rise of the State Profitable Investing and Geopolitics in the 21st Century”, Pearson Education, Αύγουστος 2010
- John J. Mearsheimer, “The Tragedy of Great Power Politics”, W, Norton & Company NEW YORK, 2001
- Aaron L. Friedberg, “The Authoritarian Challenge China, Russia and the Threat to the Liberal International Order”
- Tomasz G. Grosse, “Geo-economic relations between the EU and China: the lessons from the EU weapon embargo and from Galileo”, Geopolitics, 2014

- David Scott, *"The Great Power "great game" between India and China: the logic of geography"*, Geopolitics, 2008
- Samuel Huntington, *"Why international primacy matters"*, International Security, 1993
- Daniel Bell, *«The cultural contradictions of capitalism: twentieth anniversary edition»* (New York: Basic Books, 1996)
- Mona Domosh, *"Geo-economic imaginations and economic geography in the early twentieth century"*, Annals of the Association of American Geographers 103, 2013
- Robert D. Blackwill & Jennifer M. Harris, *"War by Other Means"*, The Belknap Press of Harvard University Press, 2016
- Colin Flint, *"Introduction to geopolitics"* (London: Routledge, 2006)
- John J. Mearsheimer, *"The tragedy of great power politics"* (New York: Norton, 2001)
- R. Harrison Wagner, *"War and the state: the theory of international politics"* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2007)
- Michael Mandelbaum, *"The Road to Global Prosperity"*, Simon & Schuster, 2014
- Joseph Nye *«Bound to Lead: The Changing Nature of American Power»*, 1990
- Joseph Nye *"Soft Power: The Means to Success in World Politics"*
- Högselius, *"Red Gas: Russia and the Origins of European Energy Dependence "*, New York: Palgrave Macmillan 2013
- Odd Arne Westad, *"The Global Cold War: Third World Interventions and the Making of Our Times"* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005)
- Daniel Yergin, *"The Prize: The Epic Quest for Oil, Money, and Power"* (New York: Simon & Schuster, 1991).
- Nugren B., *"The Rebuilding of Greater Russia: Putin's Foreign Policy towards the CIS countries"*, 2008
- Ivanov I.S., *"The New Russian Diplomacy"*
- *«Russian Foreign Policy in the 21st and the Shadow of the Past"*, 2007
- *"Russia and Europe in the 21st century: An uneasy partnership"*, 2007
- Rumer B. Eugene, *"Russian Foreign Policy beyond Putin"*, The International Institute for Strategic Studies, 2007
- Paul J.Saunders, Robert Legvold, Mikhail Kroutikhin, *"Russian Energy Policy and Strategy "*, 2008
- Nygren B., *"The Re The Rebuilding of Greater Russia: Putin's Foreign Policy towards the CIS countries"*, 2008
- Thorun C., *"Explaining Change in Russian Foreign Policy: The role of ideas in Post-Soviet Russia's conduct towards the West"*
- Nygren B., *"The Re The Rebuilding of Greater Russia: Putin's Foreign Policy towards the CIS countries"*, 2008
- Minton Goldman, *"Russia. the Eurasian Republics, and Central/Eastern Europe"*, 10th Ed., Dubuque, IA: Global Studies, 2005
- Matthew Clements, ed., *"Country Risk Assessments: Russia and the CIS"*, 24th Ed., Alexandria, VA: Jane's Sentinel, 2009
- Christina Lin, *"The Prince of Rosh: Russian Energy Imperialism and the Emerging Eurasian Military Alliance of the Shanghai Cooperation Organization"*, Berlin, Germany, Institute for Strategic Political-Security-and Economic Consultancy (ISPSW), 2009

- Keith Smith, *"Russia-Europe Energy Relations: Implications for U.S. Policy"*, Washington DC: CSIS, 2010
- Vladimir Lefebvre and Victorina Lefebvre, *"Reflexive Control: The Soviet Concept of Influencing an Adversary's Decisionmaking Process,"* Englewood, CO: SAIC, 1984
- Vladimir Vladimirovich Putin, *"The Strategic Planning of Regional Natural Resources Under the Formation of Market Relations,"* Ph. D. Thesis in Economics, Saint Petersburg State Mining University
- Jerrold Schecter, *Russian Negotiating Behavior*, Washington, DC: United States Institute of Peace Press, 1998
- Edward Lucas, *"The New Cold War: Putin's Russia and the Threat to the West"*, New York: Palgrave MacMillan, 2009
- Andrei Tsygankov, *"Russia's Foreign Policy in After Putin's Russia: Past Imperfect, Future Uncertain"*, 4th Ed, Stephen K. Wegren and Dale R. Herspring, eds., Plymouth, UK: Rowman & Littlefield Publishers, Inc, 2010
- Christian Thorun, *"Explaining Change in Russian Foreign Policy: The Role of Ideas in Post-Soviet Russia's Conduct Towards the West"*, New York: Palgrave MacMillan, 2009
- Anders Aslund and Andrew Kuchins, *"The Russia Balance Sheet"*, Washington, DC: Peterson Institute for International Economics, Center for Strategic and International Studies, 2009
- Gary C. Hufbauer, Jeffrey J. Schott, and Kimberly A. Elliott, *Economic Sanctions Reconsidered: History and Current Policy, Second Ed.*, Washington, DC: Institute for International Economics, 1990
- Jeffrey Mankoff, *Eurasian Energy Security*, Washington, DC: Council on Foreign Relations, 2009
- Daniel Drezner, *"The Complex Causation of Sanction Outcomes,"* in Steve Chan and Cooper Drury, eds., New York: St. Martin's Press
- Nadejda Victor and David G. Victor, *"Bypassing Ukraine: Exporting Russian Gas to Poland and Germany,"* in *Natural Gas and Geopolitics from 1970 to 2040*, David G. Victor, Amy Jaffe, and Mark H. Hayes, New York: Cambridge University Press
- Zbigniew Brzezinski, *"Power and Principle: Memoirs of the National Security Adviser, 1977-1981"*, Νέα Υόρκη Farrar Straus & Giroux, 1990
- Oleksandr Sushko, *"Russian Economic Presence in Ukraine: Interests Evolution and Current Trends"*, Radu and Chifu
- Volodymyr Horbach, *"Modern Russia in the Ukrainian Public Sphere,"* Radu and Chifu
- Hrygoriy Perepelytsya, *"Russia in State Policies of Ukraine,"* in Editura Cartea Veche, Gabi Radu, and Iulian Chifu, eds., *The Perception of Russia in Romania, Republic of Moldova, and Ukraine*, Bucharest, Romania: 2011
- Edwin M. Truman's *"Sovereign Wealth Funds: The Need for Greater Transparency and Accountability"*, a policy brief for the Peterson Institute of International Economics, Washington, D.C., Αύγουστος 2007
- *The Energy Strategy of Russia through 2030*
- Mahnovski, *"Natural Resources and Potential Conflict in the Caspian Sea Region"*
- Deutch, *"The Good News about Gas"*

- Florian Baumann and Georg Simmerl, *“Between Conflict and Convergence: The EU Member States and the Quest for a Common External Energy Policy”*, Research Group on European Affairs, 2011
- Keith Smith *“Russia-Europe Energy Relations. Implications for U.S. Policy”*, Washington, DC: CSIS, 2010
- Jeffrey Mankoff, *Eurasian Energy Security*, Washington, DC: Council on Foreign Relations, 2009.
- Sergej Mahnovski, *“Natural Resources and Potential Conflict in the Caspian Sea Region,”* & *“Fault-Lines of Conflict in Central Asia and the South Caucasus”*
- *“Natural Resources and Potential Conflict in the Caspian Sea Region,”* Thomas Szayna, ed., *Fault-Lines of Conflict in Central Asia and the South Caucasus*, Santa Monica, 2003
- David G. Victor, Amy M. Jaffe, and Mark H. Hayes, eds., *“Natural Gas and Geopolitics from 1970 to 2040”*, New York: Cambridge University Press, 2006
- Amy M. Jaffe and Ronald Soligo, *“Market Structure in the New Gas Economy: Is Cartelization Possible?”*
- Keith Smith, *Russia-Europe Energy Relations. Implications for U.S. Policy*, Washington, DC: CSIS, 2010

ΑΠΘΠΑ

- Roberto F. Aguilera, *“The Future of the European Natural Gas Market: A Quantitative Assessment,”* *Energy*, Vol. 35, No. 8, Αύγουστος 2010
- John Deutch, *“The Good News about Gas: The Natural Gas Revolution and its Consequences”*, *Foreign Affairs*, Vol. 90, No. 1, Ιανουάριος 2011
- Rita Tubb, *“Study Finds Nation’s Natural Gas Supply Will Last Well into Next Century,”* *Pipeline & Gas Journal*, Vol. 237, No. 4, Απρίλιος 2010
- *Sanctions: war by other means’*, *Financial Times*, 30 Μαρτίου 2014
- *Financial war: subject to sanction’*, *Bloomberg*, 17 Δεκεμβρίου 2014
- Priya Chacko, *“The new geo-economics of a “rising” India: state transformation and the recasting of foreign policy”*, *Journal of Contemporary Asia* 45: 2, 2014
- Zbigniew Brzezinski, *“An Agenda for NATO,”* *Foreign Affairs*, Vol. 88, No. 5, Σεπτέμβριος 2009
- Marina Arzakanyan and Tatyana Zvereva, *“Three Hundred Years of Cooperation,”* *International Affairs*, Vol. 57, No. 1, 2011
- Nikolai Pavlov, *“Twenty Years of German Unity,”* *International Affairs*, Vol. 57, No. 1, 2011
- Daniel Freifeld, *“The Great Pipeline Opera,”* *Foreign Policy*, No. 174, Σεπτέμβριος 2009
- Stephen F. Larrabee, *“Russia, Ukraine, and Central Europe: The Return of Geopolitics,”* *Journal of International Affairs*, Vol. 63, No. 2, Άνοιξη 2010
- Diana Bozhilova and Tom Hashimoto, *“EU-Russia Energy Negotiations: A Choice between Rational Self-Interest and Collective Action,”* *European Security*, Vol. 19, No. 4, Δεκέμβριος 2010

- *“Russia and France: A New Quality of Relations”, International Affairs, Vol. 57, No. 1, 2011*
- *Mark Leonard and Nicu Popescu, “A Power Audit of EURussia Relations”, Cambridge Grove, London, UK: European Council on Foreign Relations, 2007*
- *Timothy L. Thomas, “Russia’s Reflexive Control Theory and the Military,” Journal of Slavic Military Studies, Vol. 17, No. 2, Απρίλιος 2004*
- *Zeyno Baran, “EU Energy Security: Time to End Russian Leverage,” Washington Quarterly, Vol. 30, No. 4, Οκτώβριος 2007*
- *Michael Emerson, “President Yanukovich’s Dubious Deal,” EU Neighbourhood Policy, CEPS Commentaries, 5 Μαΐου 2010*
- *Richard Bourdeaux, “Kremlin Ends Freeze with Kiev, in Relief Over Election,” Wall Street Journal-Eastern Edition, Vol. 255, No. 20, 26 Ιανουαρίου 2010*
- *Edward Christie, Pavel Baev, and Volodymyr Golovko, “Vulnerability and Bargaining Power in EU-Russia Gas Relations,” FIW-Research Reports 2010/11, No. 3, March 2011*
- *“Gas Poisoning,” Country Monitor, Vol. 14, No. 2, 16 Ιανουαρίου 2006*
- *Gas Deal Brings Down Yushchenko’s Government,” Current Digest of the Post-Soviet Press, Vol. 58, No. 1, Φεβρουάριος 2006*
- *Putin’s Gas Squeeze,” Wall Street Journal-Eastern Edition, Vol. 247, No. 1, 3 Ιανουαρίου, 2006*
- *“Ukraine Wants Naftogaz and Gazprom Joint Venture Soon Says PM,” RIA Novosti-Kiev, 12 Απριλίου, 2011*
- *“Gazprom and Naftogaz Slow to Consolidate,” NEWSBCM, 1 Νοεμβρίου 2010*
- *“Russia/Ukraine: Putin’s Gas-Merger Plan,” Business Eastern Europe, Vol. 39, No. 16, 3 Μαΐου 2010*
- *“Government’s Gas Counter-Offensive,” Polish News Bulletin, 23 Σεπτεμβρίου 2010*
- *Costis Geropoulos, “Putin to Ukraine: No Merger, no Gas Talks” New Europe, 31 Οκτωβρίου 2010*
- *The Regulatory Effects of Russia and Ukraine’s ‘Gas War’ are Emerging,” MarketWatch: Global Round-Up, Vol. 8, No. 9, Σεπτέμβριος 2009*
- *“EU Energy Security: Time to End Russian Leverage”, Washington Quarterly, Vol. 30, No. 4, Οκτώβριος 2007*
- *Mykola Riabchuk, “Ukraine’s Nuclear Nostalgia,” World Policy Journal, Vol. 26, No. 4, 2009*
- *Daniel Drezner, “The Sanctions Paradox. Economic Statecraft and International Relations” New York: Cambridge University Press, 1999*
- *Randall E. Newnham, “More Flies with Honey: Positive Economic Linkage in German Ostpolitik from Bismarck to Kohl,” International Studies Quarterly, Vol. 44, No. 1, Μάρτιος 2000*
- *Steve Chan and Cooper Drury, “Sanctions as Economic Statecraft: An Overview,” in Sanctions as Economic Statecraft, Steve Chan and Cooper Drury, eds., New York: St. Martin’s Press, 2000*
- *Danylo Hawaleshka, “The Back-to-Moscow Election” Maclean’s, Vol. 123, No. 5, 15 Φεβρουαρίου 2010*
- *Zbigniew Brzezinski, “The Premature Partnership,” Foreign Affairs, Vol. 73, No. 2, Μάρτιος- Απρίλιος 1994*

- *Richard Andres and Michael Kofman, "European Energy Security: Reducing Volatility of Ukraine-Russia Natural Gas Pricing Disputes," INSS Strategic Forum, No. 264, Φεβρουάριος 2011*
- *Andrew Rozanov "Who Controls the Wealth of Nations?" Central Banking Journal 15, no. 4 (Νοέμβριος 2005)*
- *Συνέντευξη στον Michael Schuman του «Time», 30 Σεπτεμβρίου 2011*
- *"Russia and Europe's Mutual Energy Dependence," Journal of International Affairs, Vol. 63, No. 2, Άνοιξη 2010*
- *Bryan Walsh, "The Gas Dilemma (Cover Story)," Time, Vol. 177, No. 14, 11 Απριλίου 2011*
- *Robert Cekuta, "Interview on the Cost of Natural Gas Infrastructure in Eurasia", 12 Μαρτίου 2011*
- *Edward Christie, Pavel Baev, and Volodymyr Golovko, "Vulnerability and Bargaining Power in EU-Russia Gas Relations," FIW-Research Reports 2010/11, No. 3 Μαρτίου 2011*
- *Richard Andres and Michael Kofman, "European Energy Security: Reducing Volatility of Ukraine-Russia Natural Gas Pricing Disputes," INSS Strategic Forum, No. 264, Φεβρουάριος 2011*
- *Robert L. Larsson, "Energikontroll: Kreml, Gazprom Och Rysk Energipolitik" ("Power Control: The Kremlin, Gazprom, and Russian Energy Policy"), Swedish Defence Research Agency, 2008*
- *Peter Liberman, "The Spoils of Conquest," International Security, Vol. 18, No. 2, Φθινόπωρο 1993*
- *Kathleen Davis, "EU Energy Commissioner Gets on 2020 Bandwagon," POWERGRID International, Vol. 15, No. 12, Δεκέμβριος 2010*
- *Andrei Shleifer and Daniel Treisman, "Why Moscow Says No: A Question of Russian Interests, Not Psychology," Foreign Affairs, Vol. 90, No. 1, Ιανουάριος 2011*
- *Rolan Lajtai, Annamária Czinkos, and Tamás Dinh, "NABUCCO VS. SOUTH STREAM: The Effects and Feasibility in the Central and Eastern European Region," 24th World Gas Conference, Μπουένος Άιρες-Αργεντινή, 5-9 Οκτωβρίου 2009*
- *M. K. Amb Bhadrakumar, "Pipeline Geopolitics: Major Turnaround Russia, China, Iran. Redraw Energy Map. Turkmenistan Commits its Gas Exports to China, Russia & Iran." Παγκόσμια Έρευνα, 12 Ιανουαρίου 2010 - 27 Οκτωβρίου 2010*
- *Dick Lugar, "Senator Lugar's Keynote Speech to the German Marshall Fund Conference in Advance of the NATO Summit," Ρίγα-Λετονία 27 Νοεμβρίου 2006*
- *David Wagman, "Natural Gas Rising," Power Engineering, Vol. 114, No. 10, Οκτώβριος 2010*
- *"INGAA Responds to Report on Reliance of Natural Gas for Electricity", Underground Construction, Vol. 65, No. 9, Σεπτέμβριος 2010*
- *Europe Boosts LNG Purchases," Russia Beyond the Headlines, 10 Ιουνίου 2010*
- *Julie A. Urban, "US Access to the Global LNG Market", OPEC Energy Review, Vol. 32, No. 3, Σεπτέμβριος 2008*
- *Richard Newell, "Annual Energy Outlook 2011 Reference Case", Washington, DC: The Paul H. Nitze School of Advanced International Studies, 16 Δεκεμβρίου 2010.*
- *Daniel Freifeld, "The Great Pipeline Opera," Foreign Policy, No. 174, Σεπτέμβριος 2009*
- *Richard A. Kerr, "Natural Gas from Shale Bursts Onto the Scene," Science, Vol. 328, No. 5986, 25 Ιουλίου 2010*
- *Uneven Prospects for Natural-Gas Vehicles," Machine Design, Vol. 82, No. 13, 12 Αυγούστου 2010,*

- *Carlos Márquez and Gina M. Hernández, “Everybody is on Board: Increased Use of Natural Gas Essential to Reduce Energy Costs in the Short Term,” Caribbean Business, Vol. 38, No. 15, 22 Απριλίου 2010*

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

- *Mikael Mattlin and Mikael Wigell, ‘Geo-economics in the context of restive regional powers’, Asia Europe Journal, forthcoming 2016, online first: <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs10308-015-0443-9>.*
- *«The Foreign Policy Concept of the Russian Federation”, 28 Ιουνίου 2000, Μόσχα <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm>*
- *«BRICS και Beyond» τον Νοέμβριο του 2007 <http://www2.goldmansachs.com/ideas/brics/book/BRIC-Full.pdf>*
- *Catrina Stewart, “Russian Regional Governor Said ArcelorMittal Could Lose Coal Mines,” Breaking News 24/7, 10 Ιουλίου 2009, <http://blog.taragana.com/n/russianregional-governor-said-arcelormittal-could-lose-coal-mines-105670>*
- *Emily Thornton and Stanley Reed, “Inside the Abu Dhabi Investment Authority,” BusinessWeek, 6 Ιουνίου 2008, http://www.businessweek.com/globalbiz/content/jun2008/gb2008065_742165.htm*
- *Stratfor, “A More Assertive Ukraine Returns to Russian Natural Gas”, 12 Φεβρουαρίου 2018 <https://worldview.stratfor.com/article/more-assertive-ukraine-returns-russian-natural-gas>*
- *Fund Rankings,” Sovereign Wealth Fund Institute”*
- *<http://www.swfinstitute.org/funds.php>*
- *PetroStrategies, Inc., quoting the Oil and Gas Journal, 15 Σεπτεμβρίου 2008, www.petrostrategies.org/Links/Worlds_Largest_Oil_and_Gas_Companies_Sites.htm*
- *Gazprom in Figures 2008–2012: Facebook” (www.gazprom.com/f/posts/55/477129/gazprom-reference-figures-2008–2012-eng.pdf,*
- *BP, “Statistical Review of World Energy 2012” (www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Statistical-Review-2012/statistical_review_of_world_energy_2012.pdf*
- *Gazprom, “Annual Report 2012” (www.gazprom.com/f/posts/01/207595/annual-report-2012-eng.pdf*